

RIERC Regionális
Innováció- és
Vállalkozáskutatási Központ

MŰHELYTANULMÁNYOK

2020/04

A vállalászási ökoszisztéma koncepció szakirodalmi feldolgozása

Somogyiné Dr. Komlósi Éva

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar

**Regionális Innováció- és
Vállalkozáskutatási Központ**

Pécsi Tudományegyetem
Közgazdaságtudományi Kar
H-7622 Pécs, Rákóczi út 80

Telefon: +36-72-501-599/63190

E-mail: rierc.center@ktk.pte.hu

Honlap: <http://hu.rierc.ktk.pte.hu/>

EFOP-3.6.2-16-2017-00017

Fenntartható, intelligens és befogadó regionális és városi modellek

A VÁLLALKOZÁSI ÖKOSZISZTÉMA KONCEPCIÓ SZAKIRODALMI FELDOLGOZÁSA

KÉSZÍTETTE: SOMOGYINÉ DR. KOMLÓSI ÉVA
KUTATÁSI CSOPORTVEZETŐ: DR. SEBESTYÉN TAMÁS
SZAKMAI VÉLEMÉNYEZŐ: DR. SZERB LÁSZLÓ

2018

1. BEVEZETÉS

Az utóbbi néhány évben a *vállalkozási ökoszisztéma* elméleti koncepció a vállalkozáskutatás felkapott területévé vált. Látványosan megsokszorozódott a témával foglalkozó tudományos közlemények száma, az ökoszisztéma kifejezés használata pedig kifejezetten divatosá vált. Erre bizonyíték például a Google Scholar, ami több ezer találatot ad az „*entrepreneurial ecosystem*” kifejezésre. Ugyanakkor a rákeresés eredményeül kapott tudományos közlemények felületes áttekintéséből rögtön kiderül, hogy azok halmaza meglehetősen „zajos”.

Ennélfogva a témához ténylegesen kapcsolódó szakirodalom beazonosítására, illetve a valójában nem vagy alig kapcsolódó tanulmányok kiszűrésére az ún. *szisztematikus irodalomkutatás* (*systematic literature review – SLR*) vizsgálati módszert alkalmaztuk. Ez a módszer lehetővé teszi **a téma szempontjából esszenciális tudományos kutatások feltérképezését**, valamint **az irodalomkutatás lépéseinek transzparens bemutatásával biztosítja az eredmények reprodukálhatóságát, így növelve azok hitelességét.**

A tanulmány felépítése a következő. A 2. fejezetben bemutatásra kerül az SLR módszertan. Továbbá itt ismertetjük az ökoszisztéma szakirodalom feltárására kialakított vizsgálati protokoll egyes lépéseit. Végül listázzuk a vizsgálat eredményeül kapott tudományos közleményeket. Az SLR módszerrel beazonosított szakirodalmak feldolgozására a 3 és 4. fejezetben kerül sor.

A feldolgozás első lépéseként a témához kapcsolódó szakirodalmi összefoglalókat tekintettük át. Következő lépésként ezek hivatkozott szakirodalmát is megvizsgáltuk az előfutárnak számító tanulmányok beazonosítása céljából (hólabda módszer). Célunk az volt, hogy felfejtsük a vállalkozási ökoszisztéma koncepció formálódásának legfontosabb állomásait.

A szakirodalmi összefoglaló tanulmányok beazonosították az előfutárnak tekinthető tanulmányokat, ugyanakkor jellemzően adócsak maradtak azok beható elemzésével. Megtudjuk tehát, hogy kik voltak az előfutárok, de nem tudjuk meg, hogy miként és mennyiben járultak hozzá az ökoszisztéma kutatásokkal kapcsolatos ismeretek alakulásához. Következésképpen vizsgálatunk ezen első részében (3. fejezet) arra kívánunk választ adni, hogy *mi az, amit már az előfutárok is tudtak a vállalkozási ökoszisztémákról*. Ezzel szemben az irodalomfeltárás második szakaszában azt vizsgáljuk, vajon a legújabb (2006 után megjelent) ökoszisztéma vizsgálatok milyen *új ismeretekkel* bővítették, egészítették ki a koncepcióval kapcsolatos korábbi tudásunkat (4. fejezet).

Az SLR módszerrel beazonosított kilenc átfogó irodalomfeltáró tanulmány és az előfutárnak számító tanulmányok összevetése alapján úgy véljük, hogy azt **a biztosnak tekinthető ismerethalmazt, amit már az előfutárok is feltártak mindezidáig nem sikerült további meghatározó (újnak tekinthető) ismeretekkel bővíteni.** Kijelenthetjük, hogy a már **évtizedes távlatokból ismert nyitott kérdéseket továbbra sem sikerült eredményesen tisztázni.** Ennélfogva az ökoszisztémák működésének megértésére a szakirodalmi összefoglalók szerzői többféle kutatási irányt is javasolnak, többek között:

- (1) *a folyamatszempléletet* tükröző megközelítések vizsgálatát,
- (2) *a digitalizáció* szerepének megértését az ökoszisztémák működésében,
- (3) *a rendszerszemléletet* visszatükröző vizsgálati módszerek alkalmazását, valamint
- (4) *többszintű elemzési keret* használatát.

A kilenc szakirodalmi összefoglalón kívül további – az SLR módszerrel beazonosított – szakirodalmak vizsgálatával zárul a kutatás. Bizakodásra ad okot, hogy a tanulmányok jellemzően ezeket a fontosnak vélt kutatási irányokat veszik górcső alá. Az áttekintésükből kiderül, hogy a vállalkezési ökoszisztéma koncepcióval kapcsolatban jelenleg az egyik legtöbb fejtörést okozó kérdés, hogy **milyen vizsgálati módszertan lenne a legmegfelelőbb** annak vizsgálatára, amire a szakirodalom alapján érvényes, hogy képes

- validálni egy elméleti keretrendszert,
- visszatükrözni az ökoszisztémát jellemző rendszer(folyamat)szempléletet,
- bemutatni az ökoszisztéma kialakulását, fejlődését és változását,
- azonosítani a szereplőket és figyelembe tudja venni azok relatív súlyát is,
- biztosítani a vizsgálat megismételhetőségét, és
- egyúttal kellően általános (azaz bármilyen területi szintre alkalmazható).

A vállalkezési ökoszisztémák vizsgálatára egyre többen módszertani megoldásként a *hálózatelemzést* javasolják, ami a szociológiában és a területi tudományokban kiforrott módszertannal rendelkezik. Újszerű vizsgálati módszertant javasló (és azt már le is tesztelt!) szakirodalmak száma jelenleg elenyésző. Ugyanakkor számos feltáró jellegű vizsgálat (esettanulmány, kérdőív, mélyinterjú) foglalkozik a különböző területi szinteken lévő ökoszisztémák jellemzésével, illetve egy-egy konkrét ökoszisztéma szereplő (részterület) ökoszisztémában betöltött szerepének bemutatásával. Ezen kvalitatív jellegű feltáró vizsgálatok eredményeinek általánosíthatósága kérdéseket vet fel. Ezért a továbbiakban

javasoljuk az ilyen jellegű tanulmányok szerteágazó eredményeinek beható átvizsgálását, megadott szempontrendszer szerinti feldolgozásukat és az egyedi esetek vizsgálata alapján megfogalmazott következtetéseik tesztelését pl. a hálózatelemzés segítségével.

2. MÓDSZERTAN

Az ún. *rendszerezett (szisztematikus) szakirodalmi áttekintés (systemic literature review – SLR)* módszertan alkalmazásával tárjuk fel a vállalkozási ökoszisztéma koncepció szakirodalmát. Jelen fejezetben ismertetjük:

- az SLR-t, mint alkalmazott vizsgálati módszertant,
- a vállalkozási ökoszisztéma koncepció, mint témakör szisztematikus szakirodalmi feldolgozásának egyes fázisait (vizsgálati protokoll),
- a módszertan alkalmazásával beazonosított szakirodalmat.

2.1 A szisztematikus szakirodalmi áttekintés módszertana

Az utóbbi évtizedekben a digitalizáció rohamos előretörése folytán az internetes tartalomszolgáltatás fejlődésének köszönhetően megjelenő digitális könyvtárak, elektronikus adatbázisok, szövegarchívumok, adatbankok és más hasonlók ezerszámra teszik hozzáférhetővé a kutatók számára a Föld bármely pontjáról és bármely időpontban lehívható digitalizált dokumentumokat. Ebből az következik, hogy napjainkra az elektronikus formában – lényegében bárki számára – könnyedén hozzáférhető tudományos közlemények száma olyan döbbenetes mértékben megnövekedett, hogy a bőség kifejezetten megnehezíti a tudományos eredmények feldolgozását.

Az elektronikus adatbázisok akár *egyetlen kulcsszavas keresésre* több száz vagy ezer tudományos közleményből álló találati listát is felkínálnak. Még ha lehetséges is lenne a témához kapcsolódó összes dokumentum végigolvasása, sok esetben – jellemzően a téma vitatott jellege vagy újszerűsége okán – egymásnak ellentmondó kutatási eredményekkel találkozunk, ami megnehezíti a valóban lényeges kutatási trendek és irányok beazonosítását. Gyakoribb azonban, hogy nincs lehetőség mindent elolvasni. Ugyanakkor az időhiány miatt a szakirodalmi listából szubjektív szempontok szerinti „csemegézés” azzal a nem kívánatos jelenséggel járhat, hogy a nem megfelelő (tehát valamilyen szempontból torzított) következtetések levonására kerül sor. Ez pedig hamis megállapításokra vezeti a kutatót.

A fentiek tükrében kijelenthető tehát, hogy az információbőségben rejlő veszélyek miatt egyáltalán nem elhanyagolható, hogy *milyen módon* történik az elérhető hatalmas információmennyiség feldolgozása.

2.1.1 A hagyományos (narratív) irodalmi összefoglalók hátrányai

A hagyományos szakirodalmi összefoglalók készítésekor a szerzőknek nem kell kitérniük arra, hogy miként történik a szelektálás az adott témával kapcsolatos szakirodalmak között, azaz milyen szempontok mentén születik döntés adott tanulmány vizsgálatba történő bevonásáról vagy elutasításáról. Ugyanis a hagyományos feldolgozásra nem jellemző, hogy a kutatók bármiféle szisztéma szerinti kiválasztási szempontrendszerrel dolgoznának ki. Ennek hátránya ugyanakkor az, hogy az olvasó nem tudja megállapítani, hogy a publikációk kiválasztásának/elutasításának alkalmazott módszere mennyiben torzítja a levont következtetéseket.

A hagyományos áttekintő szakirodalmi feldolgozásnál a tudományos közleményről való mérlegelés (kiválasztás/elutasítás) tehát a *szerző szubjektuma*, emiatt viszont az összegző *következtetések helytállósága kérdéses* lehet. Ebből következik a hagyományos áttekintéssel szemben megfogalmazott másik kritika. Mivel nincs az értékelésnek az olvasóval megismertetett módszertana, ami egy előre meghatározott protokoll (többlépcsős kritériumrendszer) mentén haladna, így a kapott eredmények többnyire *nem reprodukálhatóak* (Cronin et al., 2008; Kamarás és Mogyorósy, 2015)

2.1.2 A rendszerezett (szisztematikus) áttekintő összefoglalók előnyei

Nem véletlen, hogy az SLR módszertan kiemelten fontos szerephez jutott (és jut még ma is) az orvostudományok területén. Kiderült ugyanis, hogy ezen a tudományterületen a hagyományos irodalomfeldolgozásokban rejlő hibák következményei akár végzetesek is lehetnek. Az 1980-as évektől kezdődően egyre többen mutattak rá a narratív irodalmi összefoglalók előző alfejezetben bemutatott hiányosságaira. Felismerve a tradicionális áttekintők hiányosságait, napjainkra a szigorú módszeres megközelítés a társadalomtudományok területén is egyre népszerűbbé válik (Briner – Denyer, 2012). Ezt részben az is alátámasztja, hogy az utóbbi években megnőtt a kifejezetten a módszertan ismertetésére irányuló tudományos munkák (jellemzően tankönyvek) száma (Hart, 1998; Tranfield et al., 2003; Pittaway et al., 2004; Denyer – Tranfield, 2009; Jesson et al., 2011; Littell et al., 2008; Fayolle, A. – Wright, M., 2014; Gough et al., 2016; Boland et al., 2017.).

Az SLR módszertannal készült szakirodalmi összefoglaló *elfogulatlan, mélyreható* áttekintést és elemzést nyújt a *lényegi* (a kutatási témához kapcsolódó) elérhető tudásról (Hart, 1998). Legnagyobb előnye a hagyományos szakirodalmi áttekintéssel szemben, hogy

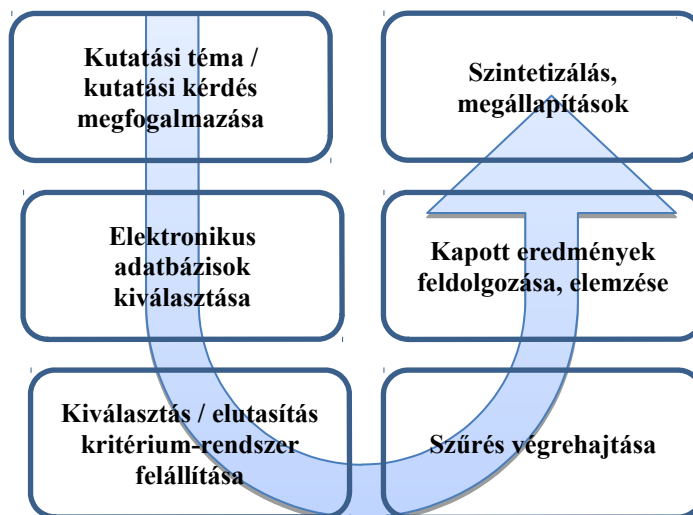
miután egy *előre meghatározott módszertan* alapján az adott témához kapcsolódóan *fellelhető összes* tudományos közleményt számba veszi. Következésképpen szélesebb körű betekintést tesz lehetővé. A rendszerezett áttekintők leginkább akkor hasznosak, amikor „*bizonyos lényegi kérdések tekintetében ellentmondó közlemények születnek, esetleg jelentős a bizonytalanság egy adott témával kapcsolatban*” (Kamarás és Mogyorósy, 2015, p. 1526). A rendszerezett irodalmi áttekintés, szemben a heurisztikus szemléltető feldolgozásokkal, *explicit szabályrendszereket (algoritmusokat)* alkalmaz a tudományos közlemények felkutatására és értékelésére, így segítve az olvasót a szakirodalmak megbízhatóságának és érvényességének értékelésében (Cronin et al., 2008). Bár maga a módszertan számos kihívással küzd, ugyanakkor a *transzparencia* és a vizsgálat *reprodukálhatóságának* köszönhetően az SLR módszer alkalmazása javítja a feldolgozási folyamat és egyúttal a kapott eredmények minőségét is (Tranfield et al. 2003).

A szisztematikus irodalomfeltáró módszertan a metainformációra épül. Ugyanis az információkeresést felfoghatjuk metainformációs struktúrák alkalmazásának is. Hiszen amikor egy tudományos szöveget keresünk az interneten, akkor a keresőprogramokba (pl. Google Scholar) a szöveggel összefüggő metainformációkat írunk be. Egy jó keresőprogram ezek alapján meg is találja a szöveget. A metainformáció *az a tudás, amit a tudásról tudunk*. Minél több és pontosabb a rendelkezésre álló metainformáció, annál könnyebben jutunk el a keresett tudáshoz (Zhang – Guan, 2017). A metainformációt jellemző tulajdonságok és trendek elemzése révén a kutatók jobban megismerhetik pl. egy elméleti koncepció, témakör fejlődését, ráláthatnak jövőbeli alakulására. Kamarás – Mogyorósy (2015) ismerteti a szisztematikus irodalmi áttekintéssel szembeni legfontosabb elvárásokat:

- „felkutatja és számba veszi az összes elérhető tudományos közleményt;
- megválogatja a benne fellelhető tanulmányokat (nem azok eredménye, hanem módszertani megfelelése és a vizsgált kimeneteli mutató alapján, így próbálva csökkenteni az elfogultságból adódó hibákat);
- minden tanulmánynak ellenőrzi a minőségét;
- elfogulatlan módon veti össze a különböző kutatási eredményeket;
- kiegyensúlyozott, tárgyilagos módon tárja elénk az eredményeket, alaposan megfontolva a tényekben rejlő esetleges hiányosságokat;
- készítésének minden lépése az előre meghatározott protokollnak megfelelően történik, amely protokoll maga is szakértői értékelés alá kerül még a kutatás megkezdése előtt.” (Kamarás és Mogyorósy, 2015, p. 1525)

Az SLR módszertannal foglalkozó szakirodalom közös jellemzője, hogy a szisztematikus szakirodalom-feltárásnak közel azonos fázisait azonosítják be. Ezeket az *1. ábra* szemlélteti.

1. ábra Az SLR módszertan jellemző fázisai

Forrás: Frank – Hatak, 2014, p. 106. alapján saját szerkesztés

Az SLR módszer előnyeinek felismerését bizonyítja, hogy az orvosi és a menedzsment tudományterületeken kívül (és az általános módszertani tankönyvek mellett) jelentős az érdeklődés a módszer iránt a vállalkozáskutatás területén is (Pittaway – Cope, 2006; Frese et al., 2012; Liñán – Fayolle, 2015; Pawęta 2015; Schmitz et al. 2017; Alvedaren – Boschma, 2017; Belitski – Heron, 2017; Zhang – Guan, 2017). Áttekintésükkor kiderül, hogy jellemzően ugyanazokat a SLR módszert tárgyaló szakirodalmakat hivatkozzák. Továbbá a vállalkozási témakör szisztematikus feldolgozásánál mindegyik szerző egy többlépcsős kiválasztási folyamat révén jut el az eredményekhez. A feldolgozás lépései mindegyik esetben pontosan ismertetésre kerülnek, így biztosítják a vizsgálat megismételhetőségét. Fontos észrevenni, hogy az egyes összefoglaló tanulmányok bár ugyanazokra a fázisokra – adatgyűjtés, adatelemzés és szintézis – épülnek, ugyanakkor a tanulmányok szerzői az egyes fázisoknál a metainformáció kezelésére igencsak eltérő kritériumrendszereket dolgoztak ki.

Bibliográfia

Boland, A. – Cherry, G. – Dickson, R. (2017): Doing a Systematic Review: A Student's Guide. 2nd Edition. Sage Publications Ltd., London

- Briner, R. B. – Denyer, D. (2012): Systematic review and evidence synthesis as a practice and scholarship tool. In: Rousseau, D., (Ed.): *The Oxford Handbook of Evidence-Based Management*. New York, U. S. A.: Oxford University Press, pp. 112-129.
- Cronin, P. – Ryan, F. – Coughlan, M. (2008): Undertaking a literature review: a step-by-step approach. *British Journal of Nursing*, 17 (1), p. 38–43.
- Crossan, M. M. – Apaydin, M. (2010): A Multi-Dimensional Framework of Organizational Innovation: A Systematic Review of the Literature. *Journal of Management Studies*, (47) 6, p. 1154–1191.
- Denyer, D. – Tranfield, D. (2009): Producing a systematic review. In D. A. Buchanan – A. Bryman (Eds.): *The SAGE handbook of organizational research methods* London: Sage Publications Ltd., pp. 671–689.
- Fayolle, A. – Wright, M. (2014): *How to Get Published in the Best Entrepreneurship Journals: A Guide to Steer Your Academic Career*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Frese, M. Bausch, A. – Schmidt, P. – Rauch, A. – Kabst, R. (2012): Evidence-based Entrepreneurship: Cumulative Science, Action Principles, and Bridging the Gap Between Science and Practice, *Foundations and Trends in Entrepreneurship*, 8 (1), p. 1–62.
- Gough, D., Oliver, S., and Thomas, J. (2016). *An introduction to systematic reviews*. London: Sage.
- Hart, C. (1998): *Doing a Literature Review*. SAGE Publications, London
- Jesson, J. – Matheson, L. – Lacey, F. M. (2011): *Doing Your Literature Review: Traditional and Systematic Techniques*. SAGE Publications, London.
- Kamarás, V. – Mogyorósy, G. (2015): Szisztematikus irodalmi áttekintések módszertana és jelentősége. Segítség a diagnosztikus és terápiás döntésekhez. *Orvosi Hetilap*, 2015, 156 (38), p. 1523–1531.
- Liñán, F. – Fayolle, A. (2015): A systematic literature review on Entrepreneurial Intentions: Citation, Thematic Analyses, and Research Agenda. *Entrepreneurship and Management Journal*, 11, 907-933.
https://idus.us.es/xmlui/bitstream/handle/11441/69339/A_systematic_literature_review_on_entrepreneurial_intentions.pdf?sequence=4&isAllowed=y
- Littell, J.H., Corcoran J., and Pillai, V. (2008). *Systematic reviews and metaanalysis*. New York: Oxford University Press.
- Pawęta, E. (2015): Entrepreneur-related Constructs. Explaining the Emergence of Born Global Firms: A Systematic Literature Review. *Entrepreneurial Business and Economic Review*, 3(4), p. 11–36.
<https://eber.uek.krakow.pl/index.php/eber/article/view/113>

- Petticrew, M. and Roberts, H. (2006). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Pittaway, L. – Cope, J. (2006): *Entrepreneurship Education: A Systematic Review of the Evidence*. National Council for Graduate Entrepreneurship Working Paper 002/2006
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.473.4972&rep=rep1&type=pdf>
- Pittaway, L. – Robertson, M. – Munir, K. – Denyer, D. – Neely, A. (2004): *Networking and innovation: a systematic review of the evidence*. *International Journal of Management Reviews*, 5/6 (3–4), p. 137–168.
- Schmitz, A. et al. (2017): *Innovation and entrepreneurship in the academic setting: a systematic literature review*. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 13 (2), p. 369–395.
<https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11365-016-0401-z>
- Tranfield, D., – Denyer, D. – Smart, P. (2003): *Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review*. *British Journal of Management*, 14 (3), p. 207–222.

2.2 A vállalalkozási ökoszisztéma koncepció szakirodalmi feltárása az SLR módszerrel

Célunk, hogy a *vállalkozási ökoszisztéma (entrepreneurship ecosystem)* elméleti megközelítésről, mint kutatási tématerületről rendszerezett szakirodalmi áttekintést nyújtsunk. Több tényező is indokolja a szisztematikus szakirodalmi feldolgozás (SLR) módszertan alkalmazását.

A vállalkozáskutatásnak az utóbbi néhány évben igen felkapott területéről van szó. Erre utal, hogy az utóbbi években látványosan megsokszorozódott a témával foglalkozó tudományos (és kevésbé tudományos) közlemények száma. Maga a vállalalkozási ökoszisztéma kifejezés is divatos szakkifejezéssé vált. A Google Scholar keresőben az „*entrepreneurship ecosystem*”, „*system of entrepreneurship*”, „*environment of entrepreneurship*” kifejezésekre rákeresve több ezer tanulmányt kapunk eredményül. Összesen 4640 találatot eredményez, amennyiben egyedül az „*entrepreneurial ecosystem*” kifejezést írjuk a keresőbe. Ezeknek a szakirodalmaknak több mint 80%-át az elmúlt öt évben publikálták. 2018-ban eddig már megjelent 392 olyan tanulmány¹, melyekben legalábbis utalnak a kifejezésre.

Ugyanakkor figyelembe kell venni a találati lista értékelésénél, hogy az meglehetősen „nyers” eredmény, ami fenntartással és kellő óvatossággal kezelendő. Egy ilyen találati lista felületes áttekintésekor is azonnal látható, hogy az ökoszisztéma kifejezést:

- *többféle értelmezésben* is használják, ami arra utal, hogy nincs elfogadott definíciója,
- *többféle részterülethez* (eltérő kontextushoz) is kapcsolódik, például:
 - Davis, J. P. – Muzyrya, Y. – Yin, P. (2014): Experimental Strategies and Entrepreneurial Innovation: Inherited Market Differences in the iPhone Ecosystem. Working Paper, INSEAD
 - Wadee, A. A. – Padayachee, A. (2017): Higher Education: Catalysts for the Development of an Entrepreneurial Ecosystem, or ... Are We the Weakest Link? Science, Technology and Society, 22 (2), p. 284–309.
 - Liu, Y. – Sussan, F. – Krueger, N. (2017): The tale of two entrepreneurial cities: top-down versus bottom-up entrepreneurial ecosystem building. Working paper.
- (a kifejezést) alkalmazó tudományos közleményeket *eltérő minőség jellemzi* (lektorált és nem lektorált folyóiratok, újságcikkek, konferenciatanulmányok, riportok stb.).

Mindez vélhetően a téma újszerűségéből következik, ami jelentős bizonytalanságot okoz a témát feldolgozni kívánó kutatók számára.

¹ A lekérdezésre 2018.04.28-án került sor.

2.2.1. Az elektronikus adatbázisok kiválasztása

A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont számos elektronikus adatbázisokhoz biztosít hozzáférést. A vizsgálathoz a következő négy került kiválasztásra:

- *EBSCO Business Source Premier*

„A Business Source Premier: Government Edition az üzleti iparág leggyakrabban használt kutatói adatbázisa, amely több mint 2300 folyóirat teljes szövegű változatát tartalmazza, beleértve több mint 1100 lektorált kiadvány teljes szövegét. Az adatbázis 1886-ig visszamenőleg tartalmaz teljes szövegű anyagokat, és 1998-ig visszamenőleg tartalmaz kereshető hivatkozott referenciákat. A Business Source Premier élen jár a többi versenytárral szemben az összes üzleti tudományágat lefedő teljes szövegű tartalom tekintve, amely magában foglalja a marketing, a menedzsment, a vezetői információs rendszerek (MIS), a termelésirányítási információs rendszerek (POM), a számvitel, a pénzügy és a közgazdaságtan területeit. Az adatbázis naponta frissül az EBSCOhost keresőrendszeren keresztül.” (PTE Egyetemi Könyvtár², 2018)

- *EBSCO Econlit Fulltext*

„Az EconLit with Full Text az EconLit adatbázisban indexelt tartalmak teljes szövegét tartalmazza, valamint több mint 600 folyóirat teljes szövegét, beleértve az American Economic Association folyóiratait korlátozás nélkül.”(PTE Egyetemi Könyvtár, 2018)

- *EBSCO Academic Search Complete*

„Az Academic Search Complete a világ értékesebb és legátfogóbb teljes szövegű multidiszciplináris tudományos adatbázisa, több mint 8500 teljes szövegű periodikát, köztük több mint 7300 lektorált folyóiratot tartalmaz. A teljes szövegű tartalom felül ez az adatbázis több mint 12 500 folyóirat, valamint összesen több mint 13 200 kiadvány, köztük monográfiák, beszámolók, konferencia-előadások stb. indexelését és kivonatait kínálja. Az adatbázis 1887-ig visszamenően tartalmaz PDF-es tartalmakat, a teljes szövegű anyagok többsége natív (kereshető) PDF-formátumú. Kereshető hivatkozott referenciák állnak rendelkezésre több mint 1400 lektorált folyóirathoz.”(PTE Egyetemi Könyvtár, 2018)

- *Web of Science (Clarivate Analytics)*

„Az Academic Search Complete a világ értékesebb és legátfogóbb teljes szövegű multidiszciplináris tudományos adatbázisa, több mint 8500 teljes szövegű periodikát, köztük több mint 7300 lektorált folyóiratot tartalmaz. A teljes szövegű tartalom felül ez az adatbázis több mint 12 500 folyóirat, valamint összesen több mint 13 200 kiadvány, köztük monográfiák, beszámolók, konferencia-előadások stb. indexelését és kivonatait kínálja. Az adatbázis 1887-ig visszamenően tartalmaz PDF-es tartalmakat, a teljes szövegű anyagok többsége natív (kereshető) PDF-formátumú. Kereshető hivatkozott referenciák állnak rendelkezésre több mint 1400 lektorált folyóirathoz.”(PTE Egyetemi Könyvtár, 2018)

2.2.2. A kiválasztási / elutasítási kritériumrendszer (vizsgálati protokoll)

² PTE Egyetemi Könyvtár, <https://lib.pte.hu/adatbazis>

A vállalalkozási ökoszisztémával, mint témakörrel foglalkozó szisztematikus irodalomfeltáró munkákra jellemző, hogy mindegyik egy *többlepcsős kiválasztási folyamat* révén jut el a témakör releváns tudományos közleményeihez. Ennek lépéseit *pontosan ismertetik* a szerzők, így biztosítva a vizsgálat megismételhetőségét. Ugyanakkor a témában készült rendszerezett összefoglaló tanulmányok az eredményeiket tekintve lényegesen eltérnek egymástól, mivel az adatgyűjtésnél a metainformáció kezelésére eltérő *vizsgálati protokollokat* alkalmaztak.

Az SLR módszer publikációs adatbázisokban való címszavas keresést jelent. Ennélfogva a módszer alkalmazásakor a szakirodalmakat kiválasztó / elutasító kritériumrendszer jellemző kezdő lépése ún. *keresési kulcsszavak* (*search strings, search query/s*), valamint további egyéb kritériumok meghatározására. A kulcsszavak beazonosítására ugyanakkor nagyon eltérő megoldásokat kínálnak az egyes szerzők. Gyakran alkalmazott megoldás, hogy a protokoll kialakításában közreműködik a vizsgált téma szakértőjének számító lektor (vagy lektorok), aki a keresési kulcsszavakkal kapcsolatban ajánlásokat fogalmaz meg. Második lépésként kerül sor az szakirodalmi adatok felkutatására, valamint a megadott kritériumoknak megfelelő tanulmányok kiszűrésére, amihez át kell tekinteni a kiválasztott elektronikus adatbázisokat. Az alábbiakban bemutatunk néhány a vállalalkozási ökoszisztéma témakört SLR módszerrel vizsgáló szakirodalmat (röviden összefoglalva az alkalmazott vizsgálati protokollokat):

– **Alvedaren – Boschma (2017)**

Az „*entrep* ecosystem*” és „*entrep* system*” kulcsszavakat használták. Nem derül ki a tanulmányból, vajon a kulcsszavak meghatározására, validálására felkértek-e külön szakértőt. Ugyanakkor magyarázatot adnak arra, hogy miért használtak két kifejezést az irodalom feltérképezésére. Meglátásuk szerint mindkét kifejezés gyakran előfordul a szakirodalomban, mivel a kutatók az *egységes definíció hiánya* miatt azokat egymás szinonimájaként is használják. A vizsgálatuk alapsokasága az EBSCO Academic Search Complete, Business Source Complete, Econlit, Web of Science és Scopus elektronikus adatbázisok tudományos közleményei. A keresésnél figyelembe vettek minden angolul írt dokumentumot (peer review folyóirat, konferencia tanulmány stb.). Nem szűrték a tudományos közleményeket típusuk, illetve megjelenési évük szerint.

– **Belitski – Heron (2017)**

Első lépésként az elsődleges kulcsszavak megadásához egyrésztől áttekintették az elektronikus adatbázisok adott témában legtöbbet citált közleményeit. Ezekben a közleményekben használt (másodlagos) kulcsszavakkal kapcsolatban szakértői

véleményt kértek. A szakértő(k) által lektorált másodlagos kulcsszavak alapján, valamint további keresési kritériumok megadása révén jutottak el a szerzők a témakör releváns szakirodalmához. További kritériumként kijelölték a legfontosabb tárgyköröket. Kizárólag a Social Science Citation Index (SSCI) értékkel rendelkező, azaz szakmailag lektorált tanulmányokkal foglalkoztak. A vizsgálat időhorizontját leszűkítették 1996 és 2016 közé (de ennek okát nem indokolták meg). Az EBSCO, ABI Infrom, Web of Science és Science Direct elektronikus adatbázisokat használták. A rendszerezett áttekintés harmadik szakaszában a szerzők további kritériumok alapján döntöttek a tudományos tartalmak bevonásával/elutasításával kapcsolatban: (1) kidolgozták a kulcsfogalmak definícióit, (2) meghatározták a vizsgálat egységét, valamint (3) a szóba jöhető tanulmányok területi és iparági besorolását.

– **Malecki, E. J. (2017)**

A szerző kizárólag a WoS és Scopus elektronikus adatbázisokban 1970 és 2017 között megjelent tudományos közleményeket vette figyelembe. A tudományos közlemények típusára vonatkozóan a szerző nem adott meg korlátozó feltételeket. A szűrésnél az alábbi keresési kulcsszavakat alkalmazta:

- „environment for entrepreneurship” OR „entrepreneurial environment” OR „entrepreneurship environment” OR „startup environment” OR „start-up environment”
- „ecosystem for entrepreneurship” OR „entrepreneurial ecosystem” OR „entrepreneurship ecosystem” OR „startup ecosystem” OR „start-up ecosystem”
- „infrastructure for entrepreneurship” OR „entrepreneurial infrastructure” OR „entrepreneurship infrastructure” OR „infrastructure of entrepreneurship”
- „system for entrepreneurship” OR „entrepreneurial system” OR „entrepreneurship system” OR „system of entrepreneurship”.

A számos kulcsszó-változat alkalmazásának itt konkrét célja volt. Ugyanis a kutatás egyik célja az volt, hogy feltárja a vizsgált időszak alatt miképpen változott a tudományos közleményekben a témával kapcsolatban szinonimaként használt kifejezések köre. Az eredményül kapott tudományos közlemények közül a szerző további elemzésre kizárólag *a legtöbbet hivatkozott* tanulmányokat választotta ki. A szisztematikus keresés eredményül kapott tudományos közlemények listáját a szerző szükségesnek vélte még pluszban kiegészíteni a megítélése szerint a téma szempontjából illusztris szakkönyvekkel és prezentációkkal.

– **Zhang, C. – Guan, J. (2017)**

A tanulmányukban az innováció és az vállalkozási irodalom területén jelenleg érvényben lévő kutatási trendek, irányok beazonosítása, a kutatási eredmények összevetése céljából folytattak le rendszerezett irodalomkeresési feldolgozást. Első körben az „*innovation AND ecosystem*” OR „*entrepreneurial AND ecosystem*” kulcsszavak alkalmazásával hajtottak végre előkeresést a WoS adatbázisban. Az elsődleges szűrésnél külön-külön rászűrtek az adatbázisra a megjelenés éve / relevancia / hivatkozottság tulajdonságokra, és az így kapott listák kizárólag első 10 elérhető dokumentumát választották ki. A szerzők a szűrés eredményeként kapott publikációk segítségével definíciókat határoztak meg, ami segítséget nyújtott egy másodlagos kulcsszó-lista elkészítéséhez.

2.2.3. A szűrés végrehajtása

Az előző alfejezetben bemutatott példák alapján a vizsgálatunknál alkalmazott SLR módszer egyes lépései a következők voltak:

1. Az „*entrep* ecosystem*” elsődleges kulcsszóval keresést futtattunk le a következő elektronikus adatbázisokban: *Web of Science, Academic Search Complete, Business Source Premier, Econlit (Full text)*. Az első körös keresés lefuttatásakor további szűrési feltételt nem adtunk meg.
2. Az első szűrésnél külön-külön rászűrtünk az adatbázisok felkínált adatállományaira a megjelenés éve / relevancia / hivatkozottság szempontjából és az így kapott listáknak kizárólag az első 10 elérhető dokumentumát választottuk ki.
3. Következő lépésként az első körös szűrés alapján kiválasztott tudományos közlemények *címe, kulcsszavai és absztraktjában közölt információk* alapján történt a másodlagos kulcsszavak listájának összeállítása (lásd 2. táblázat).
4. A második körös szűrés eredményeképpen letöltött (azaz elérhető) tudományos publikációk közül kiválasztottuk a kifejezetten összefoglaló jellegű műveket. Sor került irodalomjegyzékük áttekintésére a vizsgált téma szempontjából előfutárnak számító szakirodalmak feltárására (hólabda-módszer alkalmazása).
5. A második körös kiválasztásnál (elfogadás/elutasítás) a következő további kritériumokat határoztunk meg:

- *dokumentum típusa*: kizárólag folyóiratcikk, illetve könyv vagy könyvfejezet került be a vizsgálatba. Kiszűrésre kerülnek a konferencia-tanulmányok, rezümék stb. (az ún. „szürke irodalom”).
- bevonásra kerültek tanulmányok a következő kutatási területekről: business economics, public administration, geography, urban studies, engineering.
- minőségi szempont érvényesítése: kizárólag a magas minőséget ajánló vezető folyóiratokban megjelent tanulmányokat választottuk ki. A bekerülés kritériuma volt, hogy az adott folyóirat legalább 3 vagy annál nagyobb impakt faktoral rendelkezzon.

6. A második körös keresést követően sor került a keresési eredményeknek a téma szakértőivel való egyeztetésére avégett, hogy szükség esetén módosítani lehessen a fent bemutatott kritérium-rendszert.

A legtöbb találatot a vállalkozási ökoszisztéma irodalommal kapcsolatban az alábbi másodlagos keresési kulcsszavak eredményeztek:

„entrep* ecosystem” AND...

collaborat*, concept, context, create, culture, dynamics, economic development, education, environment, framework, innovation, institution, knowledge, network, opportunity, performance, policy, stakeholder, system, theory, university.

1. táblázat Az első körös szűrés eredménye

Adatbázis	Tud. közlemények száma	Kritérium
Web of Science (<i>WoS</i>)	140	lektorált folyóiratok (SCI-EXPANDED, SSCI)
Academic Search Complete (<i>ASC</i>)	36	lektorált folyóiratok
Business Source Premier (<i>BPS</i>)	78	lektorált folyóiratok
Econlit Fulltext	23	lektorált folyóiratok
Scopus	49	csak folyóiratcikk, könyv, könyvfejezet, csak „entrepreneurial ecosystem, entrepreneurial ecosystems”

Forrás: saját szerkesztés

2. táblázat Az első körös keresés alapján meghatározott másodlagos kulcsszavak listája, valamint a tudományos közlemények száma a kulcsszavak és az elektronikus adatbázisok szerinti bontásban

Másodlagos kulcsszavak („entrep* ecosystem” AND ...)	WoS javasolt	WoS elérhető, impakt faktor (5 éves átlag) 3-nál nagyobb	ASC, BSP, Econlit Full javasolt	ASC, BSP, Econlit Full elérhető, akadémiai
accelerator*	3	2 (3)	7	2
agent*	5	2 (3)	6	3 (4)
capabilit*	4	1 (2)	3	0 (1)
city	6	2 (4)	13	2(11)
cluster*	9	4 (7)	4	1 (2)
collaborat*	10	3(9)	16	2 (6)
concept	10	5 (6)	30	7 (17)
connection	2	2	3	2
connectivity	1	1	1	1
context*	17	5 (12)	18	2 (13)
„contextual environment”	1	1	0	0
„contextual framework”	1	1	0	0
coordination	5	1 (3)	5	1 (4)
creation	18	8 (13)	30	6 (16)
culture*	11	4 (8)	16	2 (7)
definition*	1	0 (1)	5	2 (2)
determinant*	5	1 (2)	0	0
dynamics	10	3 (7)	18	0 (12)
„economic development”	15	2 (7)	30	3(15)
„economic policy”	1	0 (1)	2	0 (2)
education	11	2 (5)	25	2 (14)
„entrepreneurial opportunit*”	1	1	0	0
environment*	16	8 (13)	31	7 (21)
„environmental context”	0	0	0	0
„environmental factor*”	1	1	0	0
„environmental framework”	0	0	0	0
„environmental resource*”	1	1	1	1
evolution*	7	2 (4)	7	1 (5)
„evolutionary framework”	1	0 (1)	1	1
evolve	3	1 (2)	5	2 (4)
failure*	4	3 (4)	7	1 (4)
„firm growth”	1	1	0	0
„firm performance”	1	1	2	0(1)
„formal institution*”	1	0 (1)	1	1
framework*	15	7 (13)	24	5(14)
„framework conditions”	1	1	1	0 (1)
government*	7	2 (3)	24	4 (12)
„informal institution*”	0	0	2	0 (1)
innovation*	35	17 (26)	49	11 (27)
„innovation ecosystem”	1	0 (1)	11	3(5)
„innovation system”	2	1 (2)	6	2(3)
„innovative milieu”	0	0	1	1(1)
institution*	20	9 (17)	21	5(11)
„institutional dynamics”	0	0	1	0 (1)
„institutional setting*”	1	0 (1)	1	0 (1)
institutional theory	3	2 (3)	0	0
interaction*	7	3 (5)	1	1
„key success factor*”	0	0	0	0
knowledge	23	8 (15)	25	5(9)

„knowledge spillover*”	3	2 (3)	0	0
„local development”	1	0 (1)	0	0
„local entrep*”	4	3 (4)	7	1(2)
„local resourc*”	1	1	1	1
localities	1	1	1	1
network*	16	5(9)	14	3 (7)
„network theory”	2	2	3	1 (2)
operationali*	1	1	0	0
opportunity based	1	1	0	0
opportunit*	10	8 (8)	7	(5)
performance	15	7 (11)	5	3
polic*	25	12 (19)	26	10(16)
„policy implication*”	3	1(3)	3	1(2)
productive entrep*”	1	1	1	0(1)
public polic*	4	1 (2)	12	1 (6)
„public sector”	0	0	2	0 (2)
„public-private”	0	0	3	1 (3)
„qualitative method”	0	0	0	0
„quantitative method”	0	0	1	1
„regional development*”	6	3 (5)	8	3(6)
„regional economic development*”	3	2 (3)	4	2 (4)
„regional entrep* ecosystem”	2	1 (2)	4	2 (3)
„regional innovation system”	2	1 (2)	2	0 (1)
„regional milieu”	1	0 (1)	1	1
„regional polic*”	1	0 (1)	2	0 (1)
„regional system”	0	0	0	0
review	6	1 (4)	13	0(10)
„social network*”	4	2 (3)	5	2(5)
spatial	3	2 (3)	6	2 (5)
stakeholder*	12	4 (9)	23	3(14)
„start up*”, start-up*	12	5 (7)	14	2(5)
success	8	2 (4)	10	2(4)
surviv*	2	1	5	0(3)
system	26	(19)	24	4 (9)
sytem component*	1	0 (1)	0	0
theor*	20	17	23	3(8)
university	18	4(11)	20	6(11)

Forrás: saját szerkesztés

*Megjegyzés: zárójelben a szám azt mutatja, ha az elérhető, de 3-nél kisebb impakt faktorról rendelkező tanulmányokat is figyelembe vesszük a legyűjtésnél. Ennek oka, hogy úgy értékeltük azok kihagyása sokkal nagyobb kockázatot jelent (információvesztés), mint amekkora kockázatot rejt magában a bevonásuk (irreleváns tanulmányok bekerülése). A 3. fejezetben található elemzésből kiderül, hogy ez jó döntésnek bizonyult, mivel elenyésző számban került be a feldolgozandó témához nem vagy alig kapcsolódó tanulmány.

Jelen vizsgálatnál az SLR módszerrel sikerült beazonosítani 78 olyan tudományos közleményt, amelyek a vállalkezési ökoszisztémával foglalkoznak. Az alábbiakban ezek listája olvasható.

1. Acs, J. Z., Stam, E., Audretsch, D. B., O’Connor, A. (2017): The lineages of the entrepreneurial ecosystem approach. *Small Business Economics*, 49(1): 1–10.
2. Al-Mataani, R., Wainwright, T., Demirel, P. (2017): Hidden Entrepreneurs: informal practices within the formal economy. *European Management Review*, 14(4): 361–376.

3. Alvedalen, J., Boschma, R. (2017): A critical review of entrepreneurial ecosystems research: towards a future research agenda. *European Planning Studies*, 25(6): 887–903.
4. Audretsch, D. B., Belitski, M. (2017): Entrepreneurial ecosystems in cities: establishing the framework conditions. *Journal of Technology Transfer*, 42 (5): 1030–1051.
5. Autio, E., Nambisan, S., Thomas, L. D. W., Wright, M. (2018): Digital affordances, spatial affordances, and the genesis of entrepreneurial ecosystems. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 12 (1):72–95.
6. Belitski, M., Heron, K. (2017) Expanding Entrepreneurship Education Ecosystem. *Journal of Management Development*, 36(2): 163–177.
7. Bischoff, K., Volkmann, C. K., Audretsch, D. B. (2018): Stakeholder collaboration in entrepreneurship education: an analysis of the entrepreneurial ecosystems of European higher educational institutions. *Journal of Technology Transfer*, 43(1): 20–46.
8. Björklund, T. A., Krueger, N. F. (2016): Generating resources through co-evolution of entrepreneurs and ecosystems. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 10(4): 477–498.
9. Brown, R., Gregson, G., Mason, C. (2016): A Post-Mortem of Regional Innovation Policy Failure: Scotland’s Intermediat. *Regional Studies*, 50(7): 1260–1272.
10. Bruns, K., Bosma, N., Sanders, M., Scharamm, M.(2017): Searching for the existence of entrepreneurial ecosystems: a regional cross-section growth regression approach. *Small Business Ecosystem*. 49(1): 31-54.
11. Cantu-Ortiz, F. J., Nathalie Galeano, Patricia Mora-Castro, James Fangmeyer Jr. (2017): Spreading academic entrepreneurship made in Mexico. *Business Horizons*, 60(1): 541-550.
12. Carayannis, E. G., Dubina, I. N., Ilinova, A. A. (2015): Licensing in the Context of Entrepreneurial University Activity: an Empirical Evidence and a Theoretical Model. *Journal of the Knowledge Economy*, 6:1–12.
13. Cohen, B. (2006): Sustainable Valley Entrepreneurial Ecosystems. *Business Strategy and the Environment*, 15(1): 1–14.
14. Collins, P. K. (2015): Building a local design and entrepreneurship ecosystem. *Procedia Technology*, 20: 258–262.
15. Cook, P. (2017): A ground-up “Quaternary” innovation strategy for South Korea using entrepreneurial ecosystem platforms. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity* 10(3): 1–16.

16. De Hoyos-Ruperto, M., Romaguera, J. M., Carlsson, B., Lyytinen, K. (2013): Networking: A Critical Success Factor for Entrepreneurship. *American Journal of Management*, 13(2): 55–72.
17. Diaconu, M., Duțu, A. (2015): The Role of the Modern University in Supporting the Entrepreneurial Ecosystem. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 7(1): 11–24.
18. Dubina, I. N. et. al. (2017): The Balanced Development of the Spatial Innovation and Entrepreneurial Ecosystem Based on Principles of the Systems Compromise: A Conceptual Framework. *Journal of the Knowledge Economy* 8:438–455.
19. Erina, I., Shatrevich, V., Gaile-Sarkane, E. (2017): Impact of stakeholder groups on development of a regional entrepreneurial ecosystem. *European Planning Studies*, 25, 755–771.
20. Entezari, Y. (2015): Building Knowledge- Based entrepreneurship ecosystems: case of Iran. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 195: 1206–1215.
21. Feldman, M., Lowe, N. (2015): Triangulating regional economies: Realizing the promise of digital data. *Research Policy*, 44(9): 1785–1793.
22. Fernández, M. T., Jiménez, F. J. B., Rourab, J. R. C. (2015): Business incubation: innovative services in an entrepreneurship ecosystem. *The Service Industries Journal*, 35(14): 783–800.
23. Goswami, K., Mitchell, J. R., Bhagavatula, S. (2018): Accelerator expertise: Understanding the intermediary role of accelerators in the development of the Bangalore entrepreneurial ecosystem. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 12 (1): 117–150.
24. Groth, O. J., Esposito, M., Tse, T. (2015) What Europe needs is an innovation-driven entrepreneurship. *International Business Review*, 57(4): 263–269.
25. Hallam, C. et al. (2017): Academic entrepreneurship and the entrepreneurial ecosystem: the UT transform project. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 23(1): 77–90.
26. Huang-Saad, A., Fay, J., Sheridan, L. (2017): Closing the divide: accelerating technology commercialization by catalyzing the university entrepreneurial ecosystem with I-Corps. *The Journal of Technology Transfer*, 42(6): 1466-1486.
27. Isenberg, D. (2010): The big idea: how to start an entrepreneurial revolution. *Harvard Business Review*, June, 41–50.
28. Isenberg, D., Onyemah, V. (2017): Midsize Cities Are Entrepreneurship’s Real Test. *Harvard Business Review*, January 24.

29. Kaprov, A. (2017): The Modern University as a Driver of Economic Growth. Models and Missions. *Problems of Economic Transition*, 59(11-12): 909–930.
30. Kerrick, S. A., Cumberland, D., Church-Nally, M., Kemelgor, B. (2014): Military veterans marching towards entrepreneurship: An exploratory mixed methods study. *The International Journal of Management Education*, 12: 469–478.
31. Khan, M. R. (2017): Succeeding in challenging environments - Female technology start-ups evidence from Saudi Arabia. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 23(2): 1–12.
32. Kubera, P. (2017) Evaluating the Impact of Regulation and Regulatory Policy – Towards Better Entrepreneurial Ecosystem. The Case of Poland. *Problemy Zarządzania*. 15(1): 237–253.
33. Kuratko, D. F., Fisher, G., Bloodgood, J., Hornsby, J. S. :(2017): The paradox of new venture legitimation within an entrepreneurial ecosystem. *Small Business Economics*, 49(1): 119–140.
34. Kuti, M., Bedó, Zs. (2016): Az egyetemi vállalkozói ökoszisztémába ágyazott közösségi finanszírozás. *Vezetéstudomány*, 47(2): 45–52.
35. Kshetri, N. (2014): Developing Successful Entrepreneurial Ecosystems: Lessons from a Comparison of an Asian Tiger and a Baltic Tiger" *Baltic Journal of Management*, 9(3): 330–356.
36. Levie, J. (2014): The university is the classroom: teaching and learning technology commercialization at a technological university. *Journal of Technology Transfer*, 39(5): 793–808.
37. Li, W., Du, W., Yin, J. (2017): Digital entrepreneurship ecosystem as a new form of organizing: the case of Zhongguancun. *Frontiers of Business Research in China*, 11(5): 1–21.
38. Low, N. J., Feldman, M. P. (2017): Institutional life within an entrepreneurial region. *Geography Compass*, 11(3): 1–10.
39. Mack, E., Mayer, H. (2016): The evolutionary dynamics of entrepreneurial ecosystems. *Urban Studies*, 53(10): 2118 –2133.
40. Maleki, E. J. (2018): Entrepreneurship and entrepreneurial ecosystem. *Geography Compass*, 12: 1–21.
41. Markley, D. M., Lyons, T. S., Macke, D. W. (2015): Creating entrepreneurial communities: Building community capacity for ecosystem development. *Community development*, 46(5): 580–598.

42. Maritz, A., Koch, A., Schmidt, M. (2016): The role of entrepreneurship education programs in national systems of entrepreneurship and entrepreneurship ecosystems. *International Journal of Organizational Innovation*, 8(4):7–26.
43. Miller, D. J., Acs, J. Z. (2017): The campus as entrepreneurial ecosystem: the University of Chicago. *Small Business Economics*, 49 (1): 75–95.
44. Motoyama, Y., Knowltonb, K. (2016): From resource munificence to ecosystem integration: the case of government sponsorship in St. Louis. *Entrepreneurship & Regional Development*, 28(5-6): 448–470.
45. Motoyama, Y., Watkins, K. K. (2014): Examining the Connection within the Startup Ecosystem: a case study of St. Louis. Ewing Marion Kauffman Foundation.
46. Nambisan, S., Baron, R. A. (2013): Entrepreneurship in Innovation Ecosystems: Entrepreneurs' Self-Regulatory Processes and Their Implications for New Venture Success. *Entrepreneurship Theory and Practice.*, 37(5): 1071–1097.
47. Neumeier, X., Santos, S. C. (2018): Sustainable business models, venture typologies, and entrepreneurial ecosystems: A social network perspective. *Journal of Cleaner Production*, 172: 4565–4579.
48. Ngongoni, C. N., Grobbelaar, S. S., Schuttel, C. S. L. (2017): The role of open innovation intermediaries in entrepreneurial ecosystems design. The role of open innovation intermediaries in entrepreneurial ecosystems design. *South African Journal of Industrial Engineering*, 28(3): 56–65.
49. Öner, M. A., Kunday, Ö. (2016): A study on Schumpeterian and Kirznerian entrepreneurship in Turkey: 2006–2013. *Technological Forecasting & Social Change*, 12 (C): 62–71.
50. Pandey, Sheela, Lall, Saurabh, Pandey, Sanjay K., Ahlawat, Sucheta (2017). The Appeal of Social Accelerators: What do Social Entrepreneurs Value? *Journal of Social Entrepreneurship*, 8 (1): 88–109.
51. Pansera, M. (2012): Renewable energy for rural areas in Bolivia. *Renewable and Sustainable EnergyReviews*, 16(9): 6694–6704.
52. Pilinkiene, V., Maciulis, Povilas (2014): Comparison of different ecosystem analogies: the main economic determinants and levels of impact. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 156, 365–370.
53. Pitelist, C. (2012): Clusters, entrepreneurial ecosystem co-creation, and appropriability:a conceptual framework. *Industrial and Corporate Change*, 21(6): 1359–1388.
54. Roundy, P. T., Brockman, B. K., and Bradshaw, M. (2017): The resilience of entrepreneurial ecosystems. *Journal of Business Venturing Insights*, 8(11): 99–104.

55. Roundy, P. T., Bradshawb, M., Brockmanc, B. K. (2018): The emergence of entrepreneurial ecosystems: A complex adaptive systems approach. *Journal of Business Research*, 86: 1–10 (kizárólag online)
56. Roy, R., Das, N. (2017): Proactive entrepreneurial characteristics of science and technology students: an empirical study in Indian context. *Current Science*, 113(9): 1692–1701.
57. Sadek, T. (2015): The role of technology transfer offices in growing new entrepreneurial ecosystems around mid-sized universities. *International Journal of Innovation and Regional Development*, 6(1): 61–79.
58. Sarma, S., Sunny, S. A. (2017): Civic entrepreneurial ecosystems: Smart city emergence in Kansas City. *Business Horizons*, 60 (6): 843–853.
59. Schillo, R. S. (2018): Research-based spin-offs as agents in the entrepreneurial ecosystem. *Journal of Technology Transfer*, 43 (1): 222–239.
60. Sorama, K. & Joensuu-Salo, S. (2016): A Case Study of Entrepreneurial Ecosystem related to Growth Firms. Proceedings of the 11th European conference on innovation and entrepreneurship, Jyväskylä 15-16 September, 754-761.
61. Spigel, B., Harrison, R. (2018): Toward a process theory of entrepreneurial ecosystems. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 12(1): 151–168.
62. Srivastava, K. (2017): Contours of Indian Entrepreneurial Ecosystem – Perspectives from Pune and NCR Delhi. *Journal of Commerce and Management Thought*, 8(2): 318–332.
63. Steinz, H. J., Van Rijnsoever, F. R., Nauta, F. (2016): How to Green the red Dragon: A Start-ups' Little Helper for Sustainable Development in China. *Business Strategy and Environmen*, 25(8): 593–608.
64. St-Pierre, J., Foleu, L., Abdunour, G., Nomo, S., Fouda, M. (2015): SME Development Challenges in Cameroon: An Entrepreneurial Ecosystem Perspective. *Transnational Corporations Review*, 7(4): 441-462.
65. Subrahmanya, B. (2017): How did Bangalore emerge as a global hub of tech start-ups in India? Entrepreneurial ecosystem — evolution, structure and role. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 22(1): 1–22.
66. Sussan, F., Acs J. Z. (2017): The digital entrepreneurial ecosystem. *Small Business Economics*, 49 (1): 55–73.
67. Soto-Rodríguez, E. (2015): Entrepreneurial ecosystems as a pathway towards competitiveness: the case of Puerto Rico. *Journal of Competitiveness Studies*, 23(1-2): 55–66.

68. Stam, E. (2015): Entrepreneurial Ecosystem and Regional Policy: A Sympathetic Critique. *European Planning Studies*, 23(9): 1759–1769.
69. Szerb, L. (2017): A vállalkozói ökoszisztéma Magyarországon a 2010-es években. Helyzetértékelés és szakpolitikai javaslatok. *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, 47 (6-7): 1–14.
70. Theodoraki, C., Messegem, K., Rice, M. P. (2018): A social capital approach to the development of sustainable entrepreneurial ecosystems: an explorative study. *Small Business Economics*, 51:153–170.
71. Thomson, T. A., Purdy, J. M., Ventresca, M. J. (2018): How entrepreneurial ecosystems take form: Evidence from social impact initiatives in Seattle. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 12(1): 96–116.
72. Tietz, G. et al. (2015): Business Incubators in Brazil: Main Gaps to Be Explored by Academic Researchers. *Journal of Technology Management & Innovation*, 10(4): 18–27.
73. Voicu-Dorobantu, R. (2016): European Regions and Entrepreneurial Ecosystems in the Context of the New Sustainable Development Goals. *Journal of Eastern Europe Research in Business and Economics*. 1–13.
74. Wadee, A., Padayachee, A. (2017): Higher Education: Catalysts for the Development of an Entrepreneurial Ecosystem, or ... Are We the Weakest Link? *Science, Technology and Society*, 22(2): 284–309.
75. Yi, G., Uyarra, E. (2018): Process Mechanisms for Academic Entrepreneurial Ecosystems: Insights from a Case Study in China. *Science, Technology and Society*, 23(1): 85–106.
76. Yun, J. J., Won, D., Park, K., Yang, J., Zhao, X. (2017): Growth of a platform business model as an entrepreneurial ecosystem and its effects on regional development. *European Planning Studies*, 25 (5): 805–826.
77. Zhang, C., Guan, J. (2017): How to identify metaknowledge trends and features in a certain research field? Evidences from innovation and entrepreneurial ecosystem. *Scientometrics*, 113 (2): 1177–1197.
78. Živilė Tunčikienė, Z. –Drejeris, R. (2015): Entrepreneurship ecosystem: methodological approaches to functions' review of public sector institutions. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 2(3): 118–132.

3.FEJLŐDÉSTÖRTÉNET

3.1 A vállalalkozási ökoszisztéma koncepció előzményei

A fejezetben áttekintjük a vállalalkozási szakirodalomban jelenleg felkapott szakkifejezés³ és elméleti megközelítés, a *vállalkozási ökoszisztéma* történeti fejlődését. Célunk tehát, hogy *felfejtsük a koncepció formálódásának fontos állomásait*. Ennek okán tanulmányoztuk a szisztematikus irodalomkutatással beazonosított összefoglaló tanulmányok szakirodalmát (hólabda módszer).

A vállalalkozási ökoszisztéma operacionalizálására törekvő szakirodalmak átfogó feldolgozására tett kísérletet *Edward J. Malecki* a 2018-ban publikált *Entrepreneurship and entrepreneurial ecosystem* c. tanulmányával. Meglátása szerint a koncepció a diadalmenetét a 2000-res évek elején kezdte meg és népszerűsége nyomán 2016-ra már domináns elméleti elképzeléssé nőtte ki magát (*Malecki*, 2018, p. 2). Tény, hogy a vállalalkozási ökoszisztéma kifejezést a vállalalkozási szakirodalomban *Cohen* használta először 2006-os *Sustainable valley entrepreneurial ecosystems* c. tanulmányában.⁴ Ugyanakkor a 2017-ben megjelent *Toward a process theory of entrepreneurial ecosystem* címet viselő írásukkal *Spigel* és *Harrison* rámutattak arra, hogy a mára népszerű regionális gazdaságfejlesztési stratégiává fejlődött koncepció elméleti gyökerei visszanyúlnak egészen az 1970-es évek végéig.

Tudniillik ekkortól beszélhetünk a vállalalkozáskutatásról, mint önálló akadémiai kutatási terület megszületéséről. Ugyanakkor a vállalalkozástan közel 50 éves története ellenére sem tekinthető „*érett*” tudományterületnek. Ennek legékesebb bizonyítéka, hogy mind a mai napig nincs általánosan elfogadott elmélete a vállalalkozási tevékenységnek. A különböző tudományterületek (közgazdaságtan, szociológia, pszichológia, regionális tudomány, történelem, antropológia) különböző elméleti háttérrel rendelkező kutatói eltérő szempontok, alapfelvetések mentén vizsgálódnak, ami magyarázatot ad a tudományterületet eklektikusságára és fragmentáltságára (*Hortoványi*, 2009, p. 20). *Landström* és *Harirchi* (2018) vizsgálata szerint a vállalalkozáskutatás egy kifejezetten jelenség-vezérelt kutatási területnek tekinthető. Jellemző rá, hogy az egyes kutatókat inkább az egymás közötti társadalmi interakcióik kötik össze és ez alapján alkotnak kutatási közösségeket, nem pedig erős elméleti hatások mentén alakulnak ki a tudós közösségek. **Ezzel szemben az**

³ Az angol „*buzzword*” szó, ami „*divatos szakkifejezést, szlogent*” jelent magyarul, és a vállalalkozási ökoszisztémával kapcsolatban *Spigel* és *Harrison* (2017, p. 151) használta.

⁴ Az ökológiából vett kifejezést az üzleti tudományok területén *Moore* (1993) már korábban alkalmazta.

innovációval foglalkozó kutatásoknál a kutatók sokkal inkább az egyes elkülöníthető elméleteknek megfelelően alkotnak tudományos közösségeket.

Különböző dimenziók mentén és az azokhoz kapcsolódó ismeretek rendszerezésével többen is vizsgálták a tudományterület fejlődését (*Low és McMillan 1988; Gartner 1990; Aldrich és Baker, 1997; Shane és Venkatamaran 2000; Davidsson és Wiklund 2001; Curran és Blackburn, 2001; Davidsson 2003; Busenitz et al., 2003; Cornelius et al., 2006; Grégoire et al., 2006; Murphy et al., 2006; Landström et al., 2012; Busenitz et al., 2014*). Ugyanakkor *Chandra (2018)* a manapság divatosnak számító tudánymetriai módszerekkel elemzi a vállalkozáskutatás területén 1990-2013 között született tanulmányokat, és vizsgálatával sikerül szemléltetnie a tanulmányok egymásnak ellentmondó jellegét. Ugyanis míg egyes kutatók az érettség és a vizsgálati témák összekapcsolódásának jeleit vélik felfedezni a tudományterületen (pl. *Cornelius et al., 2006; Landström et al., 2012*), addig mások épp ellenkezőleg alacsony szintű és nagyon lassú konvergenciát tapasztalnak (*Aldrich és Baker, 1997; Shane és Venkatamaran 2000; Curran és Blackburn, 2001; Busenitz et al., 2003; Gartner et al., 2006.; Murphy et al., 2006*).

Az eltérő megközelítések ellenére kijelenthetjük, hogy vállalkozástan mindegyik vizsgálati dimenziója hozzájárult a mára népszerű vállalkozási ökoszisztéma koncepció megjelenéséhez, azaz mindegyik a fogalom megértését *segítő előzménynek* tekinthető (*Cavallo és szerzőtársai, 2018*), ezért mindenképpen érdemes azokat áttekinteni.

3.1.1. A vállalkozói tulajdonságok elmélete

A vállalkozó gazdasági szerepét tudományos szempontból vizsgáló közgazdasági értelmezések mutattak rá elsőként a vállalkozás és az innováció, gazdasági növekedés és bizonytalanság (kockázatvállalás) közötti összefüggésekre⁵. Később ezen úttörő elméleti felvetéseket megfogalmazó szakirodalmak bázisán (többek közt említhető pl. *Cantillon, 1759; Say 1821; Mill, 1871; Knight, 1921; Schumpeter, 1934*) fejlődött ki a vállalkozási tevékenység individuum-központú magyarázata. Egészen az 1980-as évekig tartotta magát az a nézet, miszerint a vállalkozóvá válást, a vállalkozás létrejöttét és sikerességét meg lehet magyarázni elsődlegesen a vállalkozók pszichológiai tulajdonságaival, jellemvonásaival. A vállalkozói tulajdonságok elmélete arra a kérdésre keresi a választ, hogy *miért* különbözik a vállalkozó a nem vállalkozótól (pl. menedzsertől), és miben tér el a vállalkozás a nem-

⁵ A vállalkozás (vállalkozó) klasszikus közgazdaságtani értelmezéseiről, továbbá annak a társadalomtudományokban használt eltérő megközelítéseiről *Kiss (2013)* nyújt részletes ismertetést.

vállalkozástól. A megközelítés hívei szerint a miéltre választ ad, ha megfejtik, hogy *kicsoda* a vállalkozó. Ezek a kutatások jellemzően ugyanabból a feltételezésből indultak ki, miszerint a vállalkozó egy „*sajátos személyiségtípus*”, akinek jellemvonásai nem változnak, és a legfontosabb, hogy egy „*leírható faj*” (Gartner, 1989, p. 48).

J. S. Mill (1871) vezette be a vállalkozó fogalmát a közgazdaságtanba. Meglátása szerint a vállalkozót a vezetés, irányítás iránti vágy, illetve az események feletti kontroll igénye hajtja, de leginkább a *kockázatvállaló magatartás* különbözteti meg másoktól. Schumpeter (1934) ugyanakkor úgy látja, hogy a menedzserek – éppen úgy, ahogy a vállalkozók – döntéseikkel szintén kockázatot vállalnak, ezért a vállalkozót inkább az *innovációra való képessége* különbözteti meg. További kutatások egyéb pszichológiai tulajdonságokat emeltek ki, mint például a kiválóságra való törekvést és a függetlenség igényét (McClelland, 1961, 1967), a kiteljesedés iránti vágyat (McClelland és Winter, 1969), a hatalom iránti sóvárgást (Winter, 1973) vagy épp a kreativitásra való hajlamot (Martin, 1982). Számos hasonló jellemvonást (illetve azok együttesét) azonosítottak be a sikeres vállalkozó attribútumaként. Ezekről részletes összefoglalót nyújtanak Carland és szerzőtársai (1984). Brockhaus és Horwitz (1985, p. 821) a kapcsolódó szakirodalmak átvizsgálását követően négy meghatározó pszichológiai jellemvonást azonosítottak be, amelyek a vállalkozó személyiségét jellemzik:

- (1) a kiteljesedés iránti vágy;
- (2) a belső kontrollképesség (az eseményeket a vállalkozó ellenőrzése és irányítása alatt álló történéseknek tekinti);
- (3) a magas kockázatvállalási hajlandóság;
- (4) a kétértelműség toleranciája (a vállalkozó képes megbirkózni a kognitív és emocionális komplexitással).

Ahogy a fejezet elején már utaltunk rá, jórészt az 1980-as évektől kezdődően egyre többen megkérdőjelezték a vállalkozói tulajdonságoktól magyarázatot remélő elmélet használhatóságát rámutatva annak ellentmondásaira. Egyes kutatók elfordulása ettől a vizsgálati iránytól elsősorban azzal magyarázható, hogy az intenzív vizsgálódás ellenére *nem sikerült beazonosítani a minden vállalkozót jellemző egységes vállalkozói profilt*. A feltárt vállalkozói karakterisztikák sokfélesége (olykor egymásnak is ellentmondók) nemhogy segítette, sokkal inkább gátolta a vállalkozó széleskörű konszenzuson alapuló általános definíciójának megalkotását.

Az 1980-as évekre igencsak elburjázott irányzat átfogó értékelésére vállalkozó kutatók kritizálták a következtetések hitelességét módszertani alátámasztottságuk szempontjából is. Például *Carland és szerzőtársai* (1984) a vállalkozó pszichológiai profilját feltáró 18 tanulmány áttekintése alapján arra a következtetésre jutottak, hogy az empirikus vizsgálatot mellőző, jellemzően normatív jellegű tanulmányokban bemutatott vállalkozási jellemvonások többségükben csupán anekdotákon alapulnak (p. 356). Hasonlóképpen *Gartner* (1989) típus (normatív vagy empirikus), definíció, minta és beazonosított vállalkozói tulajdonság szerint táblázatba rendezett 32 tanulmányt (p. 49–56). Az áttekintéséből kiderül, hogy a kutatók hiába igyekeztek összeilleszteni a kutatási eredményeiket, mert „*a kirakó darabjaiból nem állt össze a kép*” (p. 48). Kiderült viszont, hogy a kapcsolódó tanulmányok többsége:

- (1) homályos, nehezen megfogható vállalkozói definíciókat használ,
- (2) a tanulmányok többsége eltérő vállalkozói definíciót alkalmaz,
- (3) az elemzések során a vállalkozók nagyon heterogén mintáival dolgoztak, ami megkérdőjelezi az egyes tanulmányok eredményeinek összehasonlíthatóságát,
- (4) a tanulmányokban elsődlegesen a sikeres vállalkozásokra fókuszálnak a vizsgálatok (torzítás),
- (5) alacsony mintaelemszám jellemző (*Gartner, 1989; Amit et al. 1993*).

A legnagyobb problémát azonban az jelentette, hogy a beazonosításra került megdöbbentően sokféle vállalkozási tulajdonság kusza halmaza túlzott mértékben absztrahálja magát a jelenséget. Ugyanis a vállalkozói tulajdonságok hosszú listáját olvasva olyan érzése támad az embernek, mintha valaki horoszkópját olvasnánk amire, mint műfaj általánosan jellemző, hogy lényegében „bárkire igaz” semmitmondó, a konkrétumoktól mentes állításokat fogalmaz meg.

Továbbá az 1980-as évektől a pszichológiai tényezők kizárólagosságát hirdető nézet népszerűségét csökkentette, hogy megjelentek olyan empirikus vizsgálatok is, amelyeknek mégsem sikerült igazolni egyes jellemvonások vállalkozót megkülönböztető jellegét (*Brockhaus 1980, Brockhaus és Horwitz 1986; Sexton és Bowman, 1985, Carsrud et al. 1986*). *Krueger* (2003) pedig kiemeli, hogy a vállalkozó különlegességét szociodemográfiai jellemzőkkel (kor, iskolai végzettség, szülő iskolai végzettsége, vállalkozói tapasztalat, korábbi munkahely stb.) magyarázó tanulmányok hasonló módszertani problémákkal terheltek (alacsony mintaelemszám, összehasonlíthatóságot megkérdőjelező heterogén minták).

3.1.2. További fókuszok megjelenése a vállalkozáskutatásban

Az 1980-as években a vállalkozói tulajdonságok elmélettel kapcsolatban úgy tűnt, hogy nem jutnak eredményre a kutatók, ezért további vállalkozási dimenziók vizsgálata felé fordultak. Számos témakör és vizsgálati dimenzió mentén lehet csoportosítani a vállalkozási irodalmakat (*Low és McMillan* 1988, *Amit et al.* 1993; *Shane és Venkatamaran* 2000; *Shane* 2003; *Davidsson és Wiklund* 2001; *Hortoványi*, 2009; *Szerb*, 2010; *Jonsson* 2016). Az összefoglalókból az derül ki, hogy az 1980-as éveket követően a vállalkozáskutatásban hangsúlyosan előtérbe került az *eredmény-, és folyamatszemplélet*, illetve a *környezeti (kontextuális) tényezők* szerepének vizsgálata. *Low és MacMillan* (1988) *Entrepreneurship: Past Research and Future Challenges* című tanulmányukban a korábbi kutatásokkal szemben számos kritikai észrevételt megfogalmaztak, ugyanakkor három újszerű megközelítés bevezetésével jelentős mértékben hozzájárultak a vállalkozási elmélet továbbfejlődéséhez. Felhívták ugyanis a figyelmet arra, hogy

- a vállalkozó egyediségének megragadása helyett a *vállalkozási tevékenység eredményének* vizsgálatára kell fókuszálni;
- fontos a vállalkozó adott szituációban megnyilvánuló *viselkedésének/magatartásának* jobb megértése;
- nagyobb hangsúlyt kell helyezni a vizsgálatokban a *vállalkozót körülvevő környezet (kontextus)* mélyrehatóbb megismerése.

A fentiekből kiindulva később *Ucbasaran és szerzőtársai* (2001) a vállalkozási elméleteket három csoportba sorolták, ahol az *eredményszemplélet* a gazdasági, addig a *folyamatszemplélet* a magatartási, a *kontextuális* pedig a jelenség evolúciós jellegű fejlődésének megértésére fókuszál. Ugyan mindhárom megközelítés számol a vállalkozás kontextuális beágyazottságával, azonban eltérő tényezőket hangsúlyoznak. Az eredményszemplélet a vállalkozási tevékenység során létrejövő eredményt vizsgálja és annak gazdasági hatásait becsüli meg, addig a folyamatszemplélet a vállalkozási tevékenység érdekében végzett lépések beazonosítására koncentrálnak. Ugyanakkor a kontextuális elmélet a vállalkozást befolyásoló társadalmi, politikai és gazdasági környezet elemeinek megértésére helyezi a hangsúlyt.

Továbbá *Low és McMillan* (1988) hangsúlyozták, hogy a vállalkozási elméletek céljuk szerint lehetnek *magyarázó, előrejelző*, illetve *normatív* jellegűek. *Davidsson és Wiklund*

(2001) pedig a vállalkozásokkal kapcsolatos vizsgálatok további kategorizálását javasolták a *vállalkozás elemzési szintjei* – egyéni, vállalati, iparági, regionális, nemzeti – szerint.

Bár röviden bemutatjuk a vállalkozás eredmény-, és folyamatszempléletű megközelítéseit is, jelen téma szempontjából a kontextuális megközelítések részletesebb ismertetése a célunk.

Eredmény- és folyamatszemplélet

Eredményszemplélet

A vállalalkozási tevékenységnek számtalan eredménye lehetséges, amit éppen ezért számos formában és módon lehet vizsgálni. Az 1990-as évektől a vállalkozói tevékenység kutatása a vállalatok növekedésének vizsgálata felé fordult. A kutatások arra kívántak választ adni, hogy egyes vállalkozások miért növekednek, míg mások nem, sőt akár el is határolódnak a növekedéstől (*Davidsson és szerzőtársai, 2006*). *Gregoire és szerzőtársai (2006)* szerint a vállalkozás eredményszempléletű felfogásának megjelenésében fontos inspiráló szereppel bírt *Michael Porter* 1980-ban megjelenő *Competitive Strategy* című munkája.

Az eredményre fókuszáló kutatások elsődlegesen objektívnek vélt pénzügyi indikátorok mentén határozták meg a vállalkozás eredményességét. *Davidsson és szerzőtársai (2006)* a vállalkozási tevékenység eredményességének vizsgálatára többféle teljesítménymutatót is javasoltak, hangsúlyozva, hogy a megfelelő mutató kiválasztásánál szükséges figyelembe venni a vizsgálat szintjét (egyéni, vállalkozás, iparági, regionális). A vállalkozás eredményszempontú megközelítése esetében módszertani szempontból annak megítélése problematikus, hogy milyen mértékű növekedés vagy hatás tekinthető „*jelentős változásnak*” (*Szerb, 2010, p. 25*). Ennek a „*jelentős növekedésnek*” objektív szempontok szerinti meghatározása a jelenleg népszerűnek számító magas növekedésű (ún. gazella) vállalkozások mérésénél még szembeötlőbb, igazi módszertani kihívásnak tekinthető (*Komlósi – Szerb, 2016*).

Az elmélet mérési problémái okán egyre többen felvetették a nem-pénzügyi mutatók beépítésének a fontosságát is (*Ucbasaran és Wright; 2001*), így tágabb értelmezésben is vizsgálható a vállalkozások eredményessége. *Davidsson és Wiklund (2001)* az egyéni hatások mellett a társadalmi hatásuk mentén is csoportosította a vállalkozásokat eredményességük szempontjából. Szempléletük alapvetően *Baumol (1990)* elgondolására épül, aki úttörő munkájában a vállalkozási tevékenység negatív és kifejezetten romboló hatásaira is rámutatott.

Jellemzően az eredményorientált szemlélet érvényesült a regionális tudomány területén megjelenő tanulmányokban is, amelyek a vállalkozások regionális gazdasági növekedésben és fejlődésben játszott szerepét kívánták igazolni. A regionális növekedést a vállalkozások foglalkoztatottjainak létszámváltozásával és/vagy a vállalkozások számának bővülésével, esetleg az induló és megszűnő vállalkozások arányával, a nettó vállalkozásnövekedési arány meghatározásával próbálták kimutatni (Audretsch és Fritsch, 1994; 2002).

Folyamatszemplélet

A vállalkozási folyamatot tárgyaló tanulmányok azokkal a tevékenységekkel foglalkoznak, amelyeket a vállalkozó végez. A vállalkozó feladata felismerni az új lehetőségeket, megszerzi a kiaknázásukhoz szükséges erőforrásokat és kialakítani az erőforrások felhasználásának szervezeti kereteit (Bhave, 1994; Wickham, 2006).

Kirzner (1973) óta tudjuk, hogy a lehetőség-felismerés a vállalkozási folyamat első meghatározó lépésének tekinthető. Ezzel teljes egyetértésben Venkatamarann (1997) állítja, hogy a vállalkozás két jelenség, a nyereséges lehetőségek és a vállalkozó szellemű egyének összefüggésében értelmezhető. Ugyanakkor azt is állítja, hogy a vállalkozáskutatáson belül empirikus kutatások tekintetében a legkevésbé megválaszolt kérdés, hogy miből adódnak maguk a lehetőségek (Foss et al. 2013 szerint a kérdés továbbra is nyitott). A *miért, mikor és hogyan* (de hozzá lehet tenni a *hol*) függ a lehetőség jellemzőitől és az egyéni jellemzőktől állítja Shane and Venkatamaran (2000). Venkatamaran (1997) szerint három fő különbséggel magyarázható, hogy miért van az, hogy valaki képes észrevenni a lehetőségeket más pedig nem: (1) a tudás (információ) rendelkezésre állásának egyenlőtlenségével, (2) a kognitív képességbeli különbségekkel (abszorpciós képességek) és (3) a magatartási különbségekkel. Ebből a felvetésből következik, hogy a folyamatokkal foglalkozó vállalkozáskutatások jórészt magatartási formákat, a vállalkozónak a szervezet létrehozásával kapcsolatos attitűdjeit, motivációit és döntéseit (stratégiák) vizsgálja. Ez a vállalkozási folyamat vizsgálható időben és a kontextuális tényezőkkel összefüggésben is (Shane 2003). A lehetőség-felismerés folyamatát a vállalkozó kognitív magatartása befolyásolja. Ez a magatartás pedig függ attól, hogy adott döntési helyzetben lévő egyén hogyan képes az információk összegyűjtésére és feldolgozására (Woo, Folta, and Cooper, 1992). A fentiek kapcsán több tanulmány is kiemelten foglalkozik a *tanulás* (korábbi tapasztalatok) lehetőség-felismerést befolyásoló hatásával.

Aldrich és Zimmer (1986) a vállalkozói tevékenységet társadalmilag beágyazott jelenségnek tartja. A potenciális vállalkozók számára társadalmi kapcsolataik egyfelől

különböféle lehetőségeket kínálnak, másfelől a lehetőségek felismerésén túl, támogatást nyújthatnak a vállalkozó egyénnek a lehetőségek kihasználásához szükséges erőforrások megszerzéséhez. *Low és MacMillan* (1988) is felhívták a figyelmet a társadalmi kapcsolatok jelentőségére a vállalkozási folyamat szempontjából (a lehetőség-felismerésben vagy épp az erőforrások megszerzésében játszott szerepére). Többen is igazolták azt a felismerést, hogy a kapcsolati tőke révén a vállalkozók megnövelhetik a lehetőségek felismeréséhez kapcsolódó tudásukat, kritikus erőforrásokhoz juthatnak, vagy üzleti akadályokat győzhetnek le általuk (*Johannisson, B. et al., 1994; Sapienza et al. 1996; Hills et al., 1997;*). Továbbá régóta ismeretes, hogy azoknál a cégeknél, ahol a vezetés több személyből áll, így a társadalmi és üzleti kapcsolati tőke jóval szélesebb kört érint, ami összességében több lehetőséget jelent (*Cooper et al. 1994*) a különböző képességek és kompetenciák megléte mellett (*Slevin and Covin, 1992*). *Landström* (2005) a vállalkozási folyamatban három fázist különíti el (szervezet kialakítása, az újonnan megalapított vállalkozás működtetése és a kialakult vállalkozás fenntartása). Mindegyik fázis különböző tevékenységeket követel meg, következésképpen mindegyik fázis az egyén társadalmi hálózatának különböző összetételeit hordozza magában.

A kontextus szerepét hangsúlyozó elméletek

Gartner (1988) erőteljesen elhatárolódott a vállalati jellemzők elméletétől, felvetve, hogy nem az alapító jellemvonásai, hanem a *magatartása/cselekvései* számítanak, amik új vállalkozás létrehozására ösztönöznek. *Gartner* (1989) nem definíciót javasol, hanem a vállalkozási kutatások fókuszának megváltozását: „*azt kell nézni, hogy mit csinál a vállalkozó, nem azt, hogy kicsoda ő*”. Meglátása szerint a vállalkozási tevékenység *új szervezeti egység* létrehozását jelenti. Ennek célja, hogy „*értelmes módon összeszervezzen független cselekvéseket, hogy értelmes eredményt hozzon létre*” (*Weick, 1979, p.3*). Ahhoz, hogy megértsük a vállalkozási tevékenységet és pozitív irányba befolyásolni tudjuk, meg kell érteni azokat a folyamatokat, amelyek a vállalkozást létrehozzák. A vállalkozás, mint szervezet különböző fejlődési szakaszokon megy keresztül, amelyek különböző szerepeket, magatartásokat ró a vállalkozóra (pl. lehet menedzser, innovátor, alapító, tanácsadó, tulajdonos stb.). Mivel a szerepek a hozzájuk tartozó magatartással (jellemvonásokkal) a szervezet életciklusa alatt változnak, ezért értelmetlen (és lehetetlen) a vállalkozót egy állandó tulajdonságkészlettel megragadni (p. 62).

Ha elfogadjuk, hogy a vállalkozói képességek nem veleszületettek, hanem menet közben elsajátított képességek (*Collins és Moore, 1970; Gartner, 1985*), akkor kérdés, hogy milyen képességekre van szükség egy vállalkozás indításához. Milyen tényezők befolyásolják a vállalkozót abban a döntésében, amikor úgy dönt, hogy vállalkozást indít. *Shaver és Scott (1991)* úgy vélik, hogy a vállalkozás „*sikamlós terület, mivel senki nem tudja megfogalmazni, hogy mi is az, de mégis mindenki felismeri, ha látja*”.

Az 1970-es évek végétől megjelenő összefoglaló szakirodalmi áttekintések figyelmeztettek tehát, hogy a kutatóknak fel kell hagyniuk a „*mindenre választ adó*” vállalkozói profil megszállott keresésével (*Gartner, 1985*). Az individuum-központú irányvonal mentén úgy tűnt, hogy nem jutnak eredményre a kutatók, ezért további vizsgálati dimenziók felé fordultak. A sikertelenségből kifolyólag egyre többen kezdtek el új irányokba kutakodni. Felkapottá váltak a korábbi, érdeklődés híján már-már eltűnő, a vállalkozókat heterogén csoportnak tekintő elképzelések. Ezek a *vállalkozó és vállalkozó közötti* különbségeket hangsúlyozzák, ellenben kevésbé fontosnak tekintik a vállalkozó és a nem-vállalkozó közti elkülönítést (*Gartner, 1985*). Többen is hivatkoztak *Vesper (1980)* eredményeire, aki 11 vállalkozótípust azonosított be. Mindegyik típus eltérő személyiséggel bír, mégis mindegyik vállalkozónak tekinthető. **A sokféle vállalkozói típus létezését a vállalkozót körbevevő környezeti kontextus változatosságával indokolták.** *Van de Ven (1980)* pedig azzal érvelt a tulajdonságok mindenek felettségét hirdető magyarázatokkal szemben, ha az elmélet szerint minden vállalkozót ugyanazok a vállalkozási tulajdonságok jellemeznék és nincs különbség, akkor mivel magyarázható, hogy vannak jó és rossz vállalati vezetők.

Shapiro és Sokol (1982) rámutatott, hogy egyre többen ismerték fel a környezeti kontextus push és pull folyamatok vállalkozási tevékenységre gyakorolt hatását. Ebben szerepet játszott az, hogy a vállalkozási magatartásban felfedezett jelentős területi különbségekre a magyarázatot egyre többen az eltérő környezetben látták meg (*Spilling 1985*). *Mintzberg és szerzőtársai (1998)* pedig már úgy értékelték, hogy egy vállalkozás életképessége kizárólag attól függ, hogy hozzá tud-e jutni a környezetéből a szükséges erőforrásokhoz, hangsúlyozva, hogy minden környezet véges „*adott kapacitással*” (p. 292) rendelkezik. A nem megfelelő időben vagy módon reagáló szervezetek az erőforrásokért vívott harc során lemaradnak, majd végül kiesnek a versenyből. Többen arra a megállapításra jutottak, hogy a vállalkozás fejlődése csak részben magyarázható a vállalkozó igyekezetével, mivel a környezet alapvetően befolyásolja a vállalkozási tevékenység sikerét. Hiszen a rendelkezésre álló információk alapján meghozott helyesnek tűnő döntést, **egy dinamikus**

és kiszámíthatatlanul változó környezet bármikor felülírhat. A környezet eme meghatározó szerepére az 1980-as évektől kezdődően egyre többen hívják fel a figyelmet (pl. *Miller és Friesen, 1983; Zahra, 1993; Davidsson és szerzőtársai 2006*).

A kontextuális tényezők szerepével kapcsolatban egyre inkább két domináns elképzelés rajzolódott ki. Az egyik felfogás szerint a vállalkozások számára a környezet egy külső realitás, amit érzékelnek és a saját érzékeléseikkel (attitűdök, célok) és választásaikkal (stratégia) befolyásolni képesek. Másrészt „*környezeti determinizmusról*” beszélhetünk, amely a környezetet a vállalkozás számára adottnak tekinti, amelyhez alkalmazkodni kényszerül. Egyre szélesebb körben elfogadottá vált az a felfogás, hogy a különböző folyamatok evolúciós dinamikája határozza meg a vállalkozások változatosságát (*Singh és Lumsden, 1990*).

Az evolúciós elméletek mind a közgazdaságtan, mind más társadalomtudományok körében jelentős népszerűsége tettek szert az elmúlt két évtizedben (*Jonsson, 2016*). Követői a történelem és a társadalmi folyamatok fontos szerepét emelik ki a gazdasági fejlődés magyarázataként. Feltételezik, hogy a gazdasági rendszer és szervezetei (vállalkozások) nem elválaszthatók, az idővel együtt változnak. Az evolúciós megközelítés magában foglalja a történések visszafordíthatatlanságát. Ugyanakkor nincs egyetértés abban, hogy az evolúciós változások lépésről-lépésre bekövetkező események sorozata, vagy azokat a gazdasági rendszerben bekövetkező nagyléptékű strukturális változásoként kell értelmezni. Eltérő vélemények vannak arról is, hogy a társadalmi intézmények pontosan milyen (mértékű) szerepet játszanak a gazdasági folyamatokban, hogy a szereplők és a környezet közötti kapcsolatok milyen módon hatnak a gazdaságra, illetve a változások milyen gyorsan és milyen időtávon hatnak (*Jonsson, 2016*). A koncepció nagyon szerteágazó felfogásokat foglal magába, ami az evolúció, mint folyamat számos értelmezésére utal. A legnépszerűbb evolúciós elmélet, a darwini elgondolás, miszerint csakis a legalkalmazkodóbbak maradnak életben.

Számos evolúcionista elfogadja *K. E. Boulding* (1981) érvelését, miszerint a *kooperáció* az, ami megteremti az evolúciós változáshoz szükséges új feltételeket. A kooperáció teremt új lehetőségeket (*Foster, 1991, p. 222*). A vállalati szövetségekkel és hálózatokkal kapcsolatos elméletek, az innovációs klaszterek mind az evolúciós közgazdaságtan vizsgálati részterületei. Az evolúciós közgazdaságtan alapjaira építve a vállalkozásban az elméletek négy altípusát különböztethetjük meg (*Wickham, 2006*):

(1) populációs ökológia elmélete,

- (2) iparági közösségi elmélet
- (3) új institucionalista közgazdaságtan,
- (4) szervezeti evolúció elmélete.

Ezek a különböző felfogások lényegében abban térnek el egymástól, hogy milyen mértékben van lehetősége

- (1) a vállalkozásoknak (vagy bármilyen intézménynek), hogy megváltoztassák magukat (*szervezeti tehetetlenség mértéke*) és
- (2) milyen mértékben képesek a vállalkozók (vagy más egyén) megváltoztatni az őket körülvevő kontextust (*környezeti kihatás mértéke*).

Populációs ökológia

A populációs ökológia elmélete a darwini természetes szelekció elméletét veszi alapul. Nem az egyes cégekkel foglalkozik, hanem a vállalkozások teljes populációjával (jellemzően iparágat értve alatta). Az elmélet szerint a vállalkozásokra (azaz az egész iparágra) a tehetetlenség jellemző. Ez meggátolja őket abban, hogy igazodjanak a környezetükben bekövetkező változásokhoz. Feltételezi, hogy *a vállalkozások sem magukat, sem a környezetüket nem képesek megváltoztatni*. A vállalkozások a különböző iparágakban homogének és csak arról képesek dönteni, hogy milyen piacokra termelnek és kikkel kívánnak szövetségre lépni. Az elmélet szerint azzal kell szembenézniük, hogy a vállalkozások nem képesek a változásra, mivel belső jellemzőik, úgymint vezetési stílusuk és stratégiájuk dominálják őket. Az ágazatuk jellemzői determinálja számukra, hogy milyen erőforrásokhoz van hozzáférésük és milyen a fogyasztóik vásárlóereje (*Wickham, 2006, p. 136.*). Az elmélet alábecsüli a vállalkozó személy szerepét, csak a vállalkozás jellemzőit és céljait határozza meg (*Jonsson, 2016*)

Az elméletnél a vállalkozások túlélésében (sikerében) alacsony szerepet játszik a környezet befolyásolhatóságának képessége és elhanyagolható a szervezet változtatási képessége. Az irányzat a piaci törvényeket tekinti a környezeti szelekciós mechanizmus legfőbb eszközének. Az elmélet alapjait *Hannan és Freeman (1977)* fektette le a „*The populatio ecology of organisations*” c. tanulmányával. Provokatív felvetésük szerint a menedzsment elméletek túlzottan leegyszerűsítik és túlértékelik a vállalkozások alkalmazkodó képességét a környezethez. Meglátásuk szerint *a szervezeti tunyaság,*

tehetetlenség fontos karaktere a vállalkozásoknak. Az ökológiából hozott analógiára hivatkoznak, mikor azt állítják, hogy a környezet a vállalkozások számára úgy működik, mint egy ökoszisztéma, amely kizárólag az alkalmazkodásra képes szervezeteket hagyja életben. A kontextus határozza meg a szervezetek populációjának karakterisztikáit. *Greenfield és Strickon* (1986) is a darwini biológiából merít ihletet, mikor azt állítják, hogy a vállalkozót nem lehet egy transzcendens, megváltoztathatatlan lénynek tekinteni, sokkal inkább egy sokféleséggel jellemezhető csoportnak, amely extrém esetben innovál és újdonságokat vezet be, a környezet pedig a hozzá legjobban illeszkedő szervezetet választja ki. *Aldrich* rámutat ugyanakkor, hogy a szelekciót nemegyszer a társadalmi-gazdasági hatalommal rendelkező domináns csoportok irányítják. Ez azonban nem mond ellent az elméletnek, hiszen ez is külső tényezőként értelmezhető a vállalkozás számára. A populációs ökológia elmélet a vállalkozó szerepét tehát meglehetősen korlátozottnak tekinti (*Mintzberg és szerzőtársai*, 1998: 292).

A megközelítéssel kapcsolatos egyik kritikai észrevétel, hogy a vállalkozásokat fekete dobozként kezeli, és egyáltalán nem vizsgálja azok belső működését (pl. magának a vállalkozónak a szerepét). Másrésztől megállapításai nem egyes vállalatokra vonatkoznak, kizárólag a vállalatok összességére, populációjára érvényesek (*Bygrave és Hofer*, 1991, p. 18). Továbbá az elmélet nem tud választ adni, hogy a siker *mennyiben* függ az egyéntől és mennyiben a környezet szelekciós mechanizmusától (*Amit et al.* 1993).

A populációs ökológia jellemzően a külső környezet változásainak következményeit vizsgálja a vállalkozási populáción belüli alapítási és megszűnési arányokra, valamint a vállalkozási alapkarakterisztikák (kor és méret), illetve a piaci méretének hatását a szervezeti halandóságra.

Szervezeti evolúció elmélete

Többen is úgy vélték, hogy a kutatások fókuszának el kell mozdulnia *a vállalkozói magatartás és döntések különböző típusainak és minőségének* vizsgálatára irányába (*Carsrud és Johnson*, 1989, *Gartner* 1988).

A kutatási dimenzió egyik meghatározó alapműve *Nelson és Winter* (1982) „*An Evolutionary Theory of Economic Change*” című munkája. A szerzők úgy vélik, hogy – szemben a populációs ökológiával – nem az iparágak, hanem a cégek azok, akiket közvetlenül befolyásolnak az evolúció törvényei. Feltételezik, hogy *a vállalatvezetők nem tudják megváltoztatni a környezetet, de önmagukat képesek újradefiniálni*. A vállalkozók a

szervezeti tanulás motorjai (Quinn, 1978). Az elmélet elveti viszont, hogy a vállalkozások elemezve a környezet változásait előre meghatározott, totalizáló tervek mentén képesek lennének ahhoz hozzáigazítani a menedzsment és a cég működését. Feltételezi ugyanakkor, hogy lépésről lépésre, fokozatosan tanulják meg kialakítani az adekvát szervezeti konfigurációt és stratégiát, s ezek a sikerekből és bukásokból való tanulás eredményei. Folyamatosan keresik a helyes utat, mivel nincs tökéletes informáltság, és ezért nem létezik olyan stratégiai terv, ami előre meg tudná mondani, hogy mi számít helyes döntésnek. A vállalkozó feladata, hogy folyamatosan fejlessze vállalkozását. A vállalkozót képességei segítik abban, hogy képes legyen a környezethez és az állandóan változó információkhoz igazodni, valamint abban is támogatják, hogy az új lehetőségeket definiálja és azokra megfelelően válaszoljon (Jonsson, 2016).

Új institucionalista közgazdaságtan

Az institucionalista közgazdaságtan az USA-ban 1900 és 1950 között uralkodó közgazdaságtani megközelítésekben fejlődött ki. Thorstein Veblen tekinthető az alapítójának, de sok hasonlóságot mutatott a Gustav Schmoller nevével fémjelzett német gazdaságelméleti megközelítéssel is. Az irányzat rávilágít a kultúra, az erkölcs és a hagyományok gazdasági életre és annak fejlődésre gyakorolt hatására. Az institucionalista közgazdaságtan mind elméleti, mind módszertani megközelítésében támaszkodik az antropológia szemléletmódjára.

A megközelítés szerint a vállalkozásokat befolyásolja a kultúra, amit nehéz megváltoztatni. A vállalkozások nem képesek önmagukat megváltoztatni, ugyanakkor a populációs ökológiával szemben feltételezi, hogy képesek változásokat generálni a környezetükben. A szervezeti kultúrát fontos tényezőnek tekintik, mert az meghatározza a szervezetek azon képességét, hogy mennyiben képesek hatni környezetükre. Mindazonáltal az elmélet feltételezi, hogy ennek a képességnek az az előfeltétele, hogy a cégek pozitív hírnevet szereztek maguknak és a környezet szereplői bizalommal legyenek irántuk. Ugyanis egy vállalkozónak, aki egy új iparágban kíván megjelenni, először meg kell győznie a megbízhatóságáról a befektetőket, vásárlókat, alkalmazottakat, beszállítókat és a közsféra szereplőit is. Máskülönben a vállalkozás nem tud realizálódni. A vállalkozóknak az egyik legfontosabb feladata, hogy legitimálják az új értékeket, melyeket képviselnek (Wickham, 2006, p.136).

A társadalmi intézményrendszer egy keretet biztosít, ami befolyásolja a társadalom tagjainak világnézetét, ami irányítja a gazdasági és politikai tevékenységet. Idővel ezek az interakciók, szabályok, normák, hagyományok és meggyőzések egyre komplexebb és erősebb rendszeré válnak, amely rendszer a szervezetekben, tulajdonjogokban és informális kötöttségekben testesül meg (North, 1990 és 1997). Ahhoz, hogy egy vállalkozás sikeres legyen meg kell felelnie a fennálló normáknak, és el kell azokat sajátítania. Másrészt ugyanakkor a vállalkozási tevékenység sikere attól is függ, hogy képes-e (a létrejöttét segítő) korábbi uralkodó közgondolkodástól és a jutalmazási rendszerektől függetlenedni, és a számára hátráltató intézményi kényszereket felszámolni (Baumol, 1990).

Az ipari közösségi elmélet

A legáltalánosabb a négy elmélet közül. Feltételezi, hogy *a vállalkozások képesek mind saját magukat, mind a környezetüket változtatni*. Az elmélet szerint a környezetre nem tanácsos úgy tekinteni, mint egy előre meghatározott tényezőre, amihez csak igazodni kell. Továbbá minden cég egyedi a képességei alapján. Ebben nagy szerepet kap azon képességük, hogy mennyire képesek üzleti közösségek hálózatának kialakítására. Ez a megközelítési mód kínálja ugyan a legkomplexebb értelmezését a kapcsolatoknak, ugyanakkor ebből kifolyólag kevésbé specifikus.

A vállalkozás iparági pozíciója és belső képességei alapján egyedinek tekinthető, és képes a változásra. Következésképpen a vállalkozások heterogének. A cégek aktívan befolyásolják környezetüket, azáltal, hogy egymást kölcsönösen támogatják ún. „szervezeti közösségek” kialakításával. A vállalkozói közösség egymástól kölcsönösen függésben lévő szervezetek csoportja, melynek tagjai kulcsfontosságú erőforrásokkal látják el egymást (hatékony munkaerővel, finanszírozással és információval stb.). A vállalkozó feladata, hogy kialakítsa és fenntartsa a kapcsolatok ezen hálóját (Astley, 1985; Van de Ven és Garud, 1989). A vállalkozási folyamat a lehetőségészleléssel kezdődik. Követő lépésként a vállalkozók elkezdik egybegyűjteni a lehetőség kihasználásához szükséges erőforrásokat, miközben útjaik kereszteződnek egymással. Kölcsönös önkéntes összefonódások jönnek létre, ami a szereplőket közvetlen előnyökhöz juttatja. Továbbá ezek a kölcsönös függőségek támogatják a vállalkozásokat, hogy elkülönüljenek a meglévő iparágak versenyétől, illetve azoktól a vállalatoktól, amelyek az erőforrásokhoz való hozzáférést korlátozzák (Van de Ven és Garud 1989). Astley (1985) szerint a technológiai innováció tekinthető meghatározó fejlődési mozzanatoknak, amely változásokat képes indulálni. Romanelli (1989) pedig úgy látja, hogy egy

fejlődési mozzanat alapvetően módosíthatja az erőforrások kialakult áramlását (például: társadalmi normák, demográfiai változások, gazdasági növekedés vagy hanyatlás stb.).

3.2 Meghatározó előfutár modellek

Meglepő módon *Cavallo és szerzőtársai* (2018) úgy vélik, hogy a vállalkezési ökoszisztéma megközelítés megjelenését megelőzően⁶ alig foglalkoztak a kutatók a vállalkozásbarát környezet szerepével (p. 15). A vállalkozástan területéről szakirodalmi előzményként csupán néhány meghatározó tanulmányt említenek meg, u.a. *Dubini* (1989), *Gnyawali és Fogel* (1994), *Spilling* (1996) és *Acs et al.* (2014) (p. 15). A regionális gazdaságtan területéről pedig *Marshall* (1920) ipari körzetekkel kapcsolatos sokat hivatkozott tanulmányát nevezik meg. Továbbá megemlítik *Porter* (1998) regionális klaszter elméletét, illetve *Cook és szerzőtársai* (1997) innovációs rendszerekkel kapcsolatos alapművét, mint a vállalkezési ökoszisztéma megközelítés fontos koncepcionális előzményei. Nem véletlenül hívja fel a figyelmet *Spigel és Harrison* (2017) arra, hogy a vállalkezési ökoszisztéma multidiszciplináris megközelítés – egyidejűleg támaszkodik több tudományterület elméleti felvetéseire –, ezért ha előzményeit számba kívánjuk venni, számolni kell azzal, hogy koncepcionális építőelemeinek feltárása **több tudományterület átfésülését is megkövetelheti**. Kiválasztási szempontként a hivatkozások számát használva *Malecki* (2018) összesen nyolc 2006 előtt publikált tanulmányt jelöl meg fontos koncepcionális elméleti előfutárként. A fenti példákból is látszik, hogy az előfutárok kiválasztása tehát szubjektív szempontok szerint történt.

Az előző fejezetben szemléltettük, hogy az 1980-as évektől aktív tudományos érdeklődéssel foglalkoztak a kutatók *a környezet – kontextus és a vállalkozások komplex kapcsolatának* feltárásával, hozzájárulva ezzel magának a vállalkozáskutatásnak, mint tudományterületnek a formálódásához. Igaz, a vállalkezési ökoszisztéma kifejezést nem használták, helyette a *vállalkozási rendszer, vállalkezési környezet* vagy *vállalkozási infrastruktúra, miliő* kifejezéseket alkalmazták (*Malecki*, 2018). Közös pontjuk ezeknek a kutatásoknak, hogy mindegyik arra keres magyarázatot, hogy **mi az oka annak, hogy egyes környezeti képződmények (ökoszisztémák) gazdag és változatos vállalkezési lehetőségeket generálnak, jelentős vállalkezési eredményt létrehozva, míg mások nem képesek erre** (*Saxenian*, 1994).

⁶ A szerzők nem határozzák meg a megközelítés megjelenésének pontos dátumát.

Az alábbiakban olyan tanulmányokat ismertetünk, amelyek a vállalkozási cselekvés, folyamat és eredmény szempontjából számba veszik az azokat meghatározó kontextuális tényezőket. A vállalkozási ökoszisztéma koncepció előfutárjainak tekinthetjük őket, mivel ezekben explicit megjelenik az az elgondolás, miszerint **az egyes vállalkozások vizsgálati dimenzióit nem lehet elkülönülten kezelni, egymásba kell integrálni az egyes elképzeléseket.** *Gartner* már 1985-ben felhívta a figyelmet arra, hogy az egydimenziós (csak a pszichológiai, csak a viselkedési vagy csak a környezeti-kontextuális) magyarázatokkal szemben sokkal helyénvalóbb a *multidimenziós* megközelítés, amely a közeli-távolabbi kontextus tényezőit és a vállalkozói tulajdonságok halmazát összeköti a vállalkozói viselkedéssel (cselekvéssel, folyamatokkal). *Brockhaus és Horwitz* 1989-ben azt találták, hogy bárki lehet vállalkozó, ha megfelelőek a körülmények hozzá, azaz jó az időzítés, támogató a környezet és adott egy szituáció (meglátják a lehetőséget). Később *Wennekers és Thurik* (1999) tanulmányával szintén megerősíti, hogy az egydimenziós felfogás miatt a fogalom homályos marad, ezért jobb alternatíva a multidimenziós megközelítés alkalmazása. *Shane* (2003) úttörő munkájában pedig határozottan kiáll azon véleménye mellett, hogy az elkülönült vizsgálatok eredményeképpen kialakult helyzetet szükséges rendezni, mert az egyik vagy másik szemlélet kizárólagosságát, egymásfelettség bizonyítani akaró kutatói ambíciók öncélúak, és nem vezetnek sehová.

Következésképpen a vállalkozási ökoszisztéma témakör szakirodalmi előfutárainak beazonosításakor kizárólag olyan tanulmányokat válogattunk be az elemzésbe, amelyekben a **vállalkozáskutatás különféle dimenzióit nem egymástól elkülönítve vizsgálják, azaz mindegyikre a multidimenziós megközelítés jellemző.** Úgy véljük, hogy az előfutárnak számító szakirodalmak kiválasztásánál az, hogy adott tanulmányban az ökoszisztéma kifejezés konkrétan megjelenik-e, illetve hogy hányan hivatkoztak az adott tanulmányra csupán másodlagos szempontok lehetnek. Számos összegző irodalom csak beazonosítja az előfutárokat, esetleg listázza azokat. Mi úgy véljük, ez nem elegendő. Ennél fontosabb az, hogy mit tudunk meg az előfutároknak tekinthető kutatásokból, **mi az a beazonosítható ismerethalmaz, amire a vállalkozási ökoszisztémát vizsgáló tanulmányok építhetnek.** Ezért röviden bemutatjuk az előfutároknak tekintett irodalmak legfontosabb megállapításait, illetve összehasonlítjuk azokat a következő tényezők mentén: a vállalkozói rendszer

- (1) célja,
- (2) szintje,
- (3) szereplői,
- (4) szereplők közötti kapcsolatok,

- (5) koncepció (modell) és
- (6) gazdaságpolitikai javaslat.

Célunk megvalósítása érdekében a hólabda módszert alkalmaztuk. Ennélfogva a vizsgálat első lépéseként a szisztematikus irodalomkutatással beazonosított összefoglaló tanulmányok szakirodalmát átvizsgáltuk és beazonosítottuk az előfutárnak számító tanulmányokat. Következő lépésként ezen tanulmányok szakirodalmát is áttekintettük további előfutárnak tekinthető tanulmányok beazonosítása végett.

3. táblázat Az ökoszisztéma koncepció előfutárainak jellemzői

Szerző(k)	Év	Koncepció	Célja	Szintje(i)	Szereplők	Kapcsolatok	Modell tényezői	Környezeti/intézményi tényezők	Gazdaság- és társadalompolitikai javaslatok
Gartner, W.B.	1985	Új vállalkozás létrehozását befolyásoló feltételrendszer	új vállalkozás	nincs meghatározva	nem kerülnek nevesítésre	Tényezők közötti kapcsolatokat fontosságát hangsúlyozza (ábrán nyilakkal jelzi), de nem vizsgálja őket.	(1) vállalkozói tulajdonságok (2) vállalkozás (3) környezet (4) folyamatok	1. VC elérhetősége 2. Tapasztalt vállalkozók jelenléte 3. Képzett munkaerő 4. Beszállítók jelenléte 5. Fogyasztók, piacok elérhetősége 6. Kormányzat befolyása 7. Egyetem közelsége 8. Föld és egyéb kedvező feltételek 9. Közlekedés minősége 10. Az ott élő népesség attitűdjei 11. Támogató szolgáltatások elérhetősége 12. Életkörülmények	nem kerülnek megfogalmazásra
Dubini, P.	1989	Vállalkozási motivációk és környezeti klaszterek	új vállalkozás	helyi (nincs pontosan megadva)	nem kerülnek nevesítésre	Fontosságát kiemeli, elemzéssel igazolja, hogy van kapcsolat vállalkozási motivációk és a környezet észlelése között.	(1) vállalkozói motivációk (2) környezet	(1) infrastrukturális (pl. képzett munkaerő) (2) ösztönző jellegűek (pl. adócsökkentés, támogatás)	Általános, egységes, minden vállalkozást támogató támogatáspolitikai helyett, célzott, a helyi igényekhez-körülményekhez igazodó támogatáspolitikai szükséges.
Van de Ven, A. H.	1993	Környezeti niche, vállalkozási infrastruktúra	új technológia, innováció	nincs meghatározva	vállalkozások, magán és közszféra szereplőinek hálózata	Fontosak a kapcsolatok, hipotézisek megfogalmazása.	(1) intézményi berendezkedés (2) erőforrások (3) tulajdonosi funkciók	nincsenek meghatározva	nem kerülnek megfogalmazásra
Gnyawali, D. R.,	1994	Vállalkozási környezet	új vállalkozás	nincs meghatározva	nem kerülnek nevesítésre	Fontosak a kapcsolatok,	(1) kormányzati intézkedések	Kormányzati politika és folyamatok	Egy tényező megváltoztatása nem

Fogel, D. W.						hipotézisek megfogalmazása.	(2) társadalom-gazdasági intézkedések (3) Üzleti képességek (4) Pénzügyi ösztönzők (5) Egyéb nem pénzügyi ösztönzők	Társadalmi – gazdasági folyamatok Vállalkozási és Üzleti képességek Pénzügyi Aszisztencia Nem-pénzügyi Aszisztencia	hoz eredményt, tényezők megfelelő kombinációjának együttfejlesztése szükséges.
Spilling, O. R.	1996	Vállalkozási rendszer	vállalkozási teljesítmény	lokális vagy regionális	egyedül a potenciális vállalkozót emeli ki	Tényezők közötti kapcsolatok fontosságát hangsúlyozza (ábrán nyilakkal jelzi), de nem vizsgálja.	(1) üzleti struktúra (2) szociokulturális struktúra (3) gazdasági tényezők	<i>Bruno és Tyebjenn</i> (1982) 12 környezeti tényezője (lásd Gartner 1985)	A vállalalkozási rendszer minősége meghatározó a régió gazdasági fejlődésében.
Chrisman, J. J.	1998		Új vállalkozás	nincs megadva	nincs meghatározva	Fontosak a kapcsolatok, hipotézisek megfogalmazása.	(1) Vállalkozó (2) Iparági jellemzők (3) Üzleti stratégia (4) Erőforrások (5) Szervezeti struktúra, folyamatok, rendszer	minden dimenzióánál számos változó megadása	nem kerülnek megfogalmazásra
Busenitz, L. W. et al.	2003	A vállalkozás koncepcionális területei	új vállalkozás létrejötte	nincs meghatározva	nincs meghatározva	Fontos a kapcsolatok vizsgálata, elemzésükre módszertani javaslat.	(1) Egyének (2) Lehetőségek (3) Szervezet (4) Környezet	nem kerülnek meghatározásra	nem kerülnek meghatározásra
Neck, H. M. et al.	2004	Vállalkozási rendszer	új vállalkozás létrehozása	regionális	A vállalkozó csak egy a sok szereplő közül (nem nevesíti a többi szereplőt)	A kapcsolatok beazonosításra kerülnek a szereplők között.	(1) Inkubátor szervezetek (2) Régió informális hálózata (3) Régió formális hálózata (4) Régió fizikai infrastruktúrája (5) Regionális kultúra	Az irodalom által beazonosított tényezőkkel megegyezők, <i>Bruno és Tyebjenn</i> (1982) 12 környezeti tényezőjét hozza fel példának.	Túl komplexek a vállalalkozási rendszerek, a hálózatok kialakulásában előre meg nem jósolható események hatnak, ezért nem másolhatók, nem reprodukálhatók.

Forrás: saját szerkesztés

William B. Gartner 1985-ben megjelent *A Conceptual Framework for Describing the Phenomenon of New Venture Creation* címet viselő tanulmányában ismertetett vállalkozási szemléletében ötvözi a vállalkozás folyamatszemplétű megközelítését a környezeti tényezők szerepét hangsúlyozó elgondolásokkal. Elfogadja, hogy a személyes tényezők fontos szerepet töltenek be a vállalkozások létrehozásánál, de nem szabad megfeledkezni további fontos hatótényezőkről sem. Megítélése szerint a vállalkozás nincs *rögtön kész*, hanem *folyamatosan fejlődik (változásban van)*, amire a külső környezet befolyást gyakorol. Gartner az új vállalkozás létrejöttét négy dimenzió mentén tartja megragadhatónak: (1) egyének (2) szervezet (2) környezet és (4) folyamatok.

Az egyéni tényezők kapcsán elfogadja *Brockhaus* (1982) megállapítását, miszerint alapvetően három vállalkozási jellemvonás emelhető ki: (1) kockázatvállalási hajlam, (2) kontroll a folyamatok felett és a (3) kiteljesedés igénye. A vállalkozó szociodemográfiai tulajdonságai is meghatározóak lehetnek (pl. munkával való elégedettség, korábbi munkatapasztalat, szülői háttér, kor, képzettség).

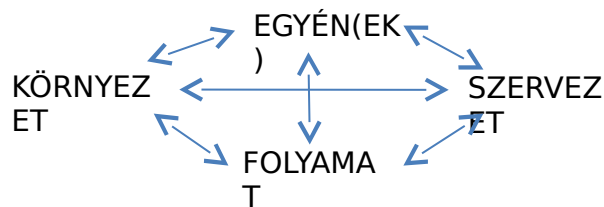
A vállalkozót jellemző pszichológiai tulajdonságok mellett ugyanakkor a vállalkozási folyamatban azonosítható vállalkozói tevékenységek fontosságát is kiemeli, visszanyúlva ezzel *Danhoff* (1949) megállapításához, miszerint „*a vállalkozás egy tevékenység vagy funkció és nem egy különleges egyén vagy foglalkozás...a különleges egyén egy irreális absztrakció csupán*” (p. 21). Gartner a különböző vállalkozási magatartást vizsgáló tanulmányok alapján 6 alapvető vállalkozási cselekvést különít el: (1) lehetőségek felderítése (2) erőforrások felhalmozása (3) termékek és szolgáltatások értékesítése (4) termékeket előállítás (5) szervezetet létrehozása, valamint (6) reagálás a társadalmi, politikai és gazdasági környezetre.

Gartner-nél a környezet a vállalkozás számára külső adottságként jelenik meg, amelyre a vállalkozó ugyanakkor képes hatni. *Bruno és Tyebjee* (1982) 12 környezeti tényezőjét integrálja modelljébe (lásd részletesen 3. táblázat). A környezeti tényezők körével kapcsolatban említést tesz még *Pennings* (1980, 1982a, 1982b) kutatásairól. Az előbbi azt találta, hogy azokban a jellemzően nagyvárosi térségekben magas a vállalati születések száma, ahol diverzifikált foglalkozási és iparági szerkezet a jellemző, magas a népességen belül a bevándorlók száma, jelentős ipari bázissal rendelkezik és kedvező a pénzügyi finanszírozási lehetőségeket kínálnak.

Gartner a modelljét bemutató ábrán jelzi, hogy a négy dimenzió között komplex kapcsolatrendszer feltételezhető. Meglátása szerint a négy dimenzió mentén felvázolt koncepcionális keret egy „*kaleidoszkóphoz hasonló eszköznek*” tekinthető, amely rámutat a

feltételek végtelen variációja révén megvalósuló vállalkozási tevékenység sokféleségére (p. 701). A négy dimenzió megadott tényezői mentén hasonlóságot mutató vállalkozásokat lehet együtt kezelni és kialakulásukra, működésükre általánosításokat tenni.

2. ábra A vállalkozási tevékenység létrejöttét meghatározó dimenziók és azokat meghatározó tényezők

Forrás: Gartner, 1985, p. 702

Paola Dubini 1989-ben megjelent *The influence of motivations and environment on business start-ups: Some hints for public policies* c. tanulmányában Gartner-hez hasonlóan egyértelműen állást foglal amellett, hogy a vállalkozás létrehozása egy komplex folyamat, amely feltételezi az egyének és szociokulturális környezetük kölcsönkapcsolatát (p. 13). Elveti, hogy a vállalkozói jellemvonások általánosíthatók lennének. Meglátása szerint a vállalkozásindítási motivációk, ahogy a környezet is, sokféle lehet. Faktoranalízis alkalmazásával a sokféle vállalkozói motiváció három összefüggő csoportját sikerül elkülönítenie: (1) az önmegvalósítás által motivált vállalkozóét, (2) a nem megfelelő helyzetükből kitörni szándékozó vállalkozóét, valamint (3) a családi örökség megléte által motivált vállalkozóét. Ezt követően arra kereste a választ, hogy vajon az eltérő motivációjú egyének eltérő módon észlelik-e a környezetüket. Faktorelemzés alkalmazásával szintén elkülönítette egymástól az egyes környezeteket, megkülönböztetve (1) „bőkezű” környezetet, (2) támogató környezetet, valamint (3) „gyér” környezetet. Az önmegvalósítás által vezérelt vállalkozók jellemzően a jó adottságokkal ellátott környezetben fordulnak elő nagyobb számban.

Megállapításaira alapozva fontos gazdaságpolitikai javaslatokat is megfogalmaz. Szerinte a fejlett régiókban általános – mindenkit és egyformán támogató – vállalkozási politikát folytatni felesleges, hiszen a jó környezet, pénzügyi támogatás nélkül is, megfelelő módon támogatja a vállalkozási tevékenység önműködő folyamatát. Ugyanakkor a kevésbé fejlett régiónál nem megfelelő környezet a probléma. Ameddig ezt nem orvosolják, addig esetükben értelmetlen bármilyen vállalkozásokat támogató politikát alkalmazni. Ezekben a régiókban az elsődleges cél a megfelelő intézményi keretrendszer megteremtése lehet.

Andrew H. Van de Ven (1993) The development of an infrastructure for entrepreneurship c. munkájában a schumpeteri megközelítésből kiindulva elismeri a vállalkozó, mint személy(iség) szerepét az innováció létrehozásában. Ugyanakkor tévesnek gondolja azt a nézetet, amely szerint az innováció kizárólag egyetlen vállalkozó sikerének könyvelhető el. Az innováció meglátása szerint egy társas kollektív cselekmény eredménye: „Az innováció nem egy, de még csak nem is néhány vállalkozó produktuma, hanem sok vállalkozó összeselekményének eredménye” (Van de Ven, 1993, 213). Következésképpen tévesnek tekinti a vállalkozás individuum-központú megközelítését, amely kizárólag egy vállalkozó személyiségének feltárására fókuszál.

Rámutat arra is, hogy számos szereplő és tényező vesz részt a vállalkozási tevékenységet támogató környezet kialakításában. Lehetségesnek tartja, hogy a vállalkozó személyiségéből, álmaiból és vágyaiból, tehetségéből következtetni lehet az innováció kezdeti lépéseire (pl. miként történik egy ötlet megszületése). Ugyanakkor meglátása szerint figyelembe kell venni azokat a folyamatokat, körülményeket is, amelyek arra ösztönzik a potenciális vállalkozókat, hogy innováljanak. *Kimberly (1980)* és *McKelvey (1982)* azon gondolatával ért egyet, amely szerint az innováció által kiváltott változások „nem légüres térbe történnek”, hanem kialakult kulturális viszonyok, intézményesült normák, értékek és folyamatok veszik körül a vállalkozni szándékozó egyéneket. Az egész kontextus, a vállalkozási infrastruktúra, már adott, a vállalkozás abba beleszületik: „A környezeti niche nem „előre-létező” dolog, amit csak fel kell tölteni (szerk. vállalkozásokkal), hanem az opportunisták és kollektíven cselekvő egyének törekvése, hogy innovációt hozzanak létre” (p. 214).

Van de Ven és Garud már 1989-ben megjelent tanulmányukban bemutatják modelljüket, amely az új iparágak megjelenésében szerepet játszó tényezőket azonosítja be:

- (1) intézményi berendezkedés: legitimáció (bizalom), szabályozás (normák, értékek, törvények), technológiai előírások (standardok).
- (2) erőforrások: tudományos kutatási eredmények, finanszírozás – pénzügyi források, humán erőforrás (képzési lehetőségek)
- (3) tulajdonosi funkciók: technológiai fejlődés tényezői, innovációs hálózatok, piaci lehetőségek, kereslet.

A szerzők hangsúlyozzák, hogy ezeket a tényezőket az adott vizsgálat szempontjából a korábbi tanulmányok externáliákként kezelték, ami nem teszi lehetővé, hogy a térben és időben való összekapcsolódásukat megértsük. Ugyanakkor egy egységes keretrendszerbe való

beleillesztésük elősegíti annak megértését, hogy az egyes szereplők és tényezők miként kapcsolódnak egymáshoz egy olyan infrastruktúra kialakításában, amely egyfelől elősegítheti, de akár hátráltathatja is a vállalkozási és innovációs tevékenységet (p. 217). A modell tényezői közötti kapcsolatokkal összefüggésben számos további részletes vizsgálatot igénylő hipotézist fogalmaz meg és vizsgálatukat javasolja. A fentiekből kiindulva a vállalkozási rendszer egy olyan dinamikus rendszer, amelyben az egyéni, folyamat és környezet tényezők összekapcsolódnak, és a vállalkozási tevékenységet lényegében ezen tényezők evolúciós változása határozza meg.

Gnyawali és Fogel (1994) Environment for Entrepreneurship Development, Key Dimensions and Research Implications c. tanulmányukban az új vállalkozások létrejöttét befolyásoló *vállalkozási környezet* megragadására tesznek kísérletet. Meglátásuk szerint a vállalkozási környezetet vizsgáló szakirodalom nagyon töredezett, ami abból adódik, hogy jellemzően kizárólag egy-egy környezeti tényezőre fókuszál. Továbbá a korábbi vizsgálatok túlnyomóan leíró jellegűek, azaz a fontosnak vélt (ad hoc vagy olykor post hoc) tényezőket csak listaszerűen felsorolják. Különböző régiókat vagy országokat vizsgálnak, vagy egy-egy konkrét kormányzati intézkedést elemeznek. Ugyanakkor nem vizsgálják az egyes környezeti tényezők és a vállalkozás közötti összefüggésrendszert, vagy az egyes tényezők relatív fontosságát. Nem fordítanak figyelmet a vállalkozó igényeire, és arra sem, hogy a környezet miként hat ezekre az igényekre a vállalkozás létrehozásának folyamatában. Bár többen azonosítják a politikai döntéshozókat, a legtöbb tanulmány mellőzi a gazdaságpolitikai javaslatok megfogalmazását. Továbbá a vállalkozási környezet empirikus vizsgálatára nem nyújtanak módszertani megoldásokat. *A szerzőpáros szerint tehát nem sikerült létrehozni egy olyan koncepcionális modellt, amely a szakirodalom eddig eredményeire támaszkodna.* Ezen problémák orvoslására, a korábbi kutatási eredmények bázisán kidolgoztak egy koncepcionális keretrendszert a vállalkozási környezet vizsgálatára.

Értelmezésükben a vállalkozási környezet olyan tényezők kombinációja, amelyek szerepet játszanak a vállalkozás fejlődésében. Egyfelől olyan gazdasági, szociokulturális és politikai tényezők, amelyek befolyásolják az egyének hajlandóságát és képességeit, hogy vállalkozási tevékenységet folytassanak. Másrésztől azokra a támogató folyamatokra és szolgáltatásokra utal, amelyek elősegítik a vállalkozásindítási folyamatot.

A szerzőpáros saját bevallása szerint a vállalkozási környezetet leíró „visszafogott modellt” dolgozott ki, amelyben a következő öt dimenziót különít el: (1) kormányzati folyamatok, (2) társadalom-gazdasági folyamatok, (3) vállalkozási és üzleti képességek, (4) vállalkozások pénzügyi támogatása és (5) nem pénzügyi jellegű támogatások. Az általuk

felvázolt vállalkozási rendszerben a kormányzati politika és az ahhoz kapcsolódó folyamatok elsődlegesen a vállalkozási lehetőségeket szabják meg. Míg a vállalkozói és üzleti képességek (tapasztalat, tudás) a lehetőségek felismerését és hasznosítását befolyásoló vállalkozási képességét határozzák meg, addig a társadalmi-gazdasági tényezők a vállalkozási hajlandóságot befolyásolják közvetlenül.

Kérdéseket ébreszt az olvasóban ugyanakkor, hogy a tényezők közötti oksági kapcsolatokat a szerzők saját empirikus vizsgálattal nem támasztották alá. A korábbi szakirodalom eredményeire hivatkoznak megállapításaiknál, de ezeket korábban épp leíró jellegük miatt kritizálták.

Spilling (1996) The Entrepreneurial System: On Entrepreneurship in the Context of a Mega-event c. tanulmányában bemutatott modell kiindulópontjának a vállalkozást (vállalkozási eseményt) tekinti, aminek létrehozásában a vállalkozó egyénnek, illetve az ő döntéseit/tevékenységét befolyásoló gazdasági és szociokulturális környezetnek van fontos szerepe. A vállalkozási tevékenység a tudáson, kompetenciákon és képességeken (tehetségen) alapul, amit a környezeti tényezők befolyásolnak. Számos tényező, különböző szerepű szereplők, intézmények és környezeti tényezők alkotják a modellben a vállalkozási rendszert. A vállalkozásokat körülvevő környezet lehet rövid távon változatlan, de hosszú távon feltételezi, hogy a vállalkozási tevékenység képes annak megváltoztatására. Meghatározó az adott térség vállalkozási képessége („*entrepreneurial capacity*”), ami meghatározza a vállalkozási tevékenységnek a regionális gazdaság dinamikájára, teljesítményére és hosszú távú (strukturális) átalakulási lehetőségét is befolyásolja. Spilling modelljében a végső cél a vállalkozási esemény, azaz az új szervezet létrehozása. Ez függ az adott térségben lévő szereplőktől, akik között komplex kapcsolatrendszer van, valamint függ a kapcsolatrendszer által generált lehetőségektől. A szereplők jellemvonásait, magatartását, illetve a lehetőségeket pedig a környezet befolyásolja. *Spilling is Bruno és Tyebjenn (1982) 12* környezeti tényezőjére épít modelljében. A vállalkozási rendszer olyan komplex rendszer, amelyben a különféle szereplők, szerepek és környezeti tényezők kölcsönkapcsolatának eredményét, egy régió vállalkozási teljesítményét mutatja (p. 92). A vállalkozási rendszer tényezőit és a közöttük lévő kapcsolatok megragadására az ún. mega-esemény megfigyelés módszerét alkalmazza.

Chrismann és szerzőtársai (1998) The Determinants of New Venture Performance: An Extended Model c. tanulmányukban Sandberg és Hofer (1987) modelljét egészítik ki az új vállalkozás létrejöttét meghatározó további tényezőkkel. Az eredeti modellben három tényező játszik közre az új vállalkozás létrehozásában (és teljesítményében): (1) vállalkozó, (2)

stratégia és az (3) iparági szerkezet. Ugyanakkor *Chrismann és szerzőtársai* 62 témával foglalkozó tanulmány feldolgozását követően úgy vélik, hogy a fenti modellt hiányos. Meglátásuk szerint a modellt szükséges kiegészíteni mivel az üzleti vállalkozások sikerét meghatározzák az erőforrások, valamint a szervezeti struktúrát jellemző folyamatok és rendszerek, amelyek a stratégia megvalósításában játszanak közre. A kiegészített modell az alábbi feltevésekre épül, amelyek egyben a modellt alkotó tényezők közötti összefüggésrendszerrel kapcsolatos hipotézisek:

- Meglátásuk szerint az új vállalkozás túlélése / sikere a vállalkozó magatartásától és döntéseitől függ elsődlegesen.
- A vállalkozó magatartását és döntéseit ugyanakkor annak személyisége, képessége, tapasztalata és értékítélete határozza meg (E2). A képességek határozzák meg, hogy a vállalkozó milyen erőforrásokat képes felhalmozni a vállalkozásában, és szintén kihatással vannak az iparági struktúrára, a stratégiára és a szervezeti struktúrára.
- Az iparági szerkezetnek közvetlen és közvetett hatása van az új vállalkozás túlélésére (IS1) és sikerére (IS2).
- A stratégia, amelynek célja a környezetből nyerhető erőforrások felhasználása szintén hat a vállalatok működésére és sikerességére (S1).
- A vállalkozás kezdeti szakaszában az erőforrások megszerzése épp olyan fontos, mint a későbbi szakaszban azok kibontakoztatása (S2).
- A vállalkozás számára megszerezhető kézzelfogható erőforrások a vállalkozás túlélési valószínűségét javítják (R1), ugyanakkor a nem megfogható erőforrások a vállalkozás sikeréhez járulnak hozzá (R2), és később a vállalkozás fejlődésével ezen erőforrások szerepe megnő (R3).
- új vállalkozás abban egyedülálló, hogy képes alkalmazkodni, ugyanakkor magas az érzékenysége a környezet természetes szelekciós mechanizmusára. Így a szerzők amellettt érvelnek, hogy a vállalkozás kezdeti szakaszaiban a rugalmas szervezeti struktúrának van szerepe a sikerben, míg az érettség szakaszában a formalizált struktúrák fontosabbak (OS1-2). A szervezeti struktúra rugalmasságának kifejezetten fontos szerepe van, akkor, amikor a vállalatnak – valamilyen környezeti tényezőre reagálva – átalakulásra van szüksége (OS3).

Chrismann és szerzőtársai szerint az új vállalkozás teljesítménye elsődlegesen a környezeti lehetőségeket felismerő vállalkozó magatartásának és döntéseinek függvénye.

Aztán azon képességéé, hogy képes az erőforrásokat összegyűjteni, felhalmozni, hogy megvalósítsa a lehetőséget, hogy kidolgozzon egy stratégiát, ami rendszerezi az erőforrásokat a lehetőség kihasználására, és hogy létrehozzon egy szervezetet, ami a stratégiai célkitűzéseket megvalósítja. A vállalkozás létrehozása alapvetően azzal indul, hogy eldöntjük milyen iparágban kívánunk működni, ami alapvetően determinálhatja a vállalkozás későbbi sikerességét. A stratégia sikeressége pedig attól függ, hogy milyenek a felhasznált erőforrások és a szervezeti struktúra, amely ezek felhasználását kivitelezi.

Busenitz és szerzőtársai (2003) Entrepreneurship Research in Emergence: Past Trends and Future Directions c. tanulmányában a vállalkozási szakirodalom fejlődését tekintik át. Széleskörű irodalomfeltárás alapján megállapítják, hogy *korlátozott számban vannak arra utaló jelek, hogy a vállalkozáskutatás területén kialakulna a vállalkozási tevékenység vizsgálatára egy összefüggő értelmezésrendszer.* Ugyanakkor úgy vélik, hogy kezd kirajzolódni egy keretrendszer, amely strukturált keretrendszer segítséget jelenthet az izolált kutatási területek eredményeinek összekapcsolásában és az összefüggések feltárásában.

A szerzők 97 tanulmányt dolgoztak fel, amelyek alapján beazonosították azokat a vizsgálati dimenziókat, amelyek egyesítésével meglátásuk szerint megadható a vállalkozáskutatás egységes keretrendszere: (1) az egyének (vállalkozók és csapatok), (2) a szervezet, (3) a lehetőségek és (4) a környezet. A vizsgálat tanulmányok közül összesen 66 olyan tanulmány találtak, amelyek a négy vizsgálati dimenzió közül kizárólag egyre fókuszálnak. 28 tanulmány a különböző négy dimenzió közötti kapcsolatok beazonosításával foglalkozik, de ebből 27 kizárólag két dimenzió közötti kapcsolatot vizsgált (nem pedig az összes közöttit). Ebből 21 a vállalkozó egyéni tulajdonságai és a szervezeti struktúra közötti összefüggésekre koncentrált. Konceptiójukban a vállalkozási lehetőségeket a környezet határozza meg, ugyanakkor megállapítják, hogy az egyének (vagy azok csoportja) képességeitől függ a környezet kínálta lehetőségek felfedezése. Ugyanakkor meghatározó az is, hogy milyen szervezeti keretek közt folyik a vállalkozási tevékenység.

A szerzők háromféle elméleti nézőpontot is kínálnak a négy vállalkozási dimenzió vizsgálatára. A *döntéshozatallal kapcsolatos elméletek* olyan kérdések megválaszolásában nyújthatnak hathatós segítséget, hogy miért csak egyes emberek képesek meglátni a lehetőségeket, miért csak egyes vállalkozók tudnak sikeres szervezeteket létrehozni, vagy miért csupán az embereknek egy csoportja látják meg a lehetőségeket és képesek is cselekedni. Az ilyen és hasonló kérdések megválaszolására, a vállalkozók kognitív struktúrájának döntéshozatalban játszott szerepének vizsgálatára a pszichológia és a szociológia által alkalmazott módszereket javasolják. Az *erőforrás-menedzsmenttel*

kapcsolatos elméletek abból a schumpeteri gondolatból indulnak ki, hogy a vállalkozó az a személy, aki képes az erőforrásokat újszerű módon kombinálni. Segít megérteni, hogy a környezet által biztosított erőforrások megléte vagy hiánya miként határolja be a lehetőségeket, mitől függ, hogy egyesek képesek vállalkozási tevékenységet indítani az erőforrások megszerzése révén. A vállalkozási tevékenység megértéséhez nagyban hozzájárulhatnak az *információáramlás folyamatának és a kapcsolathálózat elemzése* is, amelyek a különböző szintek közötti kapcsolatok megértését segítik.

Neck, H. M. és szerzőtársai (2004) An Entrepreneurial System View of New Venture Creation c. tanulmányukban a Colorado állambeli Boulder megye vállalkozási rendszerének feltárására vállalkoznak. Vizsgálatuk célja egyfelől bemutatni, hogyan fejlődött a vizsgált vállalkozási rendszer. Az általuk alkalmazott „családfa” módszer feltárta, hogy melyek voltak azok a szereplői a vállalkozási rendszernek (cég, egyetem, kormányzat inkubátorok), amelyek a térség fejlődésében, új vállalkozások létrejöttében meghatározó szerepet töltek be. Illetve beazonosították azokat a kritikus eseményeket, amelyek az adott régióban jelentős változásokat indukáltak. Ugyanakkor annak érdekében, hogy jobban megértsék, hogy ezek a „vállalkozási családfák” miként jöttek létre, mélyebbre kellett ásniuk a rendszert jellemző komplexitás feltárására. A 15 high-tech cégvezetővel lefolytatott interjú alapján feltárták mi mindennel kell rendelkeznie egy adott régióknak ahhoz, hogy a vállalkozói tevékenység számára attraktívvá váljon. A szerzők legfontosabb megállapítása, hogy a vállalkozási rendszerek evolúcióját olyan kritikus események befolyásolják (pl. adott cég megszűnése és abból spin-off cégek létrejötte), amelyek bekövetkezése előre nem láthatók, nem jelezhetők előre, ezért a vállalkozási rendszerek nem másolhatók és fejlődésük nem megjósolható. Korábban hasonló módon *Bahrani és Evans (1995)* a Szilícium Völgy példáján keresztül szemléltették, hogy a cégek megszűnése (vállalkozási esemény) milyen hatással van más cégek születésére.

3.3 Összefoglalás: mit tudunk meg az előfutároktól?

Az előző alfejezetben részletesen bemutatott koncepcionális előfutárnak tekinthető tanulmányok tehát nem szubjektív szempontok mentén vagy népszerűségük okán kerültek kiválasztásra. A kiválasztásuknál a legfontosabb szempont az volt, hogy a vállalkozási tevékenységet vizsgáló különböző vizsgálati dimenziókat egyesítsenek, mivel többen is felhívták rá a figyelmet, hogy a vállalkozáskutatás területét (lassan átláthatatlanul) átszövő különféle nézőpontokat, megközelítési módokat szükséges egymással összevetni és lehetőség szerint egymáshoz közelíteni. **Célunk tehát az volt, hogy túllépve az előfutárok beazonosításán, összegezzük azokat az ismereteket, amelyek a vállalkozási ökoszisztéma kutatások kiindulópontjai lehetnek.** Ezeket a gondolati előzményeket az alábbi pontokba szedtük össze:

1. Multidimenzionális megközelítés

A vállalkozási ökoszisztéma koncepció előfutárainak tekinthető szakirodalmi példák, illetve a vállalkozáskutatás történeti fejlődését bemutató alfejezet megállapításai is igazolják a vállalkozástan *multidimenzionális megközelítésének* szükségességét. Az áttekintésből kiderül, hogy a kutatók már régóta figyelmeztetnek, hogy a *vállalkozási tevékenység komplex jelenség*. Már az előfutárok rámutatnak, hogy egyik vagy másik tényező kizárólagos szerepének (túl)hangsúlyozása értelmetlen. Hiszen a felhozott példák is igazolták, ezek a kutatások nem jártak eredménnyel, mert nem tudják megragadni a vállalkozási tevékenység mibenlétét.

Ezt manapság azért szükséges újra kihangsúlyozni, mert a digitalizáció előretörésével, az internet fejlődésével lehetővé vált új típusú adatállományok vizsgálata, amelyek például a vállalkozó pszichológiai, magatartási tényezőinek jobb megértésével kecsegtetnek. Ugyanakkor a fentiek tükrében nem szabad, hogy elvakítsa a kutatókat az adatok bősége és újszerűségükben rejlő lehetőségek, és továbbra sem szabad elfeledni, hogy ezek csak *egy* dimenzióját vizsgálják a vállalkozásnak.

2. Holisztikus szemlélet

A multidimenzionális megközelítésből adódik a törekvés, hogy a vállalkozási tevékenységet meghatározó dimenziók lehetőleg *mind* számbavételre kerüljenek. Többen is rámutattak, hogy a vállalkozástani szakirodalmat jelentős „témátöredezettség” jellemzi, ami a vállalkozás jelenségének multidiszciplináris

megközelítéséből fakad. Ugyanis a témával foglalkozó tudományterületek elhatárolódnak egymástól és ez gátolja a holisztikus szemlélet megvalósítását (*Zahra és Newey, 2009*). Az előfutárként bemutatott tanulmányok mind törekszenek a holisztikus szemlélet érvényesítésére. Ugyanakkor nem foglalkoznak a vállalkezési tevékenységet megragadó egyes tényezők relatív súlyával (vannak-e fontos és kevésbé fontos tényezők, időben változik-e a tényezők fontossága stb.)

3. Szereplők

Jellemzően nem kerülnek beazonosításra a vállalkezési rendszer szereplői, nem ismerjük sem céljaikat, motivációikat, sem az őket mozgó érdek- és kapcsolatrendszerüket. Egyedül a vállalkezői motivációk és tulajdonságok kerülnek bemutatásra. Több tanulmány is felhívja a figyelmet a „*community entrepreneurship*” jelenségre, ami feltételezi, hogy nem egy szereplő hozza létre az innovációt, hanem az alapítókból álló csoport, valamint hogy a vállalkezési tevékenység a társadalmi kapcsolatokba beleágyazva értelmezhető.

4. Tényezők

Az előfutárok által megalkotott vállalkezési tevékenységet leíró keretrendszerek jellemzően hasonló dimenziókat azonosítanak be, de jócskán találunk példát eltérésekre is. Egy kivételével, a tanulmányok nem saját empirikus vizsgálatukból következtetnek a vállalkezési rendszert leíró dimenziókra, hanem korábbi tanulmányok megállapításaira, vizsgálati eredményeire támaszkodnak. Ezekkel kapcsolatban viszont többen megállapították, hogy a vállalkezési rendszeren belüli szerepük, fontosságuk megítélése intuíción és indukción alapul. Hasonló a probléma a tényezők mérésére használt változók, indikátorok kiválasztásánál is, mivel nincsenek megadva a kiválasztás szempontjai, ezért jórészt az elérhetőségüktől függ a modellbe történő bekerülésük.

5. Tényezők közötti kapcsolatok

Mindegyik bemutatott tanulmány hangsúlyozza a vállalkezést leíró dimenziók közötti kapcsolatok vizsgálatát, mivel ezek beazonosítása, feltárása nélkül a vállalkezési rendszer nem értelmezhető, hiszen azt a dimenziók közötti kapcsolatok teszik működővé, a kapcsolatok jellege (tulajdonságaik) pedig minősítik.

Jóllehet a tényezők közötti összefüggésrendszer fontosságának kiemelésén túl a tanulmányok nem jutnak tovább. Legfeljebb az egyes tényezők közötti kapcsolatokkal összefüggésben fogalmaznak meg feltételezett hipotéziseket. Továbbá kiemelik, hogy a szereplők, tényezők közötti kapcsolatokat szemléltető információ (tudás) áramlás vizsgálatára alkalmasak lehetnek a kapcsolathálózat elemzési módszerek.

6. Célja

A vizsgálatoknak jellemzően az *új vállalkozások* létrejöttét és működését meghatározó vállalkozási rendszer tényezőinek beazonosítása a célja.

7. Szintek

A tanulmányok a vállalkozót körülvevő helyi szintre fókuszálnak, de jellemző, hogy *nem azonosítják* be konkrétan a területi szintet (lehet alatta mikro- és makroszintet is érteni). Jellemzően egy-egy vállalkozási szempontból kiemelkedő területi egységre vonatkoznak a vizsgálatok. Ahogy *Malecki* (2018) is megállapította, hiányzik a területi irányultsága a vizsgálatoknak.

8. Elméleti megközelítés tisztázatlansága

A vállalkozástan több tudományterületet érint. Jellemzően az egyes tudományterületek képviselői eredményeiket elsődlegesen olyan folyóiratokban, konferenciákon stb. disszeminálják, amely a saját területük képviselői számára ismert és értékes. Ugyanakkor ebből adódóan a vállalkozást vizsgáló más tudományterületek képviselői számára ezek nem válnak ismerté. Bár a terület igen gazdag a perspektívák, elméleti megközelítések tekintetében, de a fentiek miatt fragmentáltság jellemzi, ami egyértelműen gátja egy közös definíció és elméleti keretrendszer megalkotásának (*Zahra és Newey, 2009*). *Shane* (2003) pedig az egyértelmű definíció hiányát éppen a vállalkozók és a vállalkozás rendszer tényezőit kutatók egymással nem kommunikáló szekértáborának a megmerevedésében látja.

9. Módszertan

Alapvetően leíró, induktív elemzések. Inkább kvalitatív jellegű vizsgálatok, alacsony mintalemezám, reprezentativitási problémák.

10. Társadalom- és gazdaságpolitikai javaslatok

A tanulmányok elenyésző százaléka törekszik arra, hogy a politikai döntéshozók számára konkrét javaslatokat fogalmazzon meg.

4. AZ ÖKOSZISZTÉMA SZAKIRODALOM VIZSGÁLATA

Kilenc⁷ olyan tanulmányt azonosított be a szisztematikus irodalomfeltárás, melyek mindegyike átfogó áttekintést nyújt a vállalkozási ökoszisztéma szakirodalomról. Ezek jellemzően az elmúlt néhány évben, magas impakt faktorú és lektorált folyóiratokban megjelent publikációk. Céljuk, hogy a vállalkozási ökoszisztéma koncepcióhoz kapcsolódó kutatások eredményeiről átfogó és strukturált esszenciális ismereteket nyújtsanak. Továbbá kritikai észrevételeket fogalmaznak meg, melyekkel fel kívánják hívni a figyelmet a koncepcióval kapcsolatos vitatott területekre és megválaszolatlan kérdésekre. A tanulmányokat a 4. táblázat listázza. A kilenc tanulmány felépítése hasonló. Egyrészt rámutatnak a korábbi ökoszisztéma vizsgálatok hiányosságaira, másrészt az ökoszisztémáknak néhány olyan alaptulajdonságára hívják fel a figyelmet, melyeket mára lényegében mindenki elfogadottnak tekint. Másrészt az ökoszisztémákkal kapcsolatos bizonytalanságok felszámolására kutatási irányokat, módszertani ajánlásokat, továbbá konkrét tesztelésre váró hipotéziseket fogalmaznak meg.

Rögtön adódik is a kérdés, hogy összességében akkor *mit tudunk meg* ezekből a tanulmányokból a vállalkozási ökoszisztémákról. A népszerűsége ellenére a kutatási terület *feltáratlanságára* utal, hogy mindegyik beazonosított alapjellelmezővel kapcsolatban további tisztázó ismeretekre lenne szükség, hiszen a „*megnyerő*” (Stam, 2015, p. 1764), amde egyelőre „*kaotikus*” koncepció (Spigel és Harrison, 2017, p. 152) valójában mindeközéig kevés szisztematikus és konzisztens empirikus eredménnyel bír, elfogadott definíció és igazolt elméleti keretrendszer nélkül (Stam, 2015; Mason és Brown, 2014; Motoyama és Knowlton 2017).

Az irodalomfeltáró tanulmányok alapján úgy tűnik, hogy a természettudományból kölcsönzött „*vállalkozási ökoszisztéma*” kifejezés egyre inkább elterjed (divatos szakkifejezéssé válik), visszaszorítva a mindinkább szinonimaként használt „*vállalkozási rendszer*”, „*vállalkozási környezet*”, „*vállalkozási infrastruktúra*” vagy „*milió*” kifejezéseket. Ugyanakkor az 5. táblázatban a fogalmi meghatározásokból látható, hogy *nem*

⁷ A Cavallo et al. (2018) tanulmány külön szakértői javaslat alapján került bevonásra.

mindenki ugyanazt érti a kifejezés alatt. Egyesek szerint az *új vállalkozások* létrejöttét támogatják az ökoszisztémák, mások *startup-at* hangsúlyoznak, míg megint mások ennél tágabban értelmezett ökoszisztémáról beszélnek, mint az *innovatív és növekedés orientált cégeket* támogatókról. Ugyanakkor egyre szembetűnőbb az egyetértés, hogy szakítani szükséges a korábbi mindenkit támogató (ún. „*blanket*”) vállalkozáspolitikával és elsősorban a *potenciálisan sikeres* vállalkozások kiemelésére kell fókuszálni, legyen az akár új cég vagy régóta működő, méretét tekintve kicsi vagy nagy (idézi *Spigel és Harrison, 2017 Storey 2005-ben* megjelent tanulmányát).

Az eltérő definíciók ellenére közös jellemzője az ökoszisztémáknak, hogy *heterogének*. Az ökoszisztémák ezen tulajdonságára az előfutárnak számító *Gartner (1985)* már rámutatott, mikor az ökoszisztémát egy „*kaleidoszkóphoz hasonló eszközhöz*” hasonlította, ami jól szemlélteti, hogy *a feltételek végtelen kombinációja sokféleséget eredményez*. Ez a sokféleség abban mutatkozik meg, hogy *sok és sokféle* szereplő és tényező (*diverzitás mértéke*) alkot egy ökoszisztémát, amelyek között a kapcsolatok szintén *sokfélék* lehetnek (*koherencia mértéke*). Ebből kiindulva *Spigel és Harrison (2017)* feltételezi, hogy az ökoszisztémák heterogenitásának mértéke – amit diverzitásuk és koherenciájuk mértékének függvényeként definiál – határozza meg, hogy mennyire lesz egy vállalkozási ökoszisztéma ellenálló a külső és belső sokkokkal szemben. Az ökoszisztéma ellenállóképességéből (ami jelenthet megújulási képességet is) következik annak teljesítménye. Feltételezik azonban, hogy a sokféleség ellenére működésüket *ugyanaz az általános szabályrendszer* működteti, amelyet megismerhetőnek tekintenek a kutatók. Ugyanakkor erről a szabályrendszerrel az eddigi kutatásokból nem sikerült megtudni lényegében semmit.

Tudjuk viszont, hogy az ökoszisztémát *több szereplő* alkotja és a *közöttük lévő kapcsolatok* határozzák meg az ökoszisztémák teljesítményét. Ugyanakkor nem tudjuk, hogy kik/mik is pontosan a valóban meghatározó szereplők/tényezők. Minden szereplő egyformán fontos-e vagy eltérő-e a súlyuk és szerepük? Változik-e a szereplők relatív fontossága az ökoszisztéma fejlődése folyamán? Létezik-e meghatározható alsó (enélkül nem alakul ki) és felső (emellett már nem tud működni) határa a szereplők számának? *Roundy és szerzőtársai (2017)* *nemlineáris rendszernek* tekintik az ökoszisztémákat, mivel feltételezik, hogy az egyes tényezőkben bekövetkező változások nem lineáris jellegű hatást váltanak ki a többi tényezőtől és magából a rendszer egészéből.

Mára világosság vált, hogy az ökoszisztémák olyan *komplex rendszerek*, amelyek nem másolhatók. *Neck és szerzőtársai (2004)* a Colorado állambeli Boulder város ökoszisztémájának vizsgálatával rámutatott, hogy azért nem lehet sikeres ökoszisztémát

máshol reprodukálni, mivel az ökoszisztéma fejlődését előre meg nem jósolható események (külső-belső sokkok) alakítják, amelyek egyedi fejlődési utakat jelölnek ki. *Roundy és szerzőtársai* (2017) pedig az ökoszisztémák egyik alaptulajdonságának tekinti, hogy azok *érzékenyek a kiinduló feltételek sajátosságaira*, amely a közös szabályrendszer ellenére minden ökoszisztéma számára *egyediséget* biztosít.

Kritikaként mutatnak rá a szerzők, hogy a tanulmányok nem adnak érdemleges magyarázatot az ökoszisztémák kialakulásáról és fejlődésükről. Ennek oka az, hogy az *ökoszisztémákat leíró tényezők listaszerű megadása nem ad használható tudást azok beható megismeréséhez*, hiszen a tényezőkombinációk, az egyes tényezők relatív súlya az ökoszisztéma fejlődésével folyamatosan változhat, illetve a tényezők közötti összefüggésrendszer (ok-okozati viszonyok) feltárása nélkül nem érthető meg, hogy miként működik rendszerként az ökoszisztéma. *Mack és Mayer* (2016) az *ökoszisztémák élelciklus szakaszainak* beazonosításával vizsgálja azok fejlődését. Konceptcionális modelljüket az Arizona állambeli Phoenix város ökoszisztémájának vizsgálatával tesztelték. Két különböző időpontban (2007 és 2013-2014) lefolytatott kvalitatív vizsgálatok beazonosították a város ökoszisztémájának építőelemei, amelyek más-más szerephez jutottak az ökoszisztéma élelciklusának különböző szakaszaiban. A tanulmány gyenge pontja ugyanakkor, hogy bár történeti perspektívából átfogó képet kapunk az adott ökoszisztémáról, kérdéses, hogy mennyiben általánosíthatók a kapott eredmények, illetve az ökoszisztémát működtető kapcsolatrendszerrel nem tárja fel a tanulmány. Ennek ellenére több kutató is az ökoszisztémákat feltérképező esettanulmányok készítését javasolja.

A kutatók között egyetértés van abban is, hogy *a vállalkozó a legmeghatározóbb szereplő* az ökoszisztéma létrehozásában és működtetésében. A többi szereplő inkább ún. „*feeder*” (*Cavallo et al.*, 2018), azaz olyan személy, aki támogatja az ökoszisztéma önműködő folyamatait és/vagy erőforrásokkal látja azt el. Ez a szemlélet a korábbi top-down gazdaságpolitikai irányítás hatástalanságának okaira világít rá. A vállalkozási ökoszisztéma egy komplex önműködő adaptív rendszer, nincs szüksége felülről történő irányítására, mivel ha túl dominánssá válik egy szereplő a rendszerben, az hátrányosan hat az ökoszisztéma teljesítményére (*Feld*, 2012)

A szereplők közötti kapcsolatok feltárása jelenleg az ökoszisztéma kutatások központi kérdése (*Zhang és Guan*, 2017). Ugyanakkor *Roundy et al.* (2017) megjegyzi, hogy ezzel összefüggésben sikerült legkevésbé előrelépni az elmúlt 25 évben, holott láthattuk, hogy már az előfutárnak tekintett szakirodalmakban is – igaz ott sem vizsgálják, de – kiemelték a kapcsolatok fontosságát. Ugyanakkor nincs meghatározó elképzelés arról, *hogyan lehetne*

mérni, vizsgálni ezeket a kapcsolatokat. Többen is a *holisztikus szemlélet* hiányát említik az ökoszisztéma kutatások (egyik) gyengeségeként, utalva arra, hogy kérdéses vajon minden releváns tényezőt figyelembe vettek-e az ökoszisztéma mérésénél. Mások a holisztikus megközelítés azon nem kívánatos jelenségére mutatnak rá, hogy többen igyekeznek minden (elérhető) tényezőt beépíteni vállalkozási ökoszisztémát leíró modelljükbe, csupán mert jóhiszeműleg feltételezik, úgymint minden hatótényezőnek van (valamilyen mértékű) hozzájárulása a rendszer működéséhez. Ezt a bizonytalanságot kizárólag a tényezők közötti *ok-okozati viszonyok* feltárásával lehet mérsékelni. Ugyanakkor problémát jelent, hogy az *egyes tényezők maguk is komplex jelenségek* (pl. kultúra). Ugyan nincs tisztázva a tényezők köre és azok pontos tartalma, de az egyes tényezők jellemzően három csoportba oszthatók *kulturális, társadalmi és materiális*. A helyi vállalkozási kultúra a vállalkozási tevékenység társadalmi elfogadottságáról ad képet, amelynek tényezői közé sorolható pl. a vállalkozási sikertörténetek, role modellek, tapasztalatok, elkötelezett mentorok. Mindezen tényezők legitimálni képesek a vállalkozási tevékenységet a helyi társadalom számára. A megfelelően támogató környezet pozitív vállalkozási attitűdök kialakulásához vezetnek, ami képes csökkenteni az egyén kockázatvállalási ellenállását a vállalkozási tevékenységgel szemben. A társadalmi erőforrások azok, amelyeket az egyén a (jellemzően lokális) társadalmi tőkekapcsolatai révén képes megszerezni pl. kockázati tőke, képzett emberek, mentor tudása és tapasztalata. Ezek biztosítják tehát az erőforrások, helyi tudás áramlását az új lehetőségekről, technológiákról és magáról a vállalkozási folyamatról. Mivel az egyének társadalmi beágyazottsága eltérő, ezért nem mindenki ugyanúgy éli meg az ökoszisztémát, amiben létezik. A materializált tényezők az ökoszisztémát körülölelő helyi intézményi környezetre utalnak úgymint pl. egyetemek, infrastruktúra, piacok, támogató szervezetek, fejlesztéspolitika (Stam és Spigel, 2016; Spigel, 2017; Spigel és Harrison 2018).

A tényezők komplex jellege okán egyesek nem a teljes ökoszisztéma átfogó vizsgálatát javasolják, hanem úgy vélik, hogy az azt alkotó *részrendszerek kapcsolatainak feltárásából*, majd azok logikai összekapcsolódásaiból következni lehet a teljes ökoszisztéma működésére. Többen is javasolják, hogy az uralkodó tényezőszemlélet helyett, át kell térni a *folyamatszempléltre*. Ugyanakkor a Spigel és Harrison (2017), illetve Malecki (2018) által felvetett „*vállalkozói újrahasznosítás*” folyamatának felvázolásán kívül, más további elméleti felvetést a folyamatok jellegével és vizsgálatának mikéntjével kapcsolatban nem javasolnak a szerzők. Az újrahasznosítás lényege, hogy a jól működő cégek aktív elemei maradnak az ökoszisztémának (még akkor is, ha adott esetben a cég megszűnik), így sikerükkel további lökést biztosítanak a többi ökoszisztéma szereplő számára. Erőforrásokat, tapasztalatot, tudást

hagynak hátra, sőt gyakori, hogy a sikeres cégvezető helyi vállalkozási ötletekbe fektet be (kockázati tőkefinanszírozó vagy mentor lesz). Ezenkívül még két folyamat azonosítható be, *az erőforrások előállításának folyamata*, illetve a *szereplők közötti erőforrás-áramlás*. Kezdetben feltételezhető, hogy kevés kapcsolat van a szereplők között, kevés az erőforrás, nincs támogató kultúrája a vállalkozásnak (kockázatos), de a korai, kezdetben még halovány vállalkozási sikerek egyre inkább megerősítenek a vállalkozókkal szemben egy pozitív társadalmi attitűdöt. Következésképpen új erőforrások jelennek meg (akár régió kívülről), a munkaerő képzettsége nő, új cégek jelennek meg, bevándorlás és befektetés. Ez egy kedvező vállalkozási kultúra megerősödését hozza magával, ami újabb impulzust ad a folyamatoknak. A tanulmányok szerzői leginkább a *hálózatelemzés módszertanát* javasolják a szereplők közötti kapcsolatok feltárására.

Kérdés továbbá, hogy *milyen szinten* lehet értelmezni az ökoszisztémákat: lokális, regionális, nemzeti, esetleg globális? Vagy nem is területi szintben kell gondolkodni, mert egyéb egységek is értelmezhetők pl. vállalkozás, inkubátor, egyetem. Jellemző a lokális irányultság (Stam, 2015). A vizsgálati szint (és időszak) helyes megválasztásának fontosságára utal Brust és szerzőtársainak (2017) tanulmánya. Nem sikerült bizonyítaniuk a vállalkozási ökoszisztémák különbözőségével az Európai Unió régióit jellemző fejlettségbeli különbségeket, amit a nem megfelelően megválasztott vizsgálati szinttel magyaráztak. A NUTS2 szint már elfedte az ökoszisztémák sajátosságait. Hasonlóképpen Ács és szerzőtársai (2017) az vállalkozási rendszerek hatását vizsgálták, és ők is arra a megállapításra jutottak, hogy az országos szint az ökoszisztémák heterogenitásának gazdasági fejlettséget magyarázó vizsgálatára nem tűnik alkalmasnak.

Többen is rávilágítottak arra, hogy *az ökoszisztémáknak vannak területi és kulturális szempontból (pl. közös kulturális értékek mentén) értelmezhető határaik*, még ha nem éles és távoli határokról van szó. Ugyanakkor nem tudunk semmit arról, hogy miként adhatók meg az ökoszisztémához tartozás/nem tartozás kritériumai. Fontos megállapítás, hogy az ökoszisztémák *nem zártak, kívülről erőforrásokat* tudnak bevonni. Az ökoszisztémák határainak meghatározásához érdekes elméleti hozzájárulás Spigel és Harrison (2017) részéről, miszerint az ökoszisztémák szereplői lokálisan inkább kooperatívak, de globálisan kompetitívek, azaz éles harc folyik közöttük a piacok és erőforrások megszerzéséért. Ezen lokális-globális összefüggések megértésére többen is javasolják a *többszintű (multi-scalar) vizsgálatok* lefolytatását, bár adósak maradnak a konkrét módszertani javaslattal (Alvedalen és Boschma, 2017)

Végeredményben az összegző tanulmányok körültekintően összefoglalják az ökoszisztéma vizsgálatok meg nem válaszolt kérdéseit, igyekeznek rámutatni azokra a fehér foltokra, amelyek további kutatásokat igényelnek. Az 5. táblázatban feltüntettük az egyes szerzők által javasolt kutatási irányokat, tesztelendő hipotéziseket is.

Az összefoglaló tanulmányok elemzéséből levonható lényegi következtetés, hogy az előfutár tanulmányok megállapításaihoz képest **csekély előrelépésről** tudnak beszámolni. **Mindent összevetve most sem tudunk lényegesen többet a vállalkozói ökoszisztémákkal kapcsolatban, mint húsz-harminc évvel ezelőtt.** Nem véletlen tehát, hogy a számos megválaszolatlan kérdésből adódó bizonytalanság okán, a szakértők jelentős része jellemzően elhatárolódik attól, hogy a politikai döntéshozókat segítő, konkrét gazdaságpolitikai javaslatokat fogalmazzon meg, jóllehet ez lenne az egyik legfontosabb feladatuk.

Fontos felhívni arra az érdekes ugyanakkor veszélyt rejtő jelenségre is a figyelmet, hogy az összegző tanulmányokban az előfutárok felvetéseire *tényként* hivatkoznak, holott ahogy az előfutár tanulmányokat bemutató fejezetből is kiderült, nem empirikus vizsgálatokkal alátámasztott tehát megalapozott következtetésekről van szó, hanem csupán felvetésekről, amelyeket még bizonyítani szüksége.

Sikerül viszont kielégítő magyarázatot adni arra, hogy miben különbözik (miben több és más) a vállalkozási ökoszisztéma koncepció más szintén népszerűnek számító koncepcióktól, úgymint az ipari körzetek elmélettől, a klaszterelmélettől, illetve innovációs rendszerektől. Közös jellemzője ezeknek az elméleti előfutárnak (*Acs és szerzőtársai, 2017*) számító teóriáknak, hogy mindegyikben megjelenik a vállalkozás (az „*enterprise*”, nem pedig az „*entrepreneur*”), de nem mint főszereplő (*Malecki, 2018*), hiszen azt ezek az elméletek „*fekete dobozként*” kezelik. Mindegyik a vállalkozások adott területi egységen való koncentrálódásának okaira kívánnak magyarázatot adni. *Spigel és Harrison (2017)* úgy véli, hogy a megnevezett elméletek több szempontból sem veszik figyelembe a vállalkozókat. Mindegyik elmélet (bár más okokra vezet vissza) az adott területi egység által kínált speciális erőforrások bőséges kínálatával (pl. specializált technikai tudás, tehetséges kreatív munkaerő, közeli egyetem vagy nagyszámú sikeres cég) indokolja a vállalkozások koncentrálódását. Ugyanis ezen előnyök megszerzésével a helyi vállalkozás növelheti versenyképességét. Ugyanakkor az elméletek figyelmen kívül hagyják, hogy hiába az erőforrások bősége, ha azok hozzáféréseinek mértékét nagymértékben korlátozhatja a vállalkozó ún. *abszorpciós képessége* (*Qian et al., 2013; Qian és Jung, 2017; Qian, 2018*). Ez a képesség utal a vállalkozó személyes adottságai mellett társadalmi beágyazottságának mértékére is. Továbbá az egyedi *regionális vállalkozási kultúra* is befolyással bír a helyi erőforrás hasznosítására, hiszen a

vállalkozásokkal szemben nem támogató társadalmi attitűd következtében az erőforrások akár kihasználatlanok is maradnak.

A vállalalkozási ökoszisztéma koncepció feltételezi, hogy azok teljesítményében a *vállalkozóknak* van meghatározó szerepük. Az előfutár elméletek ugyanakkor jellemzően adott ipari szektorhoz, vagy ugyanahhoz a terméket gyártó piachoz vagy értékesítési lánchoz kötődnek, illetve adott szektoron belüli vagy kapcsolódó szektorok közötti tudásáramlást vizsgálnak. A regionális innovációs stratégiák kifejezetten top-down stratégiai irányt képviselnek. **A vállalalkozási ökoszisztémákat ugyanakkor a kutatók szektorsemlegesnek tekintik.**

4. táblázat A vállalalkozási ökoszisztéma szakirodalmat átfogóan feldolgozó (review) tanulmányok

Szerző(k)	Tanulmány címe	Folyóirat
Acs, J. Z., Stam, E., Audretsch, D. B., O'Connor, A. (2017)	The lineages of the entrepreneurial ecosystem approach	<i>Small Business Economics</i> , 49(1): 1–10.
Alvedalen, J., Boschma, R. (2017)	A critical review of entrepreneurial ecosystems research: towards a future research agenda	<i>European Planning Studies</i> , 25(6): 887–903.
Cavallo, A., Ghezzi, A., Balocco, R.* (2018)	Entrepreneurial ecosystem research: present debates and future directions	<i>International Entrepreneurship Management Journal</i> (online only)
Mack, E., Mayer, H. (2016)	The evolutionary dynamics of entrepreneurial ecosystems	<i>Urban Studies</i> , 53(10): 2118-2133.
Maleki, E. J. (2018)	Entrepreneurship and entrepreneurial ecosystem	<i>Geography Compass</i> , 12: 1–21.
Roundy, P. T., Brockman, B. K., and Bradshaw, M. (2017)	The resilience of entrepreneurial ecosystems	<i>Journal of Business Venturing Insights</i> , 8(11): 99-104.
Roundy, P.T., Bradshaw, M., Brockman, B. K. (2018)	The emergence of entrepreneurial ecosystems: A complex adaptive systems approach	<i>Journal of Business Research</i> 86: 1–10
Spigel, B., Harrison, R. (2018)	Toward a process theory of entrepreneurial ecosystems	<i>Strategic Entrepreneurship Journal</i> , 12(1): 151–168.
Stam, E. (2015)	Entrepreneurial Ecosystem and Regional Policy: A Sympathetic Critique	<i>European Planning Studies</i> , 23(9): 1759–1769.

*Megjegyzés: Cavallo et al. (2018) tanulmány szakértői javaslat alapján került bevonásra.
 Forrás: saját szerkesztés a szisztematikus irodalomfeldolgozás alapján.

5. táblázat A vállalkezási ökoszisztéma szakirodalmat átfogóan feldolgozó (review) tanulmányok egységes szempontrendszer szerinti áttekintése

Szerző	Fogalom	Problémák - kérdések	Javaslat
Acs, Z. J. et al. (2017)	(Nem határoz meg saját definíciót.)	(1) Korábbi tanulmányok nem a rendszerszemléletet képviselik. (2) Nem építették be a vállalkozót a modelljeikbe. (3) Nem veszik figyelembe, hogy az ökoszisztémák heterogének.	EE teljesítménye a sikeres vállalkozó, vállalkozás. EE teljesítményét kifejező indikátorok használatát javasolja. mérni az ún. unikornisok jelenlétével (milliárd \$-os startup-ok jelenléte)
Alvedalen, J. – Boschma, R. (2017)	(Nem ad meg saját definíciót, másokra hivatkozik.) „A helyi közösség egymással kapcsolatban álló szereplőinek olyan csoportja, amely célja új vállalkozások létrehozásával támogatja és elősegíti a fenntartható gazdasági fejlődés.” (Cohen, 2006, p. 3)	(1) Nincs megfelelő elemzési keretrendszere, amiben tisztázva lenne, hogy mi az ok és mi az okozat. (2) Rendszernek tekintik, de nem úgy vizsgálják, nem használja ki a hálózatelemzés lehetőségeit. (3) Nem világos az intézmények, szereplők köre, illetve, hogy azokat milyen elemzési szinten kell vizsgálni. (4) Komparatív, többszintű elemzések hiánya. (5) Statikus szemlélet. (6) Vállalkozási lehetőségeket külső tényezőnek tekintő elméleti megközelítések. (7) Holisztikus megközelítés hiánya. (8) EE tényezőit egyenlő súllyal kezelik. (9) Egyedi (különleges) ökoszisztémák vizsgálatának következménye egyedi és nem általános tényezők beazonosítása (torzítás).	Mikroszintű kapcsolathálózat elemzése a vállalkozási ökoszisztémáknak.
Cavallo, A. et al. (2018)	(Nem határoz meg saját definíciót.) <u>Kutatási javaslatok:</u> (1) A vállalkozási folyamat dinamikájának vizsgálata (életciklus vizsgálat) Q1: Hogyan keletkeznek az EE-k? Q2: Mi biztosítja az EE-k növekedését? Q3: Mi biztosítja az EE-k fenntarthatóságát? Q4: Milyen szerepük lehet a folyamatban a politikai döntéshozóknak? Q5: Milyen módszerrel vizsgálható az EE dinamikus, komplex rendszere? (2) Az EE-k részrendszereinek feltáró vizsgálata	(1) Tényezők között kapcsolatok, oksági viszonyok megértésére kell helyezni a hangsúlyt. (2) Nem érvényesül a rendszerszemlélet (kizárólag tényezők felsorolása). (3) Nem tudják, hogy egy ilyen komplex rendszert hogyan kellene mérni. (4) Nem tudják, hogy milyen intézkedéseket javasoljanak a politikai döntéshozóknak. (4) Nem tudni milyen szinten kellene vizsgálni.	Kutatási kérdések, tématerületek beazonosítása, hogy a jövőben milyen irányokba érdemes vizsgálatokat folytatni, mert ezeket az irodalom nem válaszolta meg.

	<p>Q6: Mi az EE részrendszerei, milyen eltérő súlyozásuk szükséges?</p> <p>Q7: Hogyan kapcsolódnak egymáshoz ezek a részrendszerek?</p> <p>Q8: Milyen az egymáshoz viszonyított relatív súlya az egyes részrendszereknek?</p> <p>(3) Növekedési orientációjú vállalkozások</p> <p>Q9: Milyen tényezők biztosítják az új digitális vállalkozások növekedését?</p> <p>Q10: Milyen kapcsolat van a cégek növekedése és az ökoszisztéma növekedése között?</p> <p>Q11: Mik a hasonlóságok/különbségek az EE és a DEE között?</p> <p>(4) Területi szint</p> <p>Q12: Milyen területi szinten kell vizsgálni az ökoszisztémákat?</p>		
Mack, E. – Mayer, H. (2016)	<i>(Nem határoz meg saját definíciót.)</i>	<p>(1) „Rövidlátás”, csak a tényezők felsorolása, nem foglalkoznak a tényezők evolúciós természetével.</p> <p>(2) A sikeres EE-k tulajonságait azonosították, nem az EE-két általánosan.</p> <p>(3) Statikus képet adnak az EE-kről, nem vizsgálják a folyamatokat.</p> <p>(4) Nincsenek gazdaságpolitikai javaslatok</p> <p>(5) Nem foglalkoznak a hiányzó, vagy nem jól működő elemek problémájával, nem rendszerszemléletben vizsgálódnak.</p>	EE evolúciós fejlődését figyelembe vevő <i>konceptcionális keretrendszer</i> kidolgozása, ami megmagyarázza hogyan fejlődnek és változnak az EE-k. A vállalkozási ökoszisztéma <i>életciklus modelljének</i> kidolgozása.
Malecki, E. J. (2018)	Olyan dinamikus helyi társadalmi, intézményi és kulturális <i>folyamatok és szereplők</i> közössége, amely ösztönzi az <i>új cégek</i> létrejöttét és növekedését.	<p>(1)Eltérő módon, eltérő szintekre értelmezve, eltérő kutatási módszerekkel és adatokkal definiálják a vállalkozási ökoszisztémákat – nincs egységes definíció.</p> <p>(2) EE-t meghatározó tényezők listájának beazonosítására fókuszál, nem foglalkozik a tényezők közötti folyamatok feltérképezésével.</p> <p>(3) Nem tudunk semmit az ökoszisztémák fejlődéséről, illetve kialakulásukról. Csak statikus képet kapunk róluk.</p>	<p>(1) <i>Folyamatszemlélet</i>, a „kreatív újrakezdés”, illetve „vállalkozói újrahaznosítás”folyamatána k vizsgálata.</p> <p>(2) EE fejlődésemélet kialakítására, ökoszisztémák <i>életciklusának</i> vizsgálata</p> <p>(3) Hálózatelemzési módszer</p> <p>(4) Esettanulmányok, hosszú távú változások megértésére,</p>

			tényezők körének tisztázására. (5) Inkubátorok vizsgálata.
Roundy, P. T. et al. (2017)	A vállalalkozási ökoszisztéma a szereplők, társadalmi struktúrák, intézménye és kulturális értékek közössége.	(1) Nem veszik figyelembe a vállalalkozási ökoszisztémák heterogén természetét. (2) A vizsgálati fókusz kizárólag az ökoszisztéma tényezőinek beazonosítására irányul. (3) Ökoszisztéma analógia veszélyeire figyelmeztet: a biológiai ökoszisztémától lényeges eltérés, hogy ott a szereplőknek nincs aspirációja a rendszer megváltoztatására, jobbá tételére stb.	<i>Új fogalmi rendszer bevezetése az ökoszisztémák vizsgálatára.</i> <i>Az EE-k heterogenitása az ellenállóképességük függvénye, amit viszont az EE-t jellemző (szereplő) diverzitás, illetve a szereplőket összetartó koherencia nagysága határozza meg.</i>
Roundy, P. T. et al. (2018)	A vállalalkozási ökoszisztéma egy önszerveződő, adaptív és földrajzilag meghatározott közössége a különféle szereplőknek, akik különböző szinteken működnek, akiknek nemlineáris kapcsolatrendszere olyan vállalalkozási tevékenység-mintázatokat eredményez, aminek eredményeképpen <i>új vállalalkozás</i> jön létre vagy <i>szűnik meg</i> .	(1) Kizárólag az EE-t alkotó tényezők körének beazonosítása, de ebből az ökoszisztémák fejlődését nem lehet megérteni. (2) Nincs olyan elmélet, amely az EE komplexitását vissza tudná tükrözni. (3) Jellemzően már működő, érett EE-k vizsgálata. (4) Nem vizsgálták az elmúlt 25 évben az EE-k keletkezését, a tényezők közötti kapcsolatok nem kerültek feltárásra. (5) Linearitást feltételező vizsgálati módszerek nem megfelelőek.	(1) Kvalitatív komparatív elemzés a komplex és nem-lineáris rendszerek vizsgálatára. (2) Ágens alapú modellezés
Spigel, B. – Harrison, R. (2017)	<i>Regionális gazdaságfejlesztési stratégia</i> , amelynek célja, hogy <i>támogató környezetet</i> teremtsen segítve ezzel az <i>innovatív startup-ok</i> megjelenését. Azokra az <i>előnyökre és erőforrásokra</i> vonatkozó koncepcionális gyűjtőfogalom, amelyeket <i>egy összetartozó, tipikusan lokális vállalalkozói közösség és azok támogatói teremtenek</i> , hogy segítse az új gyors növekedésű cégek megalakulását, túlélését és növekedését. <u>Hipotézisek</u> :	(1) „Kaotikus” koncepció, kevés szisztematikus és konzisztens empirikus eredménnyel és elméleti (alátámasztott) keretrendszerrel. (2) Számos tényező beazonosítása, mint az EE komponensei, de nem vizsgálják közöttük az ok-okozati összefüggéseket. (3) Tautológiai probléma: a sikeres EE-kel definiálja az EE-t, ahol sikeres vállalalkozás van, ott erős ökoszisztémának kell lennie. (4) Nem tudni, hogy milyen szinten kell vizsgálni az EE-t.	<i>Folyamat szemlélet</i> bevezetése a vállalalkozási ökoszisztémák vizsgálatában. A vállalalkozási erőforrások áramlásának vizsgálatával megérthető a vállalalkozási ökoszisztémák fejlődése, átalakulása. <i>Vállalkozás újrahaznosítási folyamat</i> („ <i>entrepreneurial recycling</i> ”) fogalom bevezetése.

<p>Stam, E. (2015)</p>	<p>A vállalalkozási ökoszisztéma az egymással összekapcsolódó szereplők és erőforrások/tényezők olyan koordinációját biztosítja, amelyeknek eredményeképpen produktív vállalalkozási tevékenység jön létre.</p>	<p>(1) Tautológiai probléma: a sikeres EE-kel definiálja az EE-t, ahol sikeres vállalalkozás van, ott erős EE-nek kell lennie. (2) Tényezők listái, oksági kapcsolatok feltárása nélkül. (3) EE koncepciók ad hoc jellege. (4) Nem tudjuk, hogy milyen szinten kell értelmezni, vizsgálni az EE-ket.</p>	<p><i>Saját koncepcionális keretrendszer</i> kidolgozása, ami nem csak az EE-t feltételezhetően befolyásoló tényezők halmaza, felsorolása, hanem megmagyarázza az ok-okozati kapcsolatát a négy ontológiai rétegnek (keretfeltételek, rendszer feltételek, output, eredmény)</p>
-----------------------------------	--	---	--

Forrás: saját szerkesztés

Ahogy azt előző fejezetben részletesen bemutattuk, többen rámutattak, hogy azok a szakirodalmak, amelyek kizárólag csak a vállalkezési ökoszisztémát megragadó tényezőket azonosítják be, csupán csekély mértékben járulnak hozzá az ökoszisztémák megértéséhez (lásd pl. Teece, 2007; WEF 2013; Isenberg 2014; Mason és Brown 2014; Stangler és Bell-Masterson 2015; Taich et al. 2016). A példaként felsorolt tanulmányokban a beazonosított ökoszisztéma tényezők bemutatására jelen tanulmány terjedelmi korlátai miatt nincs lehetőség. Ugyanakkor egyrésztől kijelenthetjük, hogy a tényezők besorolhatók *Spigel és Harrison* (2017) három komplex tényező-csoportjának valamelyikébe: *kulturális, társadalmi és anyagi*.

A probléma ugyanis az, hogy a listaszerű felsorolásokból vajmi keveset tudunk meg az ökoszisztémák kialakulásukról, működésükéről vagy épp fejlődésükéről. A kritizálók véleménye szerint **sokkal fontosabb**

- a beazonosított tényezők közötti kapcsolatok feltárása,
- a kapcsolatokat megmagyarázni képes ok-oksági viszonyok megértése,
- a beazonosított tényezők komplex jelenségként történő kezelése,
- az egyes tényezők relatív súlyának meghatározása,
- a felismerés, hogy az egyes tényezők fontossága változik (és hogyan) az ökoszisztéma fejlődésével.

Érdekes, hogy a szisztematikus irodalomfeltáró vizsgálat (SLR) jellemzően alig azonosított be ilyen – kizárólag az ökoszisztéma tényezőit számba vevő – tanulmányokat. Ugyanakkor a beazonosított tanulmányok az összegző szakirodalmakban javasolt újszerű kutatási irányok valamelyikéhez sorolhatók. Az elemzett tanulmányok újszerű kutatási irányok szerinti csoportosítását a *6. táblázat* tartalmazza. Ugyanakkor rögtön lehet látni, hogy egyes kutatási irányok népszerűtlenségére utal feltáratlanságuk, ugyanis ezeknél csak kevés publikációt sikerült beazonosítani a SLR módszerrel.

Szembeűnően alacsony – lényegében elenyésző – a vállalkezési ökoszisztémát valamilyen *újszerű módszertannal* vizsgáló tanulmányok száma. A *kapcsolathálózat elemzéshez* csupán négy (*Alvedalen– Boschma* 2017; *Neumeyer – Santos* 2018; *De Hoyos-Ruperto et al.* 2013; *Motoyama –Watkins*, 2014) tanulmányt sikerült beazonosítani.

Az ökoszisztémák vizsgálatára a hálózatelemzést *Alvedalen és Boschma* (2017) tanulmányukban nem használja, csupán alkalmazását javasolja. Úgy vélik, hogy a klaszterek vizsgálatánál sikeresen

alkalmazott vizsgálati módszer, az ökoszisztémák vizsgálatánál is eredményesen hasznosítható lenne. A klasztereknél vizsgált tudáshálózatokkal kapcsolatban is sikerült olyan fontos megállapításokat tenni, miszerint a tudás nem csak úgy ott van a klaszterben és bárki számára elérhető, sokkal inkább a klaszteren belül meglévő helyi struktúrált hálózatokon keresztül áramlik. Valamint az is kiderült, hogy a sikeres cégek számos nem helyi kapcsolattal is rendelkeznek (Boschma és Tel Wal, 2007). Az ökoszisztémák szereplői közötti kapcsolatok feltárására jó eszköz lenne tehát a hálózatelemzés. A mikroszintű kapcsolatok feltérképezésével tudni lehetne, hogy mekkora az a hálózat, amely egy sikeres ökoszisztémát jellemez. Képet kaphatnánk az ökoszisztéma teljesítményét befolyásoló hálózati tulajdonságokról (sűrűség, változékonyság, összekapcsoltság és sokféleség). A közelség értelmezésével vizsgálni lehetne, hogy a különböző típusú kapcsolatok az ökoszisztéma szereplői között milyen hatással vannak annak teljesítményére. Az eddigi kutatásokból ugyanis az derült ki, ha a szereplők között nem optimális a távolság, akkor az negatívan hat a vállalozási tevékenységükre: a túl szoros közeli kapcsolatok esetében a vállalozási folyamat befeléforduló lesz, és a bezáródási (lock-in) folyamatok (lehetőségek/erőforrások újrakombinálásának szűkülésével) felerősödésével jár. Másfelől a közelség hiánya, a jellemzően széttöredezett hálózatok szintén nem támogatják a vállalozási folyamatokat, egyszerűen gátolják az ökoszisztéma kialakulását és megfelelő működését. A hálózatok kutatás jó eszköznek tűnik tehát a vállalozási ökoszisztéma rendszerszemléletű megközelítésének érvényesítésére. Továbbá általa lehetőség nyílik az ökoszisztémák összehasonlítására (Cooke 2016), és olyan további kérdések megválaszolására, hogy vajon a sűrű hálózatok, a szereplők sokfélesége, a minél több nem helyi kapcsolat valóban jót tesz-e az ökoszisztémáknak (Auerwald, 2015). Előremutató tanulmányként említik a szerzők Ter Wal et al. (2016) tanulmányát, amely bizonyítja, hogy az új cégek sikere nagyban függ attól, hogy milyen kombinációjú kapcsolatok jellemzi az adott hálózatot: „nyitott és specializált” vagy „zárt és sokféle”.

Neumeyer és Santos (2018) az üzleti stratégiájában fenntarthatósági szempontokat érvényesítő, illetve hagyományos üzleti stratégiával rendelkező cégek vállalozási ökoszisztémáját vizsgálják két amerikai település esetében. A szerzők a hálózatelemzés módszertanát alkalmazzák, hogy megvizsgálják és összehasonlítsák a vállalozási ökoszisztémákat. Konceptcionális modelljükben feltételezik, hogy az egyéni tényezők (a hálózati szereplők típusa, demográfiai jellemzőik), szervezeti szinten pedig a vállalozás típusa, működésének ideje, valamint az alkalmazott üzleti stratégia (fenntarthatósági szempontú, konzervatív) meghatározzák a társadalmi hálózatok jellemzőit, amelyek viszont befolyásolják az ökoszisztémájuk jellemzőit (sűrűség, változékonyság, modularitás, központosság, közvetítés, összekapcsoltság). Arra keresik a választ, hogy a fenntartható és a hagyományos üzleti modellt alkalmazó cégeknek milyen különbségek vannak a társadalmi beágyazottságukban. Hogyan befolyásolják a cégek egyéni és szervezeti tulajdonságai a társadalmi kapcsolathálózatuknak a megjelenését az ökoszisztémában? Fontos kérdés, ami az ökoszisztémák kialakulására adhat választ. Empirikus vizsgálatuk olyan értékelési keretet

nyújtanak, amely nem kizárólag makroszintű adatokat használ, és amely összekapcsol nehezen elérhető vállalkezési hálózatokat az ökoszisztéma más egységeivel.

De Hoyos-Ruperto et al. (2013) az általuk beazonosított rendszertényezők (pl. vállalkozásokkal szembeni társadalmi attitűdök, oktatás rendszer) és egyéni tényezők hatását vizsgálják a vállalkezési sikerre. Meglátásuk szerint a tényezők hatását moderálja a vállalkezéseket befogadó ökoszisztémák jellemző intézményi és egyéni társadalmi hálózatai. Eredményeikkel igazolták, hogy a vállalkezési tevékenységet támogató egyéni tényezők szerepét a nem megfelelő társadalmi beágyazottság eliminálni képes, ami végeredményen negatívan hathat a vállalkezések sikerére.

A hálózatelemzés módszerét alkalmazva tárja fel St. Louis startup ökoszisztémáját (amit a vállalkezési ökoszisztéma részének tekint) *Motoyama és Watkins* (2014). A szereplők kapcsolatainak „testközelből” történő megismerésével lehet feltárni az ökoszisztémák működését és fejlődésüket. A szerzők négyféle kapcsolatot azonosítanak be az ökoszisztéma szereplői között: (1) startup vállalkezők közötti kapcsolat (2) a támogató intézményeik közötti kapcsolatokat, (3) a vállalkező és támogató intézmény közötti kapcsolatokat és a (4) vállalkező és más formális intézményeken kívüli támogatók közötti kapcsolatokat. A település startup vállalkezéseiről és támogató intézményeiről azért állt rendelkezésükre információ, mivel a startup vállalkezések egy pénzügyi ösztönzési programban (Arch Grant) vettek részt. Az ilyen hálózatelemzési vizsgálatok létjogosultságát a szerzők *Lichtenstein és Lyons* (2006, 2010) meglátására alapozzák, miszerint egy inkubátorban (klaszterben) részt vevő cégek sem feltétlenül kapcsolódnak egymással (azaz a tudás nem áramlik közöttük automatikusan). Úgy tűnik, hogy szükség van katalizáló tevékenységekre, amelyek a szereplőket összekapcsolják. Gyakran meghatározó egy ember személye, aki aktivizálni képes másokat, illetve fontos a támogató szervezetek megléte, akik az erőforrásokat biztosítják vagy támogatják azok megszerzését.

Egy-egy tanulmány azonosít be olyan módszertani megoldásokat, amelyek visszatükrözik a vállalkezési ökoszisztéma *rendszer-* (*Roundy et al.*, 2018), illetve *folymatszempléletét* (*Kurato et al.*, 2017).

Roundy et al. (2018) szerint hiányzik egy elméleti koncepció, ami a vállalkezési ökoszisztémák komplexitását vissza tudná tükrözni. Nem tudunk semmit a szereplők közötti kapcsolatokról, azok jellegéről, működésükről. Többen felhívják a figyelmet, hogy a vállalkezési ökoszisztémák olyan többszintű és multidimenzionális rendszerek, amik felfoghatók az erőforrások és áramlások halmazaként, amiket a kapcsolatok alakítanak ki. Olyan komplex adaptív rendszer, amelynek legfontosabb tulajdonságai, hogy önműködő, nyitott (de vannak határai), komplex tényezőkből épül fel, a tényezők által kiváltott hatások nemlineárisak, fontos a szereplők adaptivitásának mértéke és a rendszer érzékeny a kiinduló feltételekre. Kvalitatív komparatív elemzést (QCA), az ágens alapú elemzést és kvalitatív feltáró elemzést javasolnak a szerzők az ilyen jellegű rendszerek vizsgálatára. A QCA elemzés a Boolean algebrát alkalmazza és kifejezetten alkalmas külfőnféle

összekapcsolódó tényezők által leírt jelenségének vizsgálatára. Bár a QCA módszert elsődlegesen a menedzsment és szervezetelmélet tudományterületeken alkalmazzák, de a multikollinearitást, az adatok nem normális eloszlását és egyéb ellentmondó eseteket nem magyarázó hagyományos módszertani megoldásokkal szemben kínál megoldást. Olyan kvalitatív elemzési módszer, amely segít beazonosítani az egymással összefüggő tényezők kombinációit egy adott cél elérése érdekében.

Kurato et al. (2017) tanulmány az új vállalkozások legitimációs folyamatának szakaszait azonosítja be. A szerzők elméleti konstrukciója szerint az ökoszisztéma feladata az új vállalkozások validálása. Ugyanis *Schuman* (1995) meglátása alapján a szerzők úgy vélik, hogy egy szervezet legitimációja nem magának a szervezeti egység feletti rendelkezéssel jön létre, hanem az azt *körülvevő közösséggel való megfelelő kapcsolat eredményeképpen*. A szerzők szerint egy olyan paradox helyzet áll elő, hogy a helyi ökoszisztéma szereplői könnyen legitimálják az új vállalkozást, ha az az adott ökoszisztémába beillik (*passzív legitimáció folyamata*), ugyanakkor ha radikális innovációt, újítást hozó vállalkozásról van szó, annak legitimációja nehezebben megy végbe a környezetével (*aktív legitimáció folyamata*). A kutatás azért meghatározó, mivel egy olyan „egyszerűsítő” feltevést kérdőjelez meg, amely szerint egy jól működő (vagy megfelelően alakított) ökoszisztéma biztosítani képes a vállalkozások számára a sikert.

Hasonlóan feltáratlan, de növekvő érdeklődésre számot tartó kutatási terület a digitalizáció szerepét vizsgálja a vállalkozási ökoszisztémában. *Autio, et al.* (2018), *Li et al.* (2017) *Sussan – Acs* (2017) a három beazonosított tanulmány. Mindhárom elméleti keretrendszereket dolgoz ki és vizsgálatra érdemes hiptéziseket fogalmaz meg a digitális ökoszisztémák feltárására. A digitális vállalkozási ökoszisztémák (DEE) feltáratlanságára utal, hogy kevés az elméleti megalapozó tanulmányok száma, azokat pedig eltérő elméleti elképzelések jellemzik.

Autio et al. (2018) szerint a digitalizáció jelenségén keresztül jobban megérthető a vállalkozási ökoszisztéma működése. Ehhez először azonban meg kell érteni magát a digitalizáció jelenségét. Olyan elkülönülő klaszter típusnak tekinti a DEE-t, amely kihasználja a technológiai fejlődés nyújtotta előnyökből származó digitális technológiákat és infrastruktúrákat (digitális előnyöket) és azokat a területi (közelségből adódó) előnyökkel kombinálja úgy, hogy annak eredményeképpen új cégek jönnek létre vagy indulnak növekedésnek (*Autio, 2018, p. 74*). *Li et al.* 2012 fogalmi meghatározását használja, mely szerint olyan önműködő fenntartható rendszer a digitális ökoszisztéma, amely számos digitális egységből és azok kapcsolataiból áll, a hangsúly a kapcsolatokon van, amely révén a rendszer hasznossága növelhető az információk megosztásával és a kooperáció támogatásával.

Feldman és Low (2015) tanulmányukban az ökoszisztémák vizsgálatánál felhasználható digitális adatok szerepéről, fontosságáról nyújt értékes információkat

Kevés eredmény született mindezidáig az ökoszisztémák fejlődését (evolúciójával) kapcsolatban. Itt is három tanulmányt említhető: *Björklunk –Krueger (2016)* *Mack – Mayer (2016)* *Thomson et al. (2018)*.

Björklunk és Krueger (2016) a finn Aalto Entrepreneurial Society egyetemi vállalkozást támogató szervezet vizsgálatával (esettanulmány) mutat rá azokra a meghatározó folyamatokra, amelyek a vállalkozó és az ökoszisztéma közötti kapcsolatot, az erőforrások megteremtését, illetve a lehetőségek újbóli (körkörös) felismerését segítik elő.

Mack és Mayer (2016) az *ökoszisztémák életciklus szakaszainak* beazonosításával vizsgálja azok fejlődését. Konceptuális modelljüket az Arizona állambeli Phoenix város ökoszisztémájának vizsgálatával tesztelték. Két különböző időpontban (2007 és 2013-2014) lefolytatott kvalitatív vizsgálatok beazonosították a város ökoszisztémájának építőelemei, amelyek más-más szerephez jutottak az ökoszisztéma életciklusának különböző szakaszaiban. *Thomson és szerzőtársai (2018)* Seattle ökoszisztémájának kialakulását vizsgálta. Ehhez kvalitatív elemzést (mélyinterjúk, dokumentumok, közérdekű adatok, jegyzetek stb.) alkalmazott a szereplők, folyamatok és a közöttük lévő kapcsolatok beazonosítására. Majd számítógépes támogatású programmal dolgozta fel az adathalmazt, amely révén sikerült beazonosítania három meghatározó folyamatot: (1) közösségépítés, (2) jogi infrastruktúra (3) pénzügyi támogatás.

Az SLR módszerrel néhány „*egyéb, egyedi témák*” kategóriába sorolható tanulmányt is bekerült a vizsgálatba. Ez vélhetően annak a következménye, hogy megengedőbbek voltunk a tanulmányok beválogatási kritérium-rendszerének megadásánál (bár 3-nál magasabb impakt faktorral rendelkező folyóiratban való megjelenés volt a bekerülés kritériuma, de ennél alacsonyabb impakt faktorú publikáció is bekerült a vizsgálatba). Így kerülhettek be ezek a kifejezetten távoli, a témához csupán közvetetten kapcsolódó tanulmányok. Jellemzőjük, hogy az ecosystem kifejezés csak egy-két esetben fordul elő az egész tanulmány szövegében, ami felveti a gyanút, hogy esetleg kifejezetten azért használják a szerzők a kifejezés, mert így a gyanútlan kutató nagyobb valószínűséggel tölti le a tanulmányt (növelve ezzel a „letöltötte” számot az online felületen).

A kilenc összefoglalón kívüli további beazonosított szakirodalmak vizsgálatával zárul a kutatás. Az összefoglalókban a szerzők az ökoszisztémák működésének jobb megértését segítő számos kutatási irányt azonosítanak be és javasolnak további kivizsgálásra, úgymint (1) a folyamatszempléletet tükröző megközelítések erősítése, (2) a digitalizáció szerepének megértése az ökoszisztémák működésében, (3) a rendszerszemléletet visszatükröző vizsgálati módszerek alkalmazása, (4) többszintű elemzés keret használata (lásd felsorolva a hivatkozott

szerzőket a 6. táblázatban). Bizakodásra ad okot, hogy az SLR-rel beazonosított, további (nem összefoglaló jellegű) irodalmak jellemzően ezeket a fontosnak vélt kutatási irányokat veszik górcső alá.

Az ökoszisztéma kutatáson belül úgy tűnik, hogy igen népszerűek az *egyetemi ökoszisztémával* foglalkozó kutatások, valamint a *különböző területi szintek (ország, régió, város) ökoszisztémáit feltáró* vizsgálatok, valamint az *ökoszisztémák egy-egy részterületét / konkrét szereplőjét* vizsgáló elemzések

6. táblázat A beazonosított ökoszisztéma tanulmányok újszerű kutatási irányok szerinti csoportosítása

Újszerű kutatási irány	Részterület	Publikáció (szerző, év)
Újszerű vizsgálati módszerek	Folyamatszemlélet	<i>Kurato et al. (2017)</i>
	Kapcsolathálózat elemzés	<i>Alvedalen– Boschma (2017)</i> <i>Neumeyer – Santos (2018)</i> <i>De Hoyos-Ruperto et al. (2013)</i> <i>Motoyama –Watkins (2014)</i>
	Komplex rendszerek vizsgálata	<i>Roundy et al. (2018)</i> <i>De Hoyos-Ruperto et al. (2013)</i>
Digitalizáció szerepe		<i>Autio, et al. (2018)</i> <i>Feldman – Lowe (2015)</i> <i>Li et al. (2017)</i> <i>Sussan – Acs (2017)</i>
Vizsgálati szintek / részrendszerek vizsgálata	Területi egység / Városi ökoszisztémák	<i>Audretsch – Belitski (2017)</i> <i>Brown – Mason (2016)</i> <i>Entezari (2015)</i> <i>Kshetri (2014)</i> <i>Sarma – Sunny (2017)</i> <i>Sorama – Joensuu-Salo (2016)</i> <i>Srivastava, K. (2017)</i> <i>Steinz et al. (2016)</i> <i>St-Pierre et al. (2015)</i> <i>Subrahmanya (2017)</i> <i>Soto-Rodríguez (2015)</i> <i>Szerb (2017)</i> <i>Voicu-Dorobantu (2016)</i>
	Egyetem, mint ökoszisztéma	<i>Belitski – Heron (2017)</i> <i>Bischoff et al. (2018)</i> <i>Cantu-Ortiz et al. (2017)</i> <i>Carayannis et al. (2015)</i> <i>Collins (2015)</i> <i>Diaconu – Duřu (2015)</i> <i>Hallam, C. et al. (2017)</i> <i>Huang-Saad et al. (2017)</i> <i>Kaprov (2017)</i> <i>Levie (2014)</i> <i>Maritz et al. (2016)</i> <i>Miller – Acs (2017)</i> <i>Schillo (2018)</i> <i>Theodoraki et al. (2018)</i> <i>Wadee – Padayachee (2017)</i> <i>Yi – Uyarra (2018)</i>
	Platform ökoszisztéma	<i>Cook (2017)</i>

		<i>Nambisan – Baron (2013)</i>
	Ökoszisztéma szereplő vizsgálata	<i>Fernández et al. (2015)</i> <i>Goswami et al. (2018) (accelerátorok)</i> <i>Kubera, P. (2017) (RIA- gov. fáilure csökkentése)</i> <i>Kuti – Bedő (2016) (VC)</i> <i>Low – Feldman (2017) inst.</i> <i>Markley et al. (2015)</i> <i>Motoyama – Knowltonb (2016) gov sponzor</i> <i>Ngongoni et al. (2017) intermed org</i> <i>Pandey et al. (2017)accel</i> <i>Sadek (2015) (tech transzfer hivatalok)</i> <i>Tietz et al. (2015)</i>
Ökoszisztéma evolúciója		<i>Björklunk –Krueger (2016)</i> <i>Mack – Mayer (2016)</i> <i>Thomson et al. (2018)</i>
Egyedi témák		<i>Kerrick et al. (2014)</i> <i>Khan (2017)</i> <i>Pansera (2012)</i> <i>Roy – Das (2017)</i> <i>Tunçikienél–Drejeris (2015)</i>

Forrás: saját szerkesztés

Bibliográfia

- Acs, Z. J., Autio, E., Szerb, L. (2014). National systems of entrepreneurship: Measurement issues and policy implications. *Research Policy*, 43(3), 476–494.
- Aldrich, H.E., Baker (1997): Blinded by the cites? Has there been progress in entrepreneurship research. In DL Sexton és RW Smilor (eds): *Entrepreneurship 2000*, Upstart: Chicago, 377–401.
- Aldrich, H.E., Zimmer, C. (1986): Entrepreneurship through social networks. In Sexton, D és R Smilor (eds): *The Art and Science of Entrepreneurship*, Ballinger: New York, pp: 3–23.
- Amit, R., Schoemaker, P. (1993): Strategic assets and organizational rent. *Strategic Management Journal*, 14: 33-46.
- Astley, W.G. (1985): The two ecologies: population and community perspectives on organizational evolution. *Administrative Science Quarterly*, 30: 224–241.
- Audretsch, D., Fritsch, M. (1994): On the measurement of entry rates. *Empirica*, 21: 105–113.
- Audretsch, D., Fritsch, M. (2002): Growth Regimes over Time and Space. *Regional Studies*, 36(2): 113-124.
- Auerswald, P. E. (2015): Enabling entrepreneurial ecosystems: Insights from ecology to inform effective entrepreneurship policy.
- Bahrami, H., Evans, S. (1995). Flexible re-cycling and high-technology entrepreneurship. *California Management Review*, 37(3): 62–89.
- Baumol, WJ (1990): Entrepreneurship: Productive, unproductive and destructive. *Journal of Political Economy*, 58: 64–71.
- Bhave, M. P. (1994): A process model of entrepreneurial venture creation. *Journal of Business Venturing*, 9(3): 223-242.
- Boschma, R. A., & Ter Wal, A. L. (2007): Knowledge networks and innovative performance in an industrial district: The case of a footwear district in the South of Italy. *Industry and Innovation*, 14(2): 177–199.
- Boulding, K. E. (1981): A preface to grants economics: the economy of love and fear. Praeger, New York.
- Brockhaus, R. H. (1980): Risk taking propensity of entrepreneurs. *Academy of Management Journal*, 23 (3):509-520.
- Brockhaus, R. H., Horwitz, P. S. (1985): The psychology of the entrepreneur. In D. L. Sexton & R. W. Smilor (Ed.) *The Art and Science of Entrepreneurship*. Cambridge, MA: Ballinger.
- Bruno, A. V., & Tyebjee, T. T. (1982) The environment for entrepreneurship. In C. A. Kent, D. L. Sexton, & K. H. Vesper (Eds.), *Encyclopedia of entrepreneurship* (pp. 288-307). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Busenitz, L. W., Plummer, L. A., Klotz, A.C., Shahzad, A. (2014): Entrepreneurship research (1985–2009) and the emergence of opportunities. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38(5): 1–20.

- Busenitz, L.W.; West, P.G.; Sheperd, D.; Nelson, T.; Chandler, G. N., Zacharakis, A. (2003): Entrepreneurship research in emergence: Past trends and future directions. *Journal of Management*. 29(3): 285–308.
- Bygrave, W.D., Hofer, C. W. (1991): Theorizing about entrepreneurship, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 15(4): 13–22.
- Canrud, A. L., K. W. Olm & Eddy, C. C. (1985). Entrepreneurship: research in quest of a paradigm. In D. L. Sexton & R. W. Smilor (Ed.) *The Art and Science of Entrepreneurship*. Cambridge, MA: Ballinger.
- Cantillon, R. (1759): *Essai sur la Nature du Commerce in Général*. Institut National d'Etudes démographiques: Paris.
- Carland, J.W., Hoy F., Carland, J.A.C. (1984): Differentiation entrepreneurs from small business owners: a conceptualization. *Academy of Management Review*, 9(2): 345–359.
- Carland, J. W., Hoy, F., Boulton, W. R., & Carland, J. C. (1984). Differentiating entrepreneurs from small business owners: A conceptualization. *Academy of Management Review*, 9 (2), 354-359.
- Cavallo, A. Ghezzi, A., Balocco, R. (2018): Entrepreneurial ecosystem research: present debates and future directions. *International Entrepreneurship Management Journal* (online only)
- Chandra Y. (2018): Mapping the evolution of entrepreneurship as a field of research (1990-2013): A scientometric analysis. *PLoS ONE* 13(1): 1–24.
- Christmann, J. J., Bauerschmidt, A., Hofer, C. W. (1999)? The Determinants of New Venture Performance: An Extended Model. *Entrepreneurship Theory and Practice*,
- Collins, O.F. Moore, D. G. (1970): *The Organization Makers: A Behavioral Study of Independent Entrepreneurs*. Appleton-Century-Crofts.
- Cooke, P. (Ed.). (2016): *Routledge Revivals: Localities (1989): The Changing Face of Urban Britain*. Routledge.
- Cooke, P., Uranga, M. G., & Etxebarria, G. (1997). Regional innovation systems: Institutional and organisational dimensions. *Research policy*, 26(4-5), 475–491.
- Cooper, A.C., Gimeno-Gascon, F.J., Woo, C. Y. (1994): Initial human and financial capital as predictors of new venture performance. *Journal of Business Venturing*, 9 : 371–395.
- Cornelius, B.; Landström, H. Persson, O. (2006): Entrepreneurial studies: the dynamic research front of a developing social science. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(3): 375-398.
- Covin, J.G., Slevin, D. P. (1993): A response to Zahra's "Critique and Extension" of the Covin Slevin entrepreneurship model. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 17(1): 23–30.
- Curran, J., Blackburn, R. (2001): *Researching the small enterprise*. Sage Publications: London
- Danhoff, C. H. (1949) Observations on entrepreneurship in agriculture. In A. H. Cole (Ed.), *Change and the entrepreneur* (pp. 20-24). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Davidsson, P. (2003): The domain of entrepreneurship research: Some suggestions. In Katz, J és D Shepherd (2003): *Advances in Entrepreneurship, Firm Emergence and Growth*, Volume 6, Elsevier JAI: Amsterdam.

- Davidsson, P., Delmar, F., Wiklund, J. (2006): *Entrepreneurship and the growth of firms*. Edward Elgar: Cheltenham, UK
- Davidsson, P., Wiklund, J. (2001): Levels of analysis in entrepreneurship research: Current research practice and suggestions for the future. *Entrepreneurship Theory & Practice* 25(4):pp. 81–100.
- Dubini, P. (1989): The influence of motivations and environment on business start-ups: Some hints for public policies. *Journal of Business Venturing*, 4(1): 11–26.
- Feld, B. (2012). *Startup communities: Building an entrepreneurial ecosystem in your city*. John Wiley & Sons.
- Foss, N. J., Lyngsie, J., Zahra, S. A. (2013): The role of external knowledge sources and organizational design in the process of opportunity exploitation. *Strategic Management Journal*, (34(12): 1453 –1471.
- Gartner, W. B. (1990) :What are we talking about when we talk about entrepreneurship? *Journal of Business Venturing*, 5(1): 15–23.
- Gartner, W.B. (1985): A conceptual framework for describing the phenomenon of new venture creation. *Academy of Management Review*, 10(4): 696–706.
- Gartner, W.B. (1988): „Who is an entrepreneur?” Is the wrong question. *American Journal of Small Business*, 12(4): 11–32.
- Gartner, W.B., Davidsson, P. Zahra, S. A. (2006): Are you talking to me? The nature of community in entrepreneurship scholarship. *Entrepreneurship: Theory and Practice*. 30(3): 321–332.
- Gartner, W.B., Mitchell, T. R. Vesper, K. H. (1989): A taxonomy of new business ventures. *Journal of Business Venturing*, 4(3): 169–186.
- Gnyawali, D. R., Fogel, D. S. (1994): Environments for entrepreneurship development: key dimensions and research implications. *Entrepreneurship theory and practice*, 18(4): 43–62.
- Gregoire, D.A., Noel, M. X., Dery R., Bechard, J. P. (2006). Is there conceptual convergence in entrepreneurship research? A co-citation analysis of *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 1981-2004. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(3): 333- 374.
- Hannan, M.T., Freeman, J. H. (1977): The population ecology of organizations. *American Journal of Sociology*, 82: 929–963.
- Hill, G. E., Lumpkin, G. T., Singh, R. P. (1997): Opportunity recognition: Perceptions and behaviors of entrepreneurs. *Frontiers of entrepreneurship research* 17(4): 168-182.
- Hortoványi, L. (2009): *Vállalokozó vezetés Magyarországon működő kis- és középvállalkozásokban*. PhD disszertáció. Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola, Budapest.
- Isenberg, D. (2014): What an entrepreneurship ecosystem actually is. *Harvard Business Review*, 5: 1–7.
- Johannisson, B., Alexanderson, O., Nowicki, K., Senneseth, K. (1994): Beyond anarchy and organization: entrepreneurs in contextual networks. *Entrepreneurship and Regional Development* 6(4): 329–356.
- Jonsson, I. (2016): *The political economy of innovation and entrepreneurship: from theories to practice*, Routledge.

- Kimberly, J.R. 1980. Initiation, innovation, and institutionalization in the creation process. Chapter 2. In J.R. Kimberly, R.H. Miles, and Associates, eds., *The Organizational Life Cycle*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Kirzner, I.M. (1973): *Competition and entrepreneurship*. University of Chicago Press: Chicago
- Kiss, K. (2013): A hazai kis- és középvállalkozások növekedését befolyásoló egyéni és vállalati tényezők. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi IntézetFöldtudományok Doktori Iskola. Pécs. PhD disszertáció.
- Knight, F.H. (1921): *Risk, uncertainty and profit*. Houghton Mifflin Company: Boston, MA. (<http://www.econlib.org/LIBRARY/Knight/knRUP.html>)
- Komlósi, É. & Szerb, L. (2016): Végül is mitől gazella egy gazella? *Marketing és Menedzsment*, 50 (3-4): 53–72.
- Krueger, N. F. (2003): The cognitive psychology of entrepreneurship. *Handbook of entrepreneurship research*, Springer, 105–140.
- Landstrom, H. & Harirchi, G. (2018): The social structure of entrepreneurship as a scientific field. *Research Policy*, 47(3): 650–662.
- Landström, H. (2005): *Pioneers in entrepreneurship and small business research*. ESEN, Springer: New York
- Landström, H. (2005): *Pioneers in entrepreneurship and small business research*. ESEN, Springer: New York
- Lichtenstein, G.A., Lyons, T. S. (2006): Managing the community's pipeline of entrepreneurs and enterprises: A new way of thinking about business assets. *Economic Development Quarterly* 20:377–386.
- Low, M.B., MacMillan, I. C. (1988): Entrepreneurship: Past Research and Future Challenges, *Journal of Management*, 14(2): 139-161.
- Marshall, A. (1920). *Industry and trade: a study of industrial technique and business organization; and of their influences on the conditions of various classes and nations*. Macmillan.
- McClelland, D. (1961): *The Achieving Society*, Van Nostrand: Princeton, NJ.
- McClelland, D., Winter, D. G. (1969): *Motivating economic achievement*. New York: Free Press.
- McKelvey, B. 1982. *Organizational Systematics: Taxonomy, Evolution, Classification*. Berkeley: University of California Press
- Mill, J. S. (1871): *Utilitarianism*, Longmans. Green, Reader, and Dyer, London.
- Miller, D., Friesen, P. H. (1983): Strategy making and environment: The third link. *Strategic Management Journal*, 4: 221–235.
- Mintzberg, H., Ahlstrand, B. Lampel, J. (1998): *Strategy Safari*, Prentice Hall: London
- Moore, J. F. (1993): Predators and prey: A new ecology of competition. *Harvard Business Review*, 71(3): 75–86.
- Murphy, P.J., Jianwen, L., Welsch, H. P. (2006): A conceptual history of entrepreneurial thought. *Journal of Management History*, 12(1): 12 – 35.

- Neck, H. M., Meyer, G. D., Cohen, B., & Corbett, A. C. (2004): An entrepreneurial system view of new venture creation. *Journal of Small Business Management*, 42(2):190–208.
- Nelson, R.R., Winter, S. G. (1982): *An evolutionary theory of economic change*. Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge.
- North, D.C. (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press: Cambridge
- Pennings, J. M. (1980): Environmental influences on the creation process. In J. R. Kimberly & R. Miles (Eds.), *The organization life cycle* (pp. 135-160). San Francisco: Jossey Bass.
- Pennings, J. M. (1982a): Organizational birth frequencies. *Administrative Science Quarterly*, 27, 120-144.
- Pennings, J. M. (1982b): The urban quality of life and entrepreneurship. *Academy of Management Journal*, 25, 63-79.
- Qian, H. (2018): Knowledge-Based Regional Economic Development: A Synthetic Review of Knowledge Spillovers, Entrepreneurship, and Entrepreneurial Ecosystems. *Economic Development Quarterly*, 32(2): 163–176.
- Qian, H., & Jung, H. (2017). Solving the knowledge filter puzzle: Absorptive capacity, entrepreneurship and regional development. *Small Business Economics*, 48: 99–114.
- Qian, H., Acs, Z. J. (2013): An absorptive capacity theory of knowledge spillover entrepreneurship. *Small Business Economics*, 40, 185–193.
- Quinn, J.B. (1978): Strategic Change: Logical Incrementalism. *Sloan Management Review*, 20(1): 7–19.
- Romanelli, E. (1991): The Evolution of New Organizational Forms. *Annual Review of Sociology*, 17: 79–103.
- Roundy, P. T., Brockman, B. K. Bradshaw, M. (2017). The resilience of entrepreneurial ecosystems. *Journal of Business Venturing Insights*, 8: 99–104.
- Sandberg, W. R., & Hofer, C. W. (1987). Improving new venture performance: The role of strategy, industry structure, and the entrepreneur. *Journal of Business Venturing*, 2: 5–28.
- Sapienza, H. J. (1992). When do venture capitalists add value? *Journal of Business Venturing*, 7, 9-27.
- Saxenian, A. (1994). Regional networks: industrial adaptation in Silicon Valley and route 128.
- Say, J. A. (1816): *A Treatise on Political Economy*. London: Sherwood, Neeley and Jones.
- Schumpeter, J.A. (1934): *Theory of economic development: An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle*. Harvard University Press (Magyar kiadás (1980): *A gazdasági fejlődés elmélete*, Közgazdasági. és Jogi Könyvkiadó: Budapest)
- Sexton, D. L., Bowman, N.B. (1985): The entrepreneur. A capable executive and more. *Journal of Business Venturing* 1(1): 129 –140.
- Sexton, D. L., Landström, H.(2000): Remaining issues and research suggestions. In Sexton, DL és H Landström (eds): *The Blackwell Handbook of Entrepreneurship*. Blackwell: Oxford, UK

- Shane, S., Venkataraman, S. (2000): The promise of entrepreneurship as a field of research (Note). *Academy of Management Review*, 25(1): 217–226.
- Shapero, A., Sokol, L. (1982): The social dimensions of entrepreneurship. In C. A. Kent, D. L. Sexton, & K. H. Vesper (Eds.), *Encyclopedia of entrepreneurship* (pp. 72-90). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Shaver, K.G., Scott, L.R. (1991): Person, process, choice: the psychology of new venture creation. *Entrepreneurship Theory és Practice*, 16(2): 23–45.
- Singh, J., Lumsden, C. J. (1990): Theory and Research in Organizational Ecology. *Annual Review of Sociology*, 16: 161–195.
- Spilling, O. R. (1996): The entrepreneurial system: On entrepreneurship in the context of a mega event. *Journal of Business Research*, 36(1): 91–103.
- Spilling, O. R. (1996): The entrepreneurial system: On entrepreneurship in the context of a mega event. *Journal of Business Research*, 36(1): 91–103.
- Stangler, D., & Bell-Masterson, J. (2015). Measuring an entrepreneurial ecosystem, Kansas City, MO. Kauffman Foundation Research Series on City, Metro, and Regional Entrepreneurship.
- Storey, D. J. (2005). Entrepreneurship, small and medium sized enterprises and public policies. In Z. J. Acs & D. B. Audretsch (Eds.), *Handbook of entrepreneurship research* (pp. 473–511). Cheltenham, U.K.: Edward Elgar.
- Szerb, L. (2010): Vállalkozások, vállalkozási elméletek, vállalkozások mérése és a Globális Vállalkozói és Fejlődési Index. Akadémiai nagydoktori. Pécsi Tudományegyetem.
- Teece, D. J. (2007): Explicating dynamic capabilities: the nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance. *Strategic Management Journal*, 28(13): 1319–1350.
- Ter Wal, A. L., Alexy, O., Block, J., & Sandner, P. G. (2016): The best of both worlds the benefits of open-specialized and closed-diverse syndication networks for new ventures' success. *Administrative Science Quarterly*.
- Ucbasaran, D., Westhead, P., Wright, M. (2001): The Focus of Entrepreneurial Research: Contextual and Process Issues. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 25(1): 57-80.
- Van de Ven, A. (1993): Suggestions for studying strategy process: A research note. *Strategic Management Journal*, 13: 169–188.
- Van de Ven, A., Garud, R. (1989) A framework for understanding the emergence of new industries. *Research on Technological Innovation, Management and Policy*, 4: 195–225.
- Venkataraman, S. (1997): The distinctive domain of entrepreneurship research: An editor's perspective. In J. Katz and J. Brockhaus (eds): *Advances in entrepreneurship, firm emergence, and growth*. JAI Press: Greenwich, CT. 119–138.
- Vesper, K.H.(1980): *New venture strategies*. Prentice Hall: Englewood Cliffs, NJ
- Weick, K.E .(1998): Improvisation as a mindset for organizational analysis. *Organization Science*, 9(5): 543–555.
- Wennekers, S, van Wennekers, A., Thurik, R. , Reynolds, P. (2005): Nascent entrepreneurship and the level of economic development. *Small Business Economics*, 24(3): 293–309.
- Wickham, P. A. (2006): *Strategic Entrepreneurship*. Prentice Hall: Harlow, England

- Wickham, P.A. (2006): *Strategic Entrepreneurship*. Prentice Hall: Harlow, England
- Woo, C.Y., Folta, T. , Cooper, A. C. (1992): Entrepreneurial search: Alternatives theories of behavior. *Frontiers of Entrepreneurship Research-1992*, Babson College: Wellesley, MA, 31–41.
- Zahra, S. A., Newey, L. R. (2009): Maximizing the impact of organization science: theory-building at the intersection of disciplines and / or fields. *Journal of management studies*, 46(6), 1059-1075.
- Zahra, S.A. (1993): A conceptual model of entrepreneurship as firm behavior: A critique and extension. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 17(4): 259-285